DEFENDOLOGIJA MNE

TEORIJSKO-STRUČNI ČASOPIS ZA PITANJA ZAŠTITE, BEZBJEDNOSTI, ODBRANE, OBRAZOVANJA, SOCIOLOGIJE, KRIMINALISTIKE I KRIMINOLOGIJE

GODINA V
BROJ 9

NIKŠIĆ
2020.

Izdavač
Centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja "Defendologija" – Nikšić, Crna Gora

Za izdavača
mr sci Slavko Milić, predsjednik

Glavni i odgovorni urednik
mr sci Slavko Milić, predsjednik

Urednik
mr sci Slavko Milić

Redakcija časopisa
Prof dr Duško Vejnović, red. prof. Univerziteta RS, predsjednik EDC Banja Luka;
Mr sci Slavko Milić, Fakultet za državne i evropske studije u Podgorici,
Predsjednik Defendologija centra Crne Gore;
doc.dr Aleksandar Ivanović, Univerzitet Crne Gore, Pravni fakultet u Podgorici, Forenzički centar Crne Gore;
dr sci Velibor Lalić, član Upravnog odbora Evropskog defendologija centra u Banjoj Luci;
dr sci Darko Matijašević, član Upravnog odbora Evropskog defendologija centra u Banjoj Luci;
Prof dr Vladimir Stojanović, član redakcije časopisa "Defendologija" u Banjoj Luci;
Prof dr Vaso Bojanić, član redakcije časopisa "Defendologija" u Banjoj Luci;
Prof dr Braco Kovačević, red. prof. Univerziteta Republike Srpske, član Savjeta časopisa "Defendologija" u Banjoj Luci;
Dr sci Dragan Radišić, član Savjeta časopisa "Defendologija" u Banjoj Luci;
Mr sci Predrag Obrenović, član Savjeta časopisa "Defendologija" u Banjoj Luci;
Dr sci Stevan Dakić, član Savjeta časopisa "Defendologija" u Banjoj Luci;
Prof dr Đorđije Blažić, dekan Fakulteta za državne i evropske studije u Podgorici;

Savjet časopisa

Prof dr Duško Vejnović (RS), prof dr Mihajlo Mijanović (Crna Gora), prof dr Veselin Drašković (Crna Gora), doc dr Mimo Drašković (Crna Gora), doc dr. Aleksandar Ivanović (Crna Gora), doc dr. Aleksandar R Ivanović (Srbija), mr sci Mirjana Popović (Crna Gora), prof dr Veselin Mićanović (Crna Gora), prof dr Braco Kovačević (RS), prof dr Đorđije Blažić (Crna Gora), dr sci Tatjana Vujović (Crna Gora)

Recenzentski odbor

Prof dr Duško Vejnović (RS), prof.dr Mihajlo Mijanović (Crna Gora), prof. dr. Veselin Drašković (Crna Gora), doc dr Mimo Drašković (Crna Gora), doc dr. Aleksandar Ivanović (Crna Gora), doc.dr. Aleksandar R Ivanović (Srbija), mr Mirjana Popović (Crna Gora), prof dr Veselin Mićanović (Crna Gora), prof dr Braco Kovačević (RS), prof. dr Đorđije Blažić (Crna Gora), dr sci Tatjana Vujović (Crna Gora), doc dr Nada Šakotić (Crna Gora)

Štampa
Društvo za promet i usluge „RAS PRESS“ – Ozrinići bb

Za štampariju
Milisav Vujković

Uredništvo i administracija
Baja Pivljanina 7a, 81400 Nikšić, Crna Gora
Telefon/faks: +382 (40) 682-680
Web stranica: https://defendologijamne.com
https://defendologijamne.me
e-mail: casopis.defendologijamne@gmail.com
Žiro račun: 550-13604-11

Grafičko oblikovanje i pripreme
Redakcija
Milojko Pušica

Lektori
Anastazija Janjušević

Korektor
Jelena Milić

Prevod
Slavica Milić

Tiraž
150 primjeraka

Godišnja pretplata za pravna lica 20 eura
za fizička lica 10 eura.

Rješenjem Ministarstva kulture broj 775 od 04. marta 2016. godine, upisan je štampani medij teorijsko-stručni časopis «Defendologija MNE» u Evidenciju medija rješenjem broj 05-1021/2

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISSN 2337-0920 = Defendologija MNE
COBISS.CG-ID 30483472
UDK 321.01:351.74

Defend*OLOgija* MNE
Vol. 5, No. 9 (2020)

SADRŽAJ

Prof dr Miomira Kostić, Prof dr Darko Dimovski
Deca ulice – viktimološko i pravno sagledavanje 9

Mr Ana Slavković
Percepcija kvaliteta života od strane beskućnika u Srbiji 27

Mr sci Slavko Milić
Osvrt na protokol o postupanju organa, ustanova i organizacija u Crnoj Gori sa djecom uključenom u život i rad na ulici - Teorijski i praktični aspekti prosjačenja kod djece- 47

Mr Danijela Đurković, mr Mirko Manojlović
Uloga roditelja kod prosjačenja 59

Senad Tutić
Djelatnost CSR grada Bihaća 71

Dubravka Jakara Andrić
Udruga „Humanitarna organizacija Altruist“ – O našem radu 79

Aleksandra Mićić
Društvena odgovornost i društveni odgovor i društveni odnosi – deca uključena u život i/ili rad na ulici 87

Vanja Blaženović
Rad Udruženja građana „Nova generacija“ Banja Luka 95

Vedrana Đurđević
Prosjačenje – društveni, socijalni, moralni i bezbjednosni problem 101

Jelena Milić
Prosjačenje biznis koji ubija djetinjstvo 111

Dragana Ivanović
Vratimo djeci ulice ukradeno djetinjstvo! Spriječimo prosjačenje! 117

Dragana Ivanović
Kriminološko profilisanje djece ulice 125

Milica Goranović
Iz ugla psihologa – Da li smo ravnodušni na prosjačenje? 129

Nađa Đukić
Začarani krug dječijeg prosjačenja – Iz ugla direktnog rada sa djecom koja žive i rade na ulici 139

Anastazija Janjušević
Socijalna patologija prosjačenja 147

Nevenka Sredanović
Osvrt na obezbjeđenje finansijske konstrukcije za rad Dnevnih centara 153

Uputstvo autorima 157

PREDGOVOR

Časopis crnogorskog Centra za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja „Defendologija“ pod nazivom „Defendologija MNE“ još jedan je primjer istrajnosti u uzvišenoj naučnoj skali u našoj zemlji i zemljama regiona. Koračamo najsvjetlijim putem a to je put nauke. Nije lak taj put jer moraš biti neutralan, spokojan, kritičan, znaven. Moraš davati mnogo a tražiti malo. Časopis ostvaruje kontinuitet i objavljuje radove koji zavređuju pažnju stručne i naučne javnosti. Malo je časopisa u našoj zemlji koji su krenuli tako čvrstim stazama nauke u teškim vremenima zdravstveno sanitarne krize i dubokih podjela u crnogorskom društvu. Mi kao tim želimo da relaksiramo stvarnost i da ovog puta ponudimo još jednom temu koja nas je najviše zanimala u prethodnom periodu. Tema nije svakidašnja ali jeste stvarna – Prosjačenje djece. Pitamo li se dragi profesionalci gdje su danas djeca ulice i šta se sa njima događa? Takav odgovor nije lako dobiti jer su izložena opakoj bolesti koja će proći i biti prošlost kao i mnoge druge, nekima smiješna a nekima tužna. Ali danas realno je reći da su ta djeca na skali ugoženih ne prepoznatljiva.

Naš Centar bori se sa nedaćama, krizom i pandemijom. Dajemo pomoć, nudimo savjete, učimo djecu i upozoravamo njihove porodice da budemo jedinstveni u cilju očuvanja zdravlja. Nijesmo sigurni dokle ćemo moći ali neka bude kako biti mora jer se stvarati od vajkada mora.

Novi broj ugledao je svjetlost dana zahvaljujući međunarodnoj organizaciji Save the Children sa sjedištem u Sarajevu na čemu smo im posebno zahvalni. Drago nam je da imamo takve partnere i ljude kao svoje saradnike. U fokusu svega su nam djeca. Ljudi budućnosti.

Zahvaljujemo se autorima koji su podržali ovaj broj časopisa i dali svoj doprinos kvalitetu ponuđene teme.

Ostajemo zahvalni i Evropskom Defendologija centru iz Banja Luke na pomoći i saradnji.

GLAVNI UREDNIK

mr sci Slavko Milić, predsjednik Naučnog odbora

Defend*OLOgija* MNE
Vol. 5, No. 9 (2020), 9-25

Проф. др Миомира Костић*
Проф. др Дарко Димовски*

UDK: 343.345-053.2(497.11)

ДЕЦА СА УЛИЦЕ- ВИКТИМОЛОШКО И ПРАВНО САГЛЕДАВАЊЕ

(Рад је већ публикован)

STREET CHILDREN –VICTIMOLOGICAL AND LEGAL DETERMINATION

(The paper has already been published)

САЖЕТАК

Аутори су рад поделили на неколико тематских целина. Најпре су, у уводном делу рада, указали на чињеницу да у свету, стално, на улицама живи око 100 милиона деце, са тенденцијом пораста овог броја. Затим је изнет кратак историјски контекст објашњења порекла појава попут: скитње, бескућништва, деце са улице или беспризорних. За сирочад и напуштену децу скитнице била су одувек везана нека мистериозна објашњења, још од најдавнијих времена. Њихово је присуство данас крајње видљиво и бројно, уз све елементе социјалне ексклузије. Самим тим, аутори су у делу рада о дефинисању деце са улице изнели различита социолошко/криминолошка одређења, која унеколико детерминишу правну регулативу. Навели су најзначајнија документа међународне регулативе о деци са улице, као и одредбе важећих прописа у Републици Србији.

Кључне речи: деца са улице, виктимитет, бескућништво, скитничење

ABSTRACT

The authors divided the work into several thematic sections. Firstly, authors, in the introductory part, pointed to the fact that the world is constantly on the streets there are about 100 million children, with a tendency to increase this number. Then it has been set forth a brief explanation of the historical context of the origin of phenomena such as vagrancy, homelessness, street children or despicable. For orphans and abandoned children vagrants were always connected some mysterious explanations, since ancient times. Their presence today is extremely visible and numerically, with all the elements of social exclusion. Therefore, the authors have presented in the part of the work on the definition of street children various sociological / criminological determinations, which to some extent determine legal regulations. They noted that the most important document of international regulation of street kids, as well as the provisions of the applicable regulations in the Republic of Serbia.

Key words: street children, victimisation, homelessness, vagrancy

* редовна професорка, Правни факултет Универзитета у Нишу, kosticm@prafak.ni.ac.rs
* ванредни професор, Правни факултет Универзитета у Нишу, darko@prafak.ni.ac.rs

Увод

У првој декади 21. века постоји јасно изражена претпоставка да у свету, стално, на улицама живи око 100 милиона деце, са тенденцијом пораста овог броја. Деца са улице или беспризорни[1] су особе посебно изложене опасности од виктимизације, експлоатације и од злоупотребе, односно кршења њихових грађанских и економских права. Равнодушност према овом питању, на међународном нивоу, више изражена у ставу него у регулативи, води ка непрекидности занемаривања и злостављања деце са улице.

Све државе потписнице Конвенције о правима детета[2] признају, према чл. 27 Конвенције, право сваког детета на животни стандард који одговара дететовом физичком, менталном, духовном, моралном и социјалном развоју. При томе, родитељи имају примарну одговорност да осигурају, у оквиру својих способности и финансијских могућности, услове живота потребне за развој детета, док ће државе уговорнице, у складу са националним условима и у оквиру својих могућности, предузети потребне мере да помогну родитељима и другима одговорним за дете да остваре ово право и ако је потребно, обезбедиће материјалну помоћ и програме, нарочито у погледу исхране, одевања и становања.

Без обзира на јасну обавезност преузете одговорности да се старају о правима детета и о његовом физичком, менталном, духовном, моралном и социјалном развоју, скривеност и изолованост природе живота деце са улице (што је парадоксално с обзиром на њихову физичку видљивост), чине да одрасле особе и саме државе потписнице, услед неуједначености статистичких показатеља о њиховом броју и стања изразите социјалне потребе у коме се налазе, не исказују довољну пажњу овом криминолошко/виктимолошком феномену или пак истичу приоритет у решавању неких других ургентних социјалних питања.

Живот на улици, уз особине бескућништва или без њих, утиче крајње штетно на децу. Њихов нестабилан начин живота, мањак медицинске неге и неадекватни животни услови увећавају осетљивост на хронична обољења, попут: респираторних инфекција и инфекција уха, гастроентеролошке сметње, као и сексуално пренеосива обољења, укључујући и AIDS.

Деца, старајући се сама за себе, морају изнаћи начине да обезбеде храну, тако што неки чисте, а неки се ангажују на експлоатишућим физичким пословима. Многа деца са улице, као и права деца бескућници су намамљена од стране одраслих или старијих малолетника на препродају дрога, крађе или бављење проституцијом. Употреба дрога од стране деце са улице је уобичајена појава.

---

[1] „Homeless Children“, Russian History Encyclopedia,
http://www.answers.com/topic/homeless-children, приступ: 12.6.2010.

[2] Конвенција о правима детета, усвојена на Генералној скупштини УН 28. новембра 1989. године, http://www.sombor.rs/mladi/un_konvencija_o_pravima%20deteta.pdf, приступ: 10.6.2010.

Они тиме изналазе начине да „отупе свој бол и изборе се са тешкоћама које прате живот на улици“.[3]

Скитничење, просјачење, одавање нераду и живот на улици нису појаве везане само за савремено доба. Напротив, оне имају своју дугу историју, па је сагледавање историјског контекста неопходно како би се уочиле извесне заједничке карактеристике њиховог испољавања кроз различите временске периоде. Појмовно одређење и облици испољавања ових облика девијантног понашања, такође представљају важне чиниоце транспарентности уочавања појава и њиховог социјалног утемељења у савременим државама света, па и код нас, као и у земљама у окружењу, што може имати кључну улогу у предлагању и спровођењу превентивних мера и мера заштите ових лица, на нивоу државног интереса. Узроци ових појава често су скривени и виђени, на први поглед, најчешће једино као ендогено утемељени, па се замагљује друштвени контекст и значај њиховог испољавања.

У развијеним државама, попут САД, на пример, као и у земљама Европске уније, бројни објављени радови, од појединачних расправа, преко монографских публикација[4] о бескућницима, породицама бескућника и о деци са улице указују на обавезност буђења свести о овим појавама и код нас, поготову уколико се правилно и непристрасно уоче сви егзогени фактори њиховог настанка (сиромаштво, како појединачно, тако и породично,[5] ратови, губитак посла родитеља, економске кризе). Владе савремених држава, невладине организације и чланови/чланице цивилних удружења, широм света, усмеравају своју пажњу на децу са улице односно децу бескућнике, али ипак, обим њихове популације расте много брже и у много већој мери него што је официјелни криминално-политички учинак на превенцију ове појаве.

Отуда је овај рад један напор у виктимолошком сагледавању посматраних појава и допринос даљој ангажованости криминолошког и криминално-политичког приступа у превенцији настанка, али и заштити особа које су скитнице/бескућници, просјаци или вагабунде, породице бескућника, и, као крајња, највулнерабилнија последица – деца са улице.

---

[3] Street children and Homelessness, CYC-ONLINE, Issue 68 September 2004, http://www.cyc-net.org/cyc-online/cycol-0904-Homelessness.html, приступ: 10.6.2010.

[4] Видети, на пример, публикацију: A.L. Beier, Paul Ocobock: A History of Vagrancy and Homelessness in Global Perspective, Ohio University Press, Swallow Press, http://www.ohioswallow.com/book/Cast+Out, приступ: 22.4.2010.

[5] О повезаности сиромаштва и криминолошких појава, као и различитих облика неприлагођеног понашања, попут: скитничења, прошње, беспосличења, видети опширније: М. Костић, „Задовољавање потреба у условима сиромаштва“, Социјална мисао, часопис за теорију и критику социјалних идеја и праксе, тема броја: Сиромаштво: јуче, данас, сутра, Београд, октобар-децембар, 4/2008. стр. 119-132.

Историјски контекст скитње/скитничења/бескућништва/ деце са улице/беспризорних

Бескућништво, скитничење, вагабундажа ипак нису појаве тако новијег датума. Њихова предисторија, антрополошки и социолошки приступи у објашњењу њиховог јављања, налазе своја тумачења у далекој прошлости, још од периода старог и средњег века.

За сирочад и напуштену децу скитнице била су, одувек, везана нека мистериозна објашњења, чак од доба старог Рима, још из времена Августа. Узрок томе, вероватно, лежи у постојању напуштених дечака који су се у то време бавили проституцијом. Неколико векова касније, тачније 442. године, црквени савет Северне Галије издао је следеће објашњење: „Разматрања о напуштеној деци су таква да постоји једна општа тужбалица да се у данашње време према сирочадима опходимо више као према псима него љубазно, као према људима“.[6]

Према схватању које износи A. Vexliard скитња се јавила још у старом веку, када је била строго кажњавана, због опасности од „путујућих банди“, које су се стално увећавале, па су стога скитнице прогањане.[7] У социолошкој литератури, опет, објашњења о скитњи и вагабундажи најчешће се доводе у однос са „историјатом сиромаштва“. Током средњег века, о сиромаштву и сиромашнима, нема сачувано много писаних докумената. Известан напредак је постигнут после харања „црне смрти“ од 1348-1349. године, када је за трећину смањено становништво Енглеске.

Почетком новог века, дакле од 1459. године и током 16. века, долази до пораста броја становништва, па самим тим налажење посла постаје отежано. У време владавине династије Тјудора, у Енглеској, хиљаде људи без посла лутало је по земљи. Појавили су се и осакаћени просјаци, као и они који су се понашали као ментално оболели или осакаћени, у циљу успешнијег просјачења. Владавина Тјудора је толерисала осакаћене просјаке. Међутим, није толерисала телесно здраве људе како лутају около, беспосличећи. Такви „дрски вагабунди“ сматрани су као претња реду и закону.[8]

У Европи, током 14. века, тачније 1383. године, скитничење је постало законом санкционисано, па су државни чиновници у Британији могли да хватају вагабунде и присиљавају их да се сами издржавају, а уколико то не могу, били су упућивани у затворе. Вагабунде су могле бити кажњене тако што су окивани у јармове на три дана и три ноћи. Већ 1530. године тој казни придодато је и бичевање за вагабунде. Претпоставка средњовековног, као и нововековног

[6] „Street Children“, Wikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/Street_children#cite_note-23, приступ: 10.6.2010.
[7] Цит. према: К. Перовић, Криминологија, Универзитет Црнер Горе - Подгорица, Никшић, 1998., стр. 338.
[8] Tim Lambert: „A History of Poverty“, http://www.localhistories.org/povhist.html, приступ: 21.4.2010.

господара била је да су вагабунде, у ствари, лопови. Током 1547. године у Британији је донет закон који се односио на скитњу и прописивао нека драстична ретрибутивна одређења, као што су: ропство у трајању од две године и жигосање слова V (vagrant, engl. скитница), и то као казна за први прекршај, јер је већ за други била предвиђена смртна казна.[9]

Године 1573. донет је још суровији закон. Већ за први прекршај вагабунд би био ишибан и спаљивано му је десно уво ужареним гвожђем (осим да је добио неки посао у међувремену), док би за други прекршај био обешен (опет, осим да је добио неки посао у међувремену), а за трећи би био обешен безусловно. Ипак, 1597. године, била је укинута смртна казна за скитничење.

До краја 16. века, у Енглеској, држава је покушавала да обезбеди становање за скитнице уместо да их кажњава, тако што је подстицала оснивање „брајдвел" установа,[10] за боравак скитница и, уједно, њихово обучавање за обављање неког занимања. Током 18. и 19. века отварани су сиротињски домови, према којима је држава имала крајње рестриктивну политику, у смислу издвајања средстава за њихов опстанак. Такође, међу осуђеницима, који су били транспортовани у америчке колоније у 18. веку, био је и велики број вагабунда.

У царској Русији, у 17. веку, описивана су деца бескућници како лутају улицама. Тада је и усвојен термин „беспризорни", који се задржао до данас. Скитничење деце поново се актуелизовало од 1922. године, јер је тада утврђено да Русијом лута преко 7 милиона деце, као последица Првог светског рата и грађанског рата у Русији. Напуштена деца удруживала су се у банде, креирала свој сопствени арго, бавила се ситнијим преступима. али и проституцијом.[11]

У првим годинама 20. века, у већини европских држава и по већим градовима издвајају се оронуле градске области, у којима живе сиромашни, скитнице, алкохоличари (енгл. *skid road*).[12] Управо социолози, доајени социолошке књижевности, износе такве ставове, по којима се конвенционалне форме криминалитета, делинквенција, ментална обољења, самоубиства, проституција, бескућништво, повећана смртност деце, као и друге појаве које указују на социјалну патологију, попут повећане стопе смртности и заразних обољења, уопште гледано, јављају различито, али у градским и приградским подручјима.[13]

Пред крај 20. века јавило се „модерно бескућништво", као последица економских промена и умањења могућности да се оствари „пристојно становање" за

[9] Видети о томе опширније, на пример: „Homelessness", http://en.wikipedia.org/wiki/ Homelessness, приступ: 19.4.2010.
[10] Видети опширније: С. Константиновић-Вилић, М. Костић, Пенологија, СВЕН, Ниш, 2006., стр. 123.
[11] Видети о томе опширније, на пример: „Street Children", Wikipedia, loc.cit.
[12] Видети о томе опширније, на пример: „Homelessness", loc.cit.
[13] Видети: M.B. Clinard, Socilogy of Deviant Behavior, Holt, Rinehart and Winston , New York, 1968., p. 108.

сиромашније категорије становништва. Затим, током седамдесетих година 20. века наступио је процес деинституционализације ментално оболелих лица из државних психијатријских установа у САД, па је прилив бескућника ка великим градским агломерацијама, попут Њујорка, на пример, постао огроман.[14]

Управо тада, бескућништво је доспело у жижу америчке јавности, дакле касних седамдесетих и раних осамдесетих година 20. века, када је у САД направљен први корак у статистичком евидентирању људи који живе на улици, „начином живота јасно омеђеним трачницама великих градова".[15] У том временском периоду дошло је и до настанка неких нових „струјања" у испољавању скитничења као начина живота. Наиме, средином осамдесетих година 20. века дошло је до наглог пораста броја бескућних породица. То је непосредно утицало на растући број осиромашене и одбегле деце, тинејџера и млађих пунолетних лица, који сада чине једну подгрупу популације бескућника.

На почетку 21. века, тачније 2002. године, истраживања су показала да су деца и читаве породице, у ствари, највећи растући сегмент бескућника у САД, што је пред државу и невладин сектор поставило сасвим нове захтеве за сузбијање појаве, или пре, за обезбеђење пристојних услова становања и за заштиту ових лица од било ког облика виктимизације.[16]

Отуда се као посебан криминолошки/виктимолошки феномен посматрају „деца са улице", као особе које су суштаствено депривиране од породичне бриге и заштите и изложене различитим облицима злостављања, занемаривања и експлоатације, чак и убиствима од стране „одреда за чишћење", које унајмљују локални моћници или полиција.[17]

Појмовно одређење деце са улице/ скитње/скитничења/бескућништва

Појмовно одређење скитње, бескућништва, беспризорне деце, деце са улице, као облика девијантног понашања, може бити у правном и социолошком смислу. Правно одређење заснива се на правним прописима о скитницама и просјацима, а социолошко, које је обухваћено појмом вагабундажа, односи се на социјалне особине ових појава.

Деца са улице, деца бескућници, беспризорна деца, су називи који се упућују или се односе на децу која живе на улицама великих градова. У конкретном смислу, њихов се живот одвија у напуштеним зградама, картонским кутијама,

---

[14] Видети о томе опширније, на пример: „Homelessness", loc.cit.

[15] Видети: Rae Brigdman, Irene Glasser: Braving the Streets: The Anthroplogy of Homelessness, Berghahn Books, New York 1999 http://www.questia.com/read/11070485?title=Braving%20the%20Street%3a%20The%20Anthropology%20of%20Homelessness, приступ: 23.4.2010.

[16] Видети о томе опширније, на пример: „Homelessness", loc.cit.

[17] Street children, http://en.wikipedia.org/wiki/Street_children, приступ: 14.5.2010.

парковима, па и непосредно на улицама. Већина деце са улице је старости од 5 до 17 година, а обим њихове популације, као и квалитативне карактеристике начина живота, разликују се од града до града, од државе до државе.

Тачно одређење појма „деца са улице“ је умногоме отежано, услед недостатка јасних, уједначених критеријума, па се више ради о наглашавању континуитета начина живота деце која неко време проводе на улици и проводе ноћ у кућама са неадекватним одраслим старетељима, па све до оних који живе само на улицама, без икакве бриге и заштите од стране одраслих.[18]

Без обзира на навођење претпостављеног броја деце бескућника или деце са улице, ипак основна тешкоћа око евидентирања њиховог стварног броја је непосредно повезана са недоумицама око тога која деца, по одређењу тог појма, представљају децу са улице или беспризорне. Чињеница је да у обимној писаној грађи, доступној на Мрежи, постоји велики број различитих одређења, али једно од њих је често у употреби и гласи: „Беспризорно дете је свака особа испод 18 година која обавља различите активности, регуларне или нерегуларне, на улици или другим јавним местима, без икаквих или уз неки облик породичних веза“. [19]

У литератури, као и у различитим извештајима из истраживања деце са улице, која имају изузетан виктимолошки и криминално-политички значај у сузбијању ове појаве, деца са улице деле се у три категорије.

Једну чине деца која су склона да буду повредљива/нападана на улици („children who are vulnerable to the streets“). Она живе код својих кућа, проводе неко време у школи, али при томе раде на улицама да би зарадила новац за себе и своје породице. Ово је најбројнија категорија, чак 60-65% од укупног броја деце са улице. Таква деца се сматрају „придошлицама“ на улицама, па се оправдано претпоставља да број ове категорије деце расте са повећавањем кризних времена.

Друга категорија су деца на улици („children on the streets“). Ова деца раде на улици већину свог времена, да би зарадила новац и често живе потпуно независно, у кућама заједно са другом децом са улице, с тим што остварују прилично регуларни контакт са својим породицама или рођацима. Неки од њих живе на улици са својим родитељима. Они раде на улицама све време или већину времена и обично не похађају школу. Постоји процена да је ова категорија деце заступљена са 20-25% у односу на укупну популацију деце са улице.

[18] „Street Children“, Wikipedia, loc. cit.
[19] Displaced Children and Orphans Fund Assessment of the Situation of Street Children in Indonesia, June 1999, http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNACK192.pdf, приступ: 15.6.2010.

Ипак, у криминолошко/виктимолошком смислу, можда је и најзначајније постојање деце улице или уличне деце („children of the streets“) или деце бескућника, која проводе скоро све своје време живећи и радећи на улицама, која не похађају школу и не остварују никакав контакт са својим рођацима или породицама. Ова група деце је највулнерабилнија да постане жртва експлоатације, злостављања и стигматизације. Улична деца – бескућници заступљена су са око 10-15% у односу на укупну популацију деце са улице. Ова деца обично потичу из растурених породица или породица у којима се дешава насиље међу њеним члановима (према некој процени чак 60% ове категорије деце потиче из деградираних породица) и процес њихове реинтеграције се одвија отежано. Другови их сматрају лењим особама, зато што су независни и ослобођени сваке одговорности, па стога не морају тешко да раде као они од којих се очекују да су обавезни да обезбеде приходе за своје породице.[20]

Скитничење, самим тим, као начин живота, допуњује обележја њиховог социјалног, физичког и психичког бивствовања. Скитња је, најкраће, начин живота без пребивалишта. Скитнице стално лутају и мењају место боравка, али неке су стално настањене, па је јасно да битно својство скитње није само лутање, већ начин живота. Стога, неки криминолози с правом закључују да су скитнице лица „изолована из друштвеног живота, налазе се на његовим маргинама, не учествују у редовним друштвеним активностима, живе 'од данас до сутра', нису у стању да се интегришу у друштвену заједницу. Они припадају издвојеним друштвеним групама без одговорности, без друштвено признатог статуса и заштите, налазе се у стању самоизолације у политичком, економском, културном и социјалном смислу и не прихватају моралне и правне норме“.[21]

Јасно појмовно одређење бескућника је од кључног значаја за креирање социјалне политике према њима. Као највидљивији индикатор сиромаштва, бескућништво, својим јављањем, суочава остатак становништва модерних држава са чињеницом да не постоје услови или довољна оспособљеност државе да сваком грађанину понуди/обезбеди најосновније услове за здрав и продуктиван живот.[22]

Широко прихваћену концептуализацију бескућништва развио је Peter Rossi (1987). Овај аутор је направио разлику између литерарног описа бескућника (особе које очигледно немају приступ конвенционалном становању и које би биле сматране бескућницима од стране било које могуће дефиниције термина) и оног описа који се односи на особе које нестално или маргинално станују (особе које ретко или крајње повремено теже ка мање-више конвенционалном смештају или становању). Ово разликовање треба применити у студијама о

[20] Видети: Displaced Children and Orphans Fund Assessment of the Situation of Street Children in Indonesia, loc. cit.
[21] С. Константиновић-Вилић, В. Николић-Ристановић, М. Костић, Криминологија, Пеликан Принт, Ниш, 2009., стр. 406-407.
[22] Видети: Braving the Streets: The Anthroplogy of Homelessness, loc.cit.

„видљивим бескућницима“ (који се налазе у склоништима за бескућнике, који живе на улицама, улогорени, у напуштеним зградама и на местима као што су станице подземне железнице) и онима са несталним становањем (оних који су 'савијени/згурени' на једном месту, повремено са другима, обично са сиромашнима или целим породицама, као деца, на пример, или оних који живе у јевтиним становима за које плаћају дневну или недељну закупнину). У зависности од тога како се широко схвати 'мрежа бескућника', тако се и врши огроман утицај на обим и карактеристике људи који се могу обухватити појмом бескућништва.[23]

На европском континенту бескућништво такође представља једно од главних социјалних питања, које захтева јасан и недвосмислен политички координиран одговор. Најзначајнију, обједињену активност, у решавању друштвеног и правног статуса бескућника, остварује организација FEANTSA (European Federation of National Organisations Working with the Homelessness), која је развила типологију бескућништва и недостатка становања, под називом ETHOS (European Typology of Homelessness and housing exclusion). ETHOS типологија се заснива на концептуалном разумевању о постојању три домена који конституишу реч „дом“, а да одсуство сваког од њих, у ствари, указује на бескућништво. Уколико неко има свој „дом“, то се трајно може разумети као: остваривање адекватног становања (односно простора), при чему су особа и његова/њена породица у поседу стана (физички домен), омогућавање да се очува приватност и ужива у одређеним релацијама са другима (социјални домен) и поседовање легалног права на одржај (правни домен).

Одсуство неког од ова три одређења води ка заснивању четири концепта бескућништва, који се описују као: недостатак крова над главом, бескућништво, небезбедно становање и неадекватно становање. ETHOS, затим, класификује бескућнике, према томе како живе или каква је „кућна“ ситуација. Ове концептуалне категорије обухватају тринаест врста бескућника, у циљу вођења и примене различитих политичких поступака, као што су: мапирање питања бескућништва, развој, мониторинг и евалуациона политика, према свакој од њих. Те категорије људи су они који: живе тешко (на улици, јавним просторима, на пример); живе у смештају за хитне случајеве (прихватилишта или прихватне станице); живе у склоништима за бескућнике; живе у склоништима за жене (због насиља у породици); живе у избегличким камповима; су отпуштени из казнених установа; примају дуготрајну социјалну помоћ; живе у небезбедним условима; живе под притиском одузимања поседа судским путем; живе под претњом насиљем; живе привременим/неуобичајеним начином живота; живе у неподесним кућним условима; живе окружени огромним бројем других људи.[24]

[23] Ibidem
[24] ETHOS - European Typology of Homelessness and housing exclusion

Међународна правна регулатива

Препознавање и евидентирање права на становање у различитим међународним документима, дакле на нивоу УН, као и у оквиру Европске уније и Савета Европе, су поступци од посебног значаја за тврдњу да је бескућништво нешто што није само социјална тема, обухватајући и виктимолошки приступ, већ, пре свега, питање адекватне легислатуре у земљама света и Европе.

Листа докумената,[25] који обухватају, између осталог и право на адекватно становање, мора да отпочне навођењем најважнијих аката донетих на нивоу Уједињених нација и Међународне организације рада, а то су:[26] *Универзална декларација о људским правима* из 1948. године (Universal declaration on human rights, 1948), која прописује да „свака особа има право на стандард живљења који је довољан да осигура њено здравље и добробит, као и здравље и добробит чланова породице, поготову у погледу: исхране, одевања, становања, медицинске бриге, као и у погледу добијања неопходних социјалних услуга“ (А. 25.1.); *Споразум о економским, социјалним и културним правима* из 1966. (Agreement on economic, social and cultural rights, 1966), која прописује да „државе потписнице овог споразума признају право свакој особи на стандард живљења који је довољан за њу и њену породицу, укључујући довољно хране, одеће, као и задовољавајуће становање, као и непрекидан напредак у условима живота“ (А. 11); *Декларација о прогресу и развоју у социјалној области* из 1969. године (Declaration on progress and development in the social domain, 1969), која прописује да је један од главних предмета развоја политике да „се постара о свима, а посебно о људима са малим приходима и великим породицама, да имају задовољавајуће услове становања и пратеће заједничке службе“.

Затим, извесне циљне групе су заштићене, свака понаособ, експлицитним захтевом за адекватним становањем, путем извесних докумената, донетих на нивоу УН-а, односно од стране Међународне организације рада (МОР или ILO): радници (МОР, 1962), избеглице (МОР, 1961), деца (УН, 1959, 1989), жене (УН, 1979), остарели радници (МОР, 1980), радници имигранти (МОР, 1990), мањине (УН, 1991, домородачко становништво (УН, 1993).

Комисија за људска права при УН-а донела је 1993. године Резолуцију о положају деце са улице, у којој се, поново, земље чланице осврћу на посебну осетљивост деце, као групе, којој се мора пружити адеквана заштита. Такође, деца која живе под посебно тешким условима живота, на улици на пример, такође

---

http://www.feantsa.org/files/freshstart/Toolkits/Ethos/Leaflet/EN.pdf, приступ: 27.4.2010.

[25] Draft Charter of Fundamental Rights of the European Union, Brussels, 19 April 2000, Charte 4242/00, Contrib 115, loc.cit.

[26] Детаљна анализа ових права, садржана је и у напису: Council of Europe: „Housing Rights: The Duty to Ensure Housing for All“,
https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1292391&Site=CommDH, приступ: 4.5.2010.

заслужују особиту пажњу, заштиту и помоћ од стране њихових породица, локалне заједнице, на унутрашњем и међународном нивоу.[27]

На нивоу Европе, право на становање обухваћено је низом значајних докумената усвојених од стране Савета Европе. Међу њима, свакако је најзначајније поменути Европску конвенцију о људским правима (European Convention on Human Rights), усвојену 5. новембра 1950. године, намењену заштити грађанских и полтичких права и пет пратећих протокола.[28] У Конвенцији се не наводи право на становање, али, у члану 8 је прописано да сви људи имају право на поштовање свог приватног и породичног живота, њиховог дома и на своју преписку, као и право на оснивање породице (члан 12).

Савет Европе усвојио је и Европску социјалну повељу (European Social Charter),[29] октобра 1961. године и ревидирану маја 1996. године, намењену заштити социјалних и економских права. Европски комитет за социјална права је потврдио да је Европска социјална повеља документ комплементаран Европској конвенцији о људским правима и да права гарантована Повељом нису ограничавајућа сама себи, већ комплементарна правима из Конвенције. Ипак, пракса је потврдила да је недељивост свих побројаних права, више теорија него стварност, зато што политичка и грађанска права тешко могу да остваре они људи који су лишени основних економских и социјалних права. Ревидирана Европска социјална повеља из 1996. године садржи специфично право на заштиту против сиромаштва и социјалне искључености. Документ, такође, садржи заштиту против модерних облика насиља – као што је сексуално узнемиравање, као и модерених облика искључености/ексклузије – као што је бескућништво.[30] У члану 31 пише: „Са намером да се обезбеди задовољавајућа пракса у остваривању права на становање, уговорнице прихватају да предузимају мере у намери да: помогну да се обезбеди становање на адекватан начин, спрече и умање статус бескућништва, са погледом на његово постепено елиминисање, учине да цена становања буде прихватљива људима који немају потребна примања“.

Стална конференција локалних и регионалних власти Европе (Permanent conference of local and regional authorities of Europe, 1993), која се одржава од 1993. године, промовише препоруку, са циљем интегрисања права на становање, у оквиру постојећих законских инструмената, посебно у складу са Европском конвенцијом о људским правима.

---

[27] Resolution on the Plight of Street Children, Sommission on Human Rights resolution 1993/81, http://www.unhabitat.org/downloads/docs/1381_49828_WR14.htm, приступ: 4.5.2010

[28] Видети: Council of Europe: European Convention on Human Rights and its 5 Protocols, http://www.hri.org/docs/ECHR50.html, приступ: 4.5.2010.

[29] Council of Europe: European Social Charter http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/html/035.htm, приступ: 4.5.2010.

[30] Видети текст: „Social rights require adequate protection in Europe too“ http://www.coe.int/t/commissioner/Viewpoints/061016_en.asp, приступ: 25.1.2010.

На прослави 60. годишњице Савета Европе 2009. године, на Брду код Крања у Словенији, донета је Декларација о правима младих, у којој се, такође, наглашава право на пристојно и доступно становање. Ово право, уз погодну надокнаду, представља суштину живота за све младе људе, посебно оне који су на тржишту рада. Међутим, оно је битно и за младе људе без адекватних прихода, чиме би се превенирало бескућништво младих.[31]

Право на становање регулисано је и на нивоу Европске уније. Наиме, Уговор о Европској унији (Treaty of the European Union),[32] из 1992. године, у члану 136 упућује на фундаментална социјална права утврђена Европском социјалном повељом из 1961. године (ревидирана Социјална повеља обухвата право на становање).

Европски парламент (European Parliament), који чине представници грађана – посланици, који се бирају на општим, непосредним изборима, сваких пет година, је изабрано тело које представља грађане Европске уније и учествује у законодавном процесу.[33] Ова институција ЕУ такође је донела низ значајних аката везаних за остваривање права на становање и елиминисање бескућништва. Резолуција о становању за бескућнике (Resolution on housing for the homeless, June 1987) донета је јуна 1987. године, по којој „право на становање треба да буде гарантовано легислатуром држава чланица и да га државе чланице препознају као фундаментално право".[34]

Маја 1996. године усвојена је Резолуција Европског парламента о Другој конференцији Уједињених нација о становању (European Parliament resolution on the United Nations Habitat II conference, May 1996), по којој је неопходно „одмах позвати Европску унију да инкорпорише право на становање у све уговоре и повеље којима се регулишу активности и циљеви Европске уније". Друга Конференција о становању (Habitat Conference II 3 to 14 June 1996) одржана је од 3-14. јуна 1996. године (уз приступање Европске уније Истамбулској декларацији) и својим планом акције обухватила је „обавезе владе да помогне становништву да оствари право на становање и да заштити и унапреди суседства".

У мају 1997. донета је Резолуција Европског парламента о социјалним аспектима становања (чије доношење прати оснивање Европског форума за стано-

---

[31] Declaration on Youth Rights, Adopted at the young event celebrating the 60th anniversary of the Council of Europe, Brdo pri Kranju, Slovenia 3-4 September, 2009. www.youthforum.org/.../0671-09A%20Declaration%20on%20Youth%20Rights_ADOPTED.pdf, приступ: 4.5.2010.

[32] Видети, на пример: „Уговор из Мастрихта или Уговор о Европској унији", http://eubezbednost.ccmr-bg.org/pdf/Ugovor%20iz%20Mastrihta%20ili%20Ugovor%20o%20Evropskoj%20uniji.pdf, приступ: 4.5.2010.

[33] Видети опширније: Briefing No 39, The social aspects of enlargement of the European Union, II. The Positions of the Institutions of the European Union, 1. The European Parliament http://www.europarl.europa.eu/enlargement/briefings/39a2_en.htm, приступ: 4.5.2010.

[34] Draft Charter of Fundamental Rights of the European Union, Brussels, 19 April 2000, Charte 4242/00, Contrib 115, loc.cit.

вање) (European Parliament resolution on the social aspects of housing May, 1997), у којој се „позива Европска унија да обухвати право на становање својим уговорима“. Следило је формирање Европског форума за становање (European Housing Forum), као места за размену мишљења и дискусију између мрежа укључених у питања становања, са седиштем у Бриселу. Циљеви ове организације су у размени информација између њених чланова, идентификација тема које захтевају да се о њима води дискусија, као и промовисање значаја сектора становања на свим нивоима. FEANTSA је члан овог Форума.[35]

Комитет региона објавио је иницијативу за бескућнике 1999. године (Committee of the regions: announcement of initiative for the homeless 1999/C 293/07), у којој се наглашава да уколико се „становање сматра једним од првих услова да се омогући особи да учествује у процесу социјалног и професионалног остваривања, Комитет региона позива европске судове да унапреде стремљење ка остваривању права на становање“.

У Паризу је од 18-19. септембра 2000. године одржан 12. неформални састанак министара за питања становања у државама чланицама Европске уније, са темом о „приступачности становању“, а такође и са идејом разматрања могућности доношења и усвајања посебне конвенције о праву на становање.

Као значајно, треба навести и извештај Bertel Haarder из марта 2000. године, који је усвојила Комисија за слободу и права грађана, при Европском парламенту (European Parliament, Commission on the freedom and rights of citizens, Bertel Haarder report, March 2000). У овом извештају се захтева да сва економска и социјална права, рангирана од социјалне заштите ка условима адекватног становања и од медицинске бриге ка одговарајућем образовању, треба да буду инкорпорирана у будућу Повељу Европске уније о основним правима.

Европска комисија за комуникацију (European Commission Communication: Building a Europe of „inclusion“, March 2000) у својој тежњи ка „инклузивној Европи“, сматра да је „губитак стана један од најозбиљнијих показатеља сиромаштва и социјалне искључености“, па је зато неопходно „... унапредити опште мере социјалне инклузије, захваљујући законском оквиру, који дефинише искључење у смислу приступа основним правима на пољу: запошљавања, становања, медицинске бриге, образовања, културе, породице и заштите деце“.

Право на становање у појединим државама чланицама Европске уније, најпре је регулисано уставним одредбама, као у праву: Белгије, Шпаније, Грчке, Португала, Финске, Холандије, Шведске, затим уставних аката појединих области у Немачкој (Бремен, Берлин, Брандебург, Баварија, Хамбург), коначно, посеб-

[35] Draft Charter of Fundamental Rights of the European Union, Brussels, 19 April 2000, Charte 4242/00, Contrib 115
www.europarl.europa.eu/charter/civil/pdf/con115_en.pdf, приступ: 27.4.2010.

ним законима о становању или законима којима се регулише борба против сиромаштва (Француска, Данска, Уједињено Краљевство, Италија, Ирска, Немачка).[36]

Правна регулатива Републике Србије (норме о бескућништву, скитничењу)

Устав Републике Србије[37] не прописује посебно право на становање. У Другом делу Устава, под називом „Људска и мањинска права и слободе", у члану 69, прописује се право на социјалну заштиту, тако да грађани и породице којима је неопходна друштвена помоћ ради савладавања социјалних и животних тешкоћа и стварања услова за задовољавање основних животних потреба, имају право на социјалну заштиту, чије се пружање заснива на начелима социјалне правде, хуманизма и поштовања људског достојанства.

Закон о потврђивању Ревидиране европске социјалне повеље усвојене у Стразбуру,[38] прописује право на становање у члану 31. У намери да обезбеде ефективно остваривање права на становање, стране уговорнице се обавезују да преузимају мере које имају за циљ: унапређивање приступа стамбеном смештају одговарајућег стандарда; спречавање или умањивање појаве бескућништва, како би се она постепено уклонила; обезбеђивање доступних цена стамбеног смештаја за оне који немају довољно средстава.

Правилник о организацији, нормативима и стандардима рада центра за социјални рад,[39] прописује да се приликом вођења досијеа о кориснику, у евидентирању „породичних и срединских утицаја" (образац бр. 2), као „посебни проблеми чланова породице – домаћинства", узимају у обзир и скитња, односно бескућништво.

У Националној стратегији за младе[40] износи се да се, према подацима полиције, број деце и младих који живе или раде на улици у Републици Србији креће око 400, од тога око 200 у Београду, међутим поуздано се може претпоставити да је овај број неупоредиво већи. Ови млади углавном су лишени било какве организоване помоћи и подршке и у великом су ризику да постану жртве трговине људима.

Као посебно осетљиве, маргинализоване и социјално угрожене групе младих, осим оних који су: без родитељског старања, смештени у васпитне установе,

---

[36] Видети опширније: Draft Charter of Fundamental Rights of the European Union, Brussels, 19 April 2000, Charte 4242/00, Contrib 115, loc.cit.

[37] Устав Републике Србије, „Сл. гласник РС" бр. 98/2006

[38] Закон о потврђивању Ревидиране европске социјалне повеље усвојене у Стазбуру 3. маја 1996., „Сл. гласник РС – Међународни уговори", бр. 42/2009

[39] Правилник о организацији, нормативима и стандардима рада центра за социјални рад, „Сл. гласник РС" бр. 59/2008

[40] Национална стратегија за младе, „Сл. гласник РС" бр. 55/2008

сиромашни, они који нису обухваћени школским системом, припадници националних мањина, верских заједница, млади са потребом за посебном подршком, избегла и расељена лица, у Стратегији развоја здравља младих у Републици Србији[41] наводе се и бескућници. У Стратегији за борбу против дрога у Републици Србији за период од 2009. до 2013. године[42] констатује се да је утицај дроге на друштво „разарајући“ и да изазива, између осталог, бескућништво и сиромаштво.

Стратегија за унапређивање положаја Рома у Републици Србији[43] наводи читав низ препорука у вези са стамбеним приликама повратника Рома, у периоду после реадмисије (бр. 5.4.2.). За повратнике бескућнике треба организовати смештај.

Смернице добре клиничке праксе у клиничком испитивању[44] претпостављају постојање етичких и међународних стандарда квалитета за планирање, спровођење, записивање и извештавање при испитивањима која се изводе на људима. У групу вулнерабилних испитаника спадале би и: сиромашне особе, бескућници и номади.

Навођење дечијег бескућништва, као примера злоупотребе права детета, јасно је истакнуто у Правилнику о наставном плану и програму предмета грађанско васпитање за осми разред основне школе[45]

Закон о социјалној заштити и обезбеђивању социјалне сигурности грађана[46] прописује у члану 39 да је дете са поремећајима у друштвеном понашању дете које чини кривична и прекршајна дела или које бежањем од куће, скитњом, или сличним понашањем, нарушава општеприхваћена друштвена правила понашања. Дете које се одало скитњи и просјачењу може бити упућено у прихватну станицу за децу и омладину, ради краткотрајног смештаја (члан 87). Уопште, право на смештај у установу социјалне заштите има и корисник који се нађе у скитњи или му је из других разлога потребно привремено збрињавање и надзор (члан 37).

Правилник о ближим условима за оснивање и нормативима и стандардима за обављање делатности установа социјалне заштите за смештај деце и омладине

[41] Стратегији развоја здравља младих, „Сл. гласник РС“ бр. 104/2006
[42] Стратегија за борбу против дрога у Републици Србији за период од 2009. до 2013. године, „Сл. гласник РС“ бр. 16/2009
[43] Стратегија за унапређивање положаја Рома у Републици Србији, „Сл. гласник РС“ бр. 27/2009
[44] Смернице добре клиничке праксе у клиничком испитивању, „Сл. гласник РС“ бр. 28/2008
[45] Правилник о наставном плану и програму предмета грађанско васпитање за осми разред основне школе, „Сл. гласник РС“ бр. 6/2008
[46] Закон о социјалној заштити и обезбеђивању социјалне сигурности грађана, „Сл. гласник РС“, бр. 36/91, 79/91, 33/93, 53/93, 67/93, 46/94, 48/94, 52/96, 29/2001, 84/2004, 101/2005 - др. закон и 115/2005

без родитељског старања и деце и омладине са поремећајима у понашању[47] прописује обавезу посебног евидентирања малолетника који се више од два пута прихватају у станици, са циљем да се месно надлежном центру за социјални рад предложи конкретан програм даљег рада у случају скитње малолетника (члан 27).

У одредбама Посебног колективног уговора за социјалну заштиту у Републици Србији[48] утврђено је да се радно време запослених скраћује сразмерно штетном дејству услова рада на здравље и радну способност запосленог, који ради на нарочито тешким, напорним и за здравље штетним пословима (члан 5 став 2). Један од критеријума за дужину трајања скраћеног радног времена за одређене послове јесте и стални и непосредни рад на прихвату и збрињавању лица која се нађу у скитњи (члан 6 став 1 тачка 4).

Закључак

Савремени облик бескућништва отпочео је као последица економских потреса у модерним друштвима 20. века, потпомогнут смањеном доступношћу да се обезбеди адекватно становање за сиромашније људе.

О бескућницима/скитницама/вагабундама данас је скоро немогуће изнети закључак који би окончао, умањио или бар ублажио њихов статусни положај и утицао на смањење њиховог виктимитета. Напротив, јавља се нова учесталост категорија људи који су се раније ређе, спорадично карактерисали као бескућници (деца) или сасвим нове форме код оних који су иначе мање изложени да ступе у категорију бескућника (средњи слој становништва екстремно осиромашен).

Стратегија социјалне инклузије у Европској унији била је усвојена од стране Европског савета у Лисабону 2000. године. Тиме су јасно обезбеђени услови за постизање опште сагласности на нивоу земаља Европске уније да се стимулише постизање координиране развојне националне политике у овој области.

Општи циљеви усвојени у Стратегији обухватају промовисање доступности становању и превенције бескућништва.

Стратегија социјалне инклузије у Европској унији спојена је, у међувремену, са још две одвојене стратегије о пензијама и здравственој заштити, у једну јединствену стратегију о социјалној заштити и социјалној инклузији.

---

[47] Правилник о ближим условима за оснивање и нормативима и стандардима за обављање делатности установа социјалне заштите за смештај деце и омладине без родитељског старања и деце и омладине са поремећајима у понашању, „Сл. гласник РС“, бр. 88/93, 121/2003, 8/2006, 63/2006 и 36/2008 – др. правилник

[48] Посебан колективни уговор за социјалну заштиту у Републици Србији, „Сл. гласник РС“ бр. 22/2002

У марту 2006. године, Европски савет је усвојио нови оквир за процес социјалне заштите и за процес социјалне инклузије. У том ревидираном оквиру усвојена су три нова циља опште социјалне инклузије, укључујући: „обезбеђивање приступа свим добрима, правима и службама, неопходним за учешће у друштвеном животу, превенирање и обраћање пажње у односу на искључивање и борба против свих облика дискриминације који воде ка искључивању".

Овај документ, на путу Републике Србије ка Европској унији, довољан је подстрек, али и обавеза, ка усвојању нових законских решења којима би се на експлицитан начин штитило право на адекватно становање сваког становника код нас.[49]

[49] Bill Edgar and Henk Meert, Fifth Review of Statistics on Homelessness in Europe, November 2006, FEANTSA, p. 7.,
http://www.feantsa.org/files/transnational_reports/2006reports/06RSen.pdf, приступ: 27.4.2010.

Defend*OLOgija* MNE
Vol. 5, No. 9 (2020), 27-45

Мр Ана Славковић
Докторанд, Филозофски факултет, Нови Сад

UDK: 316.343-057.66(497.11)

Перцепција квалитета живота од стране бескућника у Србији

Perception of quality of life by the homeless in Serbia

САЖЕТАК

Циљ ове студије је да применом фокус групе идентификујемо шта заправо представља квалитет живота за бескућнике и људе које имају историју бескућничког начина живота, као и који су аспекти живота њима најважнији. За анализу одговора испитаника коришћена је анализа садржаја. Узорак чини укупно 43 испитаника који су разврстани у шест фокус група, узраста од 25 до 65 година. Установљени су следећи аспекти квалитета живота: здравље и брига о здрављу, услови живота, финансијска ситуација, могућност запослења, друштвени односи, рекреативне активности и хоби, психичко благостање. Кроз ове теме је разматрана могућност избора, стабилност и сигурност, равноправност са другим члановима друштва с обзиром на оствареност људских права. Испитивани аспекти квалитета живота рефлектују специфичан контекст и животна искуства особа које живе на улици и с обзиром на то, неопходно је да се уложи напор у формирање или адаптацију постојећих инструмента који ће мерити ефекте социјалне и здравствене политике на квалитет живота бескућника. Постојећи инструменти имају ограничења и не укључују специфичне аспекте живота бескућника који

ABSTRACT

The aim of this study is to identify (using focus groups) what are the aspects of the quality of life of homeless and people who have a history of a homeless lifestyle, as well as which aspects of life are most important to them. Content analysis was used to analyze the respondents' answers. The sample consists of 43 respondents who were classified into six focus groups, aged 25 to 65 years. All respondents are users of social service institutions in Belgrade. The following aspects of quality of life have been identified: health and health care, living conditions, financial situation, employment opportunities, social relations, recreational activities and hobbies, mental well-being. Through these topics, the possibility of choice, stability and security, equality with other members of society and human rights of homeless people were discussed. This aspects of quality of life reflect the specific context and life experiences of people who live on the streets and do not have a permanent place of residence, and given that it is necessary to make effort to form or adapt existing instruments that will estimate the effects of social and health policy on the quality of life of the homeless. Existing

се у великој мери разликују у односу на живот опште популације, тако да слабо детектују промене. На овај начин, након адекватних истраживања која мере успех мера социјалне заштите које имају за циљ добробит бескућника, знаћемо резултате примењених мера. Такође, треба спровести промену здравствене и социјалне политике, односно тријажу бескућника и пре свега понудити помоћ и подршку онима који ће одговорити активним ангажовањем са циљем да себи помогну и живе стабилан и срећан живот. Бескућници са антисоцијалним цртама личности и паразитским животним стилом, исте ове особине вероватно би показали и када би им се пружила свака врста помоћи и подршке - не би предузели активан напор да себи помогну и вратили би се претходном начину живота (беспосличењу).
Кључне речи: бескућници, фокус група, квалитет живота, психичко благостање, задовољство животом

Ključne riječi: бескућници, фокус група, квалитет живота, психичко благостање, задовољство животом

instruments that estimate quality of life have limitations and do not include specific aspects of the life of homeless that differ greatly from the lives of the general population, so they have limitations in detecting change. In this way, after adequate research with the aim to estimate the success of social protection measures which consider welfare of the homeless, we will know the results of the applied measures. Also, it is necessary to change health and social policy, ie the triage of the homeless, and above all to offer help and support to those who will respond with active engagement in order to help themselves and live a stable and orderly life. Homeless people with antisocial personality traits and parasitic lifestyle would probably show the same traits if they were given any kind of help and support - they would not make an active effort to help themselves and would return to their previous way of life.

Key words: homeless, focus group, quality of life, mental well-being, life satisfaction

Увод

Квалитет живота је обухватан појам који се односи на различите области нашег живота: на очекивања особе, односно заједнице, везано за благостање и добробит. Ова очекивања су усмерена вредностима, циљевима и социо-културним контекстом у коме особа живи. То је субјективни, мултидимензионални појам који дефинише стандардни ниво емоционалног, физичког, материјалног и социјалног благостања (Diener, 2000).

Квалитет живота представља референтни оквир у односу на који особа пореди различите области свог живота.Степен у коме се наш реални живот поклапа са жељеним стандардима благостања, назива се задовољство животом. Овај појам је настао у оквиру покрета позитивне психологије, чији представници сматрају да су психолози дуго времена били усредсређени на истраживање негативних аспеката индивидуалног функционисања (Lucas & Diener, 2010; Myers & Diener, 1995). На истом трагу је и Селиџменов апел (Seligeman, 2002) да се психологија коначно упусти разумевање позитивних снага које индивидуи омогућавају да се суочава не само са невољама свакодневног живота, него и

да оствари оно што је за њу најбоље могуће. Значајан замах у настанку позитивне психологије представљају и истраживања благостања, која су првобитно била усмерена на његове објективне индикаторе, да би се затим врло брзо заинтересовала и за важније, субјективне индикаторе (Diener, 2000).

Светска здравствена организација наводи да ментално здравље има четири домена, а то су емоционално, социјално, психичко и субјективно благостање. Субјективно благостање је домен који укључује појам задовољства животом, који се односи на индивидуалну, позитивну евалуцију свог живота. Такође, дефинише квалитет живота као "перцепцију"коју индивидуа има о својој позицији у контексту културе којој припада, као и вредносног система, циљева, очекивања које има". Ова дефиниција наглашава факторе који узимају у обзир субјективну процену животних околности и може да објасни упадљиве разлике које се некад срећу између објективне процене нечијих животних околности и самопроцене те особе (Acton, 1994).У овом раду испитивали смо начин на који дефинишу квалитет живота бескућници и особе са историјом бескућничког начина живота, применом фокус групе. Под бескућницима подразумевамо особе које спавају у прихватилиштима, напољу, у парку, аутобуским и возним станицама (примарни бескућници), возилима, шупама, напуштеним неусловним кућама и другим местима која нису намењена за становање људи, код пријатеља или рођака јер немају свој стан (секундарни бескућници).http://publikacije.stat.gov.rs/G2014/Pdf/G20144011.pdf

У даљем тексту ближе ћемо објаснити теоријску основу појмова квалитета живота и задовољства животом, начин на који смо спровели истраживање, методолошки оквир, као и добијене резултате.

Квалитет живота, субјективна добробит и задовољство животом

Субјективна добробит често се употребљава као синоним за срећу, а односи се на то како човек процењује свој живот. Дефинише се као когнитивна евалуација живота испуњеног позитивним емоцијама, са нешто мање негативних емоција. Састоји се од когнитивне компоненте – задовољства животом, и афективне компоненте – позитивних и негативних емоција. Задовољство животом подразумева процену живота у целости (Diener, 2006). Особа упоређује квалитет сопственог живота са својим стандардима и процењује да ли је тај квалитет задовољавајући или није (Pavot&Diener, 1993).

Когнитивна компонента субјективне добробити често се разликује од емоционалне због чињенице да људи некада поричу негативне емоције (Пенезић, 2006). Афективне реакције су често одговор на непосредне факторе, па су краткотрајне, док процена задовољства животом може рефлектовати дугорочну перспективу. Коначно, когнитивна процена нечијих животних околности може одражавати свесне вредности и циљеве, док афективне реакције могу рефлектовати и несвесне мотиве (Pavot&Diener, 2008).

Бескућништво у Србији

Пописом 2011. регистровано је 445 примарних бескућника на територији Србије, од чега 442 у градским, а свега троје у осталим насељима. Од овог броја, највише је регистрованих на северу земље, у Београдском региону и Региону Војводине, укупно 324 лица, односно 164 у Београдском региону, а 160 у Региону Војводине. Према Попису 2011, регистровано је 17 842 лица секундарних бескућника, од чега је такође већина у градским насељима (63,1%). Основни узрок пропадања приватних и друштвених мрежа подршке у случају бескућника налази се у урушавању система социјалне заштите из претходног друштвеног система - социјализма, али и у индивидуалним догађајима (развод брака, губитак посла, прихода, имовине, миграција итд.), без могућности ублажавања неповољних последица помоћу неформалних, породичних и институционалних мрежа подршке. http://publikacije.stat.gov.rs/G2014/Pdf/G20144011.pdf

Упркос статистици која процењује да се број бескућника у SAD и у Европи мери милионима, на ову тему је рађен веома мали број истраживања. Преглед литературе говори да они имају знатно нижи квалитет живота, нижи степен менталног здравља, већу заступљеност болести зависности у односу на људе који имају стално место пребивалишта (Martins,2008). Честа су трауматска искуства (злостављање деце, силовање, изложеност насиљу), губитак посла, менталне болести (депресија, анксиозност, схизофренија), хроничне телесне болести (хипертензија, дијабетес, хепатитис, ХИВ инфекција) (De Maeyer, Vanderplasschen, Broekaert, 2009).

С обзиром на то да квалитет живота рефлектује субјективну перцепцију особе која се односи на њену животну позицију, у контексту културе и вредносног система који је усвојила, важно је вредновати перспективу ових људи, тако што ћемо прибавити информацију директно од њих. Значај ове чињенице препознат је у студијама које се односе на квалитет живота (Martins, 2008). У овим студијама наглашен је значај примене фокус група, као начина за охрабривање дискусије и прибављање детаљнијих информација о квалитету живота.

Методолошки део

Циљ истраживања

Циљ ове студије је да идентификује шта заправо представља квалитет живота за бескућнике и људе које имају историју бескућничког начина живота, који су аспекти живота њима најважнији. Ове особе живе у социјалном контексту који се у великој мери разликује у поређењу са друштвеним контекстом већине људи, и можемо очекивати да ће се њихови одговори разликовати. За анализу одговора коришћена је анализа садржаја.

Метод и испитаници

Фокус групе су биле сачињене од испитаника од 25 до 65 година, а формиране су са циљем да установимо шта за њих чини најважније домене квалитета живота. Сви испитаници су корисници установа социјалне заштите на територији Града Београда. Испитивање је обављено у прихватилишту за бескућнике у коме је смештена већина испитаника.

72% испитаника наводи да је српске националности, 18,5% ромске, 4,5% албанске, а остатак су припадници различитих мањина које су заступљене мање од 5% у нашем узорку испитаника. 28% испитаника тренутно живи у неусловним објектима без струје и воде, који нису намењени становању људи (напуштене зграде, куће, вагони, возила). 53,5% је тренутно смештено у установама социјалне заштите, док остатак борави код пријатеља, рођака јер нема могућност да плати смештај.

Већина испитаника (88%) је незапослена, 7% су инвалиди и примају инвалидску пензију која није довољна да би подмирили основне трошкове становања, док остатак повремено ради и углавном је у питању физички рад. Већина испитаника (51%) има средње образовање, 4,5% више, 23% основно, а остатак незавршену основну школу.

Аспекти квалитета живота који су испитивани

Применом фокус групе, установљени су следећи аспекти квалитета живота: здравље и брига о здрављу, услови живота, финансијска ситуација, могућност запослења, друштвени односи, рекреативне активности и хоби, психичко благостање. Кроз ове теме је разматрана могућност избора, стабилност и сигурност, равноправност са другим члановима друштва с обзиром на оствареност људских права.

Вођење фокус група

Са испитианицима су организоване фокус групе које стимулишу интеракцију између чланова, тако да могу да постављају питања или размењују мишљења међу собом. То отвара могућност да се размотре различити аспекти проблема, што можда не би било могуће у индивидуалним интервјуима. Осим тога, примена фокус групе омогућава укључивање у дискусију великог броја учесника, који могу да говоре о широком распону различитих животних искустава.

Процедура

Фокус групе састојале су се од 6-8 учесника, како би била омогућена разноликост гледишта и како би свако имао могућност да подели своје мишљење са осталима. Формирано је укупно шест група, с обзиром на животну доб (25-30, 31-35, 36-45, 45-55, 56-65 година (за последњу добну скупину формиране су две групе)). Укупан број испитаника био је 43. Циљ фокус групе је да се обезбеди атмосфера у којој се испитаници осећају сигурним да дискутују о свим аспе-

ктима квалитета њиховог живота. Учесници су били упознати са циљем и методом испитивања, као и са тим да ће подаци бити коришћени искључиво у сврху истраживања и да је анонимност загарантована.

Испитаници су најпре били замољени да напишу на листу папира све што сматрају значајним за њихов квалитет живота, без цензурисања. Након овог задатка, читали су и дискутовали оно што су записали. Учесници су имали могућност да допуне своје листе током дискусије, ако се присете неких ствари које су значајне за њих, а које претходно нису размотрили. На крају дискусије, били су замољени даураде ревизију листа и рангирају чиниоце квалитета живота према значају. За анализу одговора испитаника коришћена је анализа садржаја, путем које је идентификовано седам претходно поменутих тема, које ћемо ближе размотрити у даљем тексту.

Резултати

Здравље и брига о здрављу

Зависност од алкохола и дрога и недоступност програма за одвикавање од зависности је била тема многих дискусија. Испитаници су истакли да су незадовољни због недоступности адекватне здравствене неге, прегледа или медикамената. Дуго чекају на прегледе и лечење и неки лекови су им превише скупи и недоступни.

Доступност алкохола, дувана и дрога је од једнаког значаја и млађим и старијим учесницима фокус група. Неки од испитаника отворено наводе да су дроге веома важан елемент који одређује квалитет њиховог живота и извор задовољства. Један члан фокус групе наводи следеће: “ Устајем ујутру и у потрази сам за новцем који ће ми омогућити фикс. Ако немам новца за дрогу, изгубљен сам, агресиван, спреман да унесем у себе било шта, само да се урадим. Полиција ме је много пута приводила јер кад сам без дроге, упадам у туче, крадем дрогу од других људи са улице, једном сам обио и ауто. Кад сам ухваћен, све ми је ,,хај“. Да нема дроге давно бих био мртав”. (Д.Г., 38 година)

Други учесници дискусије навели су да желе да ср лрче од зависности: “Дроге ме чине срећним, ја сам зависник од њих. Све се своди на потрагу за дрогом, просјачење, некад и крађе. Кад се урадим, заборавим на све. Најгори је дан сутрадан, све ме боли, глава, тело, мамуран сам, неспособан за било шта и онда следи нова потрага за дрогом. То је један зачаран круг. Хоћу да се извучем из њега, али за то треба много пара". (А. Т., 45 година)

Неки од учесника фокус група истичу да дрога и алкохол представљају средства која им помажу да забораве страшна искуства из прошлости, нпр. губитак супружника или члана породице, сазнање о томе да је инфициран вирусом хепатитиса, да је тешко оболео због последица злоупотребе дроге и алкохола, неуредног начина живота и свега онога што носи живот на улици.

Услови живота

Већина испитаника је колико толико задовољна када добије место у прихватилишту јер не мора да буде на улици. Ипак, други испитаници ово место описују следећим речима:"Ако треба да останеш у прихватилишту извесно време, у реду, већина нас то прихвати, али дугорочно то није добро, тешко је живети са групом алкохоличара, зависника од дрога и душевно болесних људи."

Разматрана су и питања која се односе на конфликте са особљем у прихватилиштима, питање приватности, наређивања штићеницима прихватилишта када могу да се окупају или када треба да иду на спавање, што многи од њих доживљавају као понижавајуће. Разлог зашто чист лични простор сматрају јако важним је стабилност и приватност. Потребан им је чист, сигуран стан, у коме се може кувати, поседује фрижидер, купатило и машину за веш.

Неки од испитаника дискутовали су о проблему насиља на улици и значају непосредног окружења на начин живота који воде: "У делу града где сам боравио скоро сви су зависници од дроге и алкохола јер је напросто средина таква. Ако хоћеш да оставиш дрогу и алкохол, мора пре свега да одеш одатле". (С.М., 27 година)

" Некима је забава да туку и малтретирају бескућнике, не разумеју да једног дана може исто и њих да снађе. Било је и убистава на улици, из чиста мира. Највећа је опасност од болести, заразе, хладноће, али и од насиља. " (Н.Б, 56 година)

Учесници дискусије су истакли да су изгубили много познаника како због насиља, тако и због тешких услова живота, који подразумевају хладноћу, лошу исхрану, недоступност медицинске помоћи, ризик од инфекција, недоступност хигијенских средстава. Испитаници су повезали живот на улици са специфичним захтевима које овај облик живота намеће: време које је потребно да би се дошло до хране, стајање у реду за храну, обезбеђивање места за спавање, налажење начина да се дође до новца (нпр. скупљање флаша или друге врсте отпада).

Финансијска ситуација

Неки испитаници су говорили о значају поседовања довољне количине новца за пуко преживљавање: „Непоседовање било какве материјалне имовине значи да си заробљен у статусу бескућника. Ако немаш материјалних добара, на улици си". Други испитаници говорили су о значају новца за статус у друштву и чињеници да их други, по њиховом мишљењу виде кроз призму тога колико поседују: „Људи нас унапред мрзе због тога што немамо новца. Ако немаш новца, немаш ништа". (С.Н., 27 година)

Недостатак новца изазива осећање немоћи и озбиљно нарушава породичне односе. Испитаници су се осећали немоћним да понуде материјалну помоћ својој деци и тако им помогну да избегну трауматска искуства која могу доживети од стране старатеља (деца неких испитаника дата су у старатељске породице). Такође, редовни приходи би им омогућили да дођу до старатељства над децом.

Запослење

Велики број учесника дискусије, поготово они млађи од 50 година, истакли су да се пуно боље осећају када су запослени и да им статус незапосленог лица тешко пада. И млађи испитаници и они средњих година истакли су да желе посао који је стабилан, солидно плаћен и подразумева рад у коме налазе задовољство.

Многи послодавци нису вољни да запосле људе који живе на улици. Према мишљењу испитаника, сматрају их лабилним, непоузданим,склоним алкохолу и дрогама и не желе да им укажу поверење. И млађи испитаници и они средњих година то сматрају неправедним јер им се на овај начин не пружа шанса да покажу да имају неких квалитета и да могу да се извуку са друштвеног дна. „Свакоме треба пружити шансу да покаже шта уме да ради. Има нас доста који желимо да се извучемо одавде, али нас сама средина вуче на дно. Докон ум је ђавоље игралиште. Чим имаш посао, имаш више избора, не мораш да живиш на улици, можеш да нађеш стан и да будеш као други. ” (М. Ј., 36 година)

„Људе највише незапосленост и немаштина вуку пијанству. Одмах се хваташ за алкохол јер то је бег од проблема. Кад се одаш пијанству, враћаш се сваки дан истом. Прођу недеље и месеци, а да не тражиш посао. Што си ближе алкохолу то си даље од нормалног живота.” (Б.М. 32)

„Посао је нешто што те натера те да имаш ред у животу, извлачи из овог окружења. Политичари су понајвише криви што посла нема и зато смо препуштени улици. Да посла има, скоро нико не би био овде” (М. Н., 46 година). Након излагања М.Н, већина испитаника се сложила са њим и коментарисала лошу социјалну политику и обесправљеност радника, који су често жртве несавесних послодаваца: „Све и кад нађеш неки посао, има људи свакаквих, који неће да те плате и после немаш коме да се жалиш. Мислим да то многе наводи да не траже посао и да се одају беспосличењу.Већина и неће да прими човека који живи на улици јер ко њему гарантује да мене ноћас неко неће убити на спавању и да ћу ја сутра да дођем да радим. Зато треба држава прво да додели собе за становање.” (Љ.Д., 48 година)

Старији испитаници нису много говорили на тему запослења. Углавном се ради о људима који имају озбиљних здравствених проблема, махом због последица злоупотребе алкохола. Неки од старијих испитаника (преко 60 година) били су у радном односу и након што испуне старосни услов за пензију, надају се да ће издејствовати исту и да ће им то омогућити пристојан живот. Неки од испитани-

ка старости преко 55 година нису уопште били у радном односу или су радили свега неколико година, што је недовољно за остварење старосне пензије, тако да на то не могу да рачунају - извор прихода за њих представља социјална помоћ и просјачење. Неки од испитаника имају инвалидску пензију, али је она недовољна за пристојан живот и изнајмљивање стана. Углавном су пензионисани због последица злоупотребе алкохола.

„Људи не воле да виде запуштеног човека који се одао алкохолу, који нема своју породицу, не брине се о себи, нити се било ко брине о њему. Бескућништво и алкохолизам се не могу сакрити.Сви мисле да си заслужио то што те је снашло. А то може да се деси свакоме. Има нас који смо криви за то што нас је снашло јер смо пили, дрогирали се, коцкали... Има и ко није крив, претрпео је избеглиштво, болест, сиромаштво, изгубио је посао... После се утопио где и сви, почео да живи уличним животом... Све и да си раније имао живот, кад дођеш на улицу, почињеш да радиш што и други и само гледаш како да заборавиш на све." (М. Ј., 51 година)

Учесници дискусије су истакли да већина људи мисли да они који живе у склоништима за бескућнике не желе да раде, скептични су око њихове способности да устану на време ујутро и стигну на посао, верују да су бескућници лењи и да читаву своју зараду пропију. Испитаници старости преко 55 година истакли су да негативан одговор послодаваца поводом њихове молбе за запослење делује на њих депримирајуће и да су мишљења да нови покушаји налажења посла не би имали смисла.

Неки испитаници, поготово они старији од 45 година напомињу да им је жао што нису окончали школовање, а то правдају тиме што нису имали услове за учење, родитељи их нису подржавали, морали су се запослити пре окончања истог. Напомињу да се нису довољно трудили око завршетка школе, да су им у то доба биле важније неке друге ствари, а добар део испитаника почео је да пије или да се коцка још у тинејџерским годинама . „Кад је човек млад, не размишља како ће бити сутра. Временом све више желиш да си пијан или надуван, а све мање би да се вратиш у стварност. Почињеш да се дружиш са беспосличарима, бежиш из школе... После те стигне, а касно је да се извучеш, јер си много пропустио и отишао погрешним путем." (С. К., 57 година).

Други испитаници из ове узрасне групе (55-65 година) напоменули су да школа нема значаја јер су и људи са „много школе" без посла и једва преживљавају. Мишљења су да би и са завшеном школом били без посла јер су времена напросто таква и стицај несретних околности их је довео ту где јесу.

Жене из узорка (и млађе и старије) су статус незапослености углавном аргументовале тиме што „нико неће да запосли жену са улице". Наводе да су имале нечасних понуда и да неки људи мисле да је проституција саставни део живота на улици. "Ако живим на улици и пијем повремено, то не значи да се... за новац. Имам своје поштење. Продајем половне ствари, то је поштен посао. За

газде нећу да радим, сви те гледају као... јер знају да си са улице. Овако сам сама свој газда, зарадим колко зарадим. Важно је да буде за дуван и за пиво" (Е.Б.,51 година)

Међуљудски односи

Већина учесника дискусије сматра однос са породицом или пријатељима значајним чиниоцима квалитета њиховог живота. И за жене и замушкарце, посебно оне старије, недостатак контакта са децом буди тешка осећања.

Када су испитаници говорили о другим члановима породице, добили смо различите одговоре. Б. Ј. (32) је отишао од куће због трајно нарушених породичних односа, јер му је отац алкохоличар, а мајка жртва насиља у браку. Не жели контакт са њима, нити они питају за њега. Каже да му је на улици тешко, али код куће још горе и да нема намеру да се враћа назад, нити мири са родитељима.

Неколико млађих учесника (25-30 година) поменуло је да би желели да окончају конфликте у породици. Напомињу да су радили лоше ствари (дрога, алкохол, коцка, крађе) и да су их родитељи истерали из куће јер другог решења није било. Они би желели да се врате, али су болести зависности и даље препрека. Надају се да ће им држава омогућити лечење и да ће то бити нови почетак за њих.

Испитаници су мишљења да на улици нема искрених пријатеља: ,, Људи са којима се дрогираш су са тобом само онда када имаш доп. Нема пријатељства на улици, све је интерес". (М.Т, 42 године)

Истовремено, говорили су о утицају стигматизације и начина живота који воде на налажење пријатеља: ,, Многим људима са улице можете дати новац и стан, али они ће наћи начин да се поново нађу на улици. Новац се брзо потроши. Услов је да побегнеш од дроге, алкохола, просјачења, крађа... Тек онда се могу стећи пријатељи. Овакве нас нико не жели јер нико неће да потоне заједно са нама." (С.Н., 32 године)

„Многи од нас су усамљени. Људи не желе да се друже са нама, виде нас као промашене људе и боје се да не постану као ми, зато нас избегавају и ја то разумем."

"Жена на улици има мање него мушкараца јер се лакше снађу. Сваки самац на селу ће да прими жену која је без стана, ако она зна да ради у пољу, кува, чисти... Ако неће да ради, то је друго. Жени је много лакше да се снађе и да се спаси улице." (Т.М., 41 година). На ове речи, две испитанице из исте узрастне скупине су се успротивиле речима да се иза већине понуда за партнерски живот крије израбљивање и насиље и да има много лоших људи који користе чињеницу да је жена незаштићена. Једна од испитаница (44 године) истакла је да јој је бољи живот на улици, него да заврши у црној хроници. "Улица је зло,

али је насиље у браку пакао. Побегла сам из једног пакла, зашто да себи правим други?"

У даљој дискусији, дошло је до расправе између чланова и чланица групе (36-45 година) да ли бољи квалитет живота имају жене које су с намером да побегну са улице, прихватале понуде извесних мушкараца за заједнички живот у задовољавајућим стамбеним условима. Према њиховим исказима, неке од тих жена су заиста постале жртве насиља у на овај начин створеним ванбрачним заједницама, па су биле принуђене да побегну, друге су нашле зависнике од алкохола и наставиле заједнички живот са њима, тонући у још дубљу зависност, а за остале не знају шта се са њима десило јер немају више везе са улицом и не виђају их. Између чланова групе није постигнут консензус да ли је женама лакше да се склоне са улице, јер су мушкарци мишљења да јесте, "само ако хоће да раде и да не пију", док жене сматрају да се иза слаткоречивих понуда за заједнички живот крије потенцијално насиље.

Рекреативне активности и одмор

Млађи испитаници и они средњих година, истакли су значај рекреативних активности и одмора за квалитет њиховог живота, посебно спорта, док су други учесници дискусије (углавном старијих од 50 година) говорили о значају релаксирајућих активности, као што су читање, гледање телевизије или шетња. Неки испитаници говорили су о својој жељи да путују и истражују нова места.

Неки учесници дискусије старији од 50 година наводе да могу да се опусте тек када попију пар чашица алкохола. Истакли су да одавно немају жеље за спортским активностима или путовањима и да им дан пролази тако то углавном просе на улици, док се не скупи довољно новца за алкохол или марихуану, некад и за јаче дроге. Наводе да других задовољстава готово да и немају и да сав новац који испросе или зараде троше на овај начин.

Психичка добробит и благостање, суочавање са депресијом, анскиозношћу и другим тешким осећањима

Упитани шта је за њих психичка добробит и благостање и када се осећају добро, испитаници су дали следеће одговоре: ,,Мени је добро кад има пића и траве (смех). Нисам агресиван кад се напијем, али сутрадан знам да будем... Углавном ми се дан врти око тога како да дођем до пара, некад испросим, некад и украдем, али то су ситне крађе. Да нема тога, умро бих одавно. Депресија наступа дан после кад схватим да немам дрогу. Да нема дроге и пива мој живот би био само депресија. Хтео бих да се лечим, али за то треба много новца. " (Б.М, 32)

Млађи испитаници истакли су да депресија, анксиозност и друга тешка осећања махом настају као резултат болести зависности, незапослености, здравствених проблема, недостатка новца за лечење и услова за живот, пре свега

стамбеног простора. Мишљења су да држава ништа не чини како би им помогла да се извуку са друштвеног дна, да су ефекти социјалне политике лоши и новац који добију на име социјалне помоћи недовољан за најосновније.

,, Да имам то нешто основно, кућу, грејање, чисту одећу, храну, бар неког искреног пријатеља, имао бих воље да се лечим, можда бих се лечио и сам скидао ,, на суво". Овако на улици је тешко ишта променити. Чим ниси пијан или дрогиран, схватиш да је све око тебе прљавштина, болест, дно. Волео бих да живим нормално, да се лечим од зависности, али да ми држава помогне. Да добијем пристојан стан и услове за живот." (М.Т, 36)

,, На улици је све депресија, и људи, и околина, и дрога је најгора. Квалитетну дрогу узимају богаташи и они се никад не навуку. Најгора дрога је на улици" (Д. М. 38)

,,Депресија је најгора онда кад се дрога најбоље уради па сутрадан. Онда тек схватиш колико си с....." (Г.Д., 31)

Старији испитаници (преко 55 година старости) су тешка осећања понајвише везали за недостатак контакта са својом децом и бригом за њих. Неки се стиде своје деце, тога што су себи дозволили, или некадашњих пријатеља који живе нормалан живот. Један број испитаника преко 60 година рекао је да им најтеже пада незаинтересованост њихове деце, која нису учинила ништа да им помогну. Већина старијих испитаника сложила се око тога да најтеже пада недостатак контакта са породицом и породичне слоге, те да би имал више воље да раде на себи и лече се од зависности, када би се бар неко од чланова породице интересовао за њих.

На питање чега се боје и шта код њих изазива узнемиреност и непријатна ишчекивања, већина испитаника одговорила је да се не боји ничега, јер се све лоше одавно већ десило. Истакли су да не виде никакву животну перспективу и да за то највише криве државу и недостатак социјалне политике која штити најугроженије делове становништва, те да су одавно дигли руке од било каквих планова и амбиција. Подстрек да нешто промене имали би тек ако би им се обезбедио пристојан смештај и најосновнија средства за живот. Један испитаник (57 година) је рекао је да је једини и највећи његов страх да никада више неће видети своју децу.

Испитаници старости преко 55 година ни у једном случају нису истакли жељу се запослењем и довели у везу евентуално запослење са психичким благостањем. За њих благостање значи имати место за живот, топлу собу, ручак, чисту одећу и медицинску негу. Млађи испитаници и они раних средњих година (њих 80%) виде посао као начин да изађу из депресије, али не било какав. Не желе да раде физичке послове, рад на црно, код сумњивих послодаваца. Мишљења су да је улазак у свет рада могућ само ако би се средили здравствено, излечили од зависности, живели срећен живот, имали свој простор. Остатак испитаника из

ових узрасних скупина се осећа неспособним да ради, мишљења су да треба да иду у инвалидску пензију и да је то решење за њих.

Жене старости преко 50 година (60% њих) осећање депресије довеле су у везу са губитком старатељства над децом коју су морале да поверe центру за социјални рад, који их је одатле проследио хранитељским породицама. Свесне су порока које имају који се махом односе на болести зависности. Мишљења су да је центар требало да им одузме децу јер нису биле у стању да се о њима старају, нити је деци место на улици. Поред тога, највише их чини депресивним недостатак услова за живот, нехигијена, недостатак чисте одеће или места где би опрале одећу или припремиле храну. Желе да се лече, али не знају како, кад недостаје оно основно за живот. Једна од испитаница из исте старосне скупине одговорила је као малолетница добила дете, али је оно никад није занимало јер није ни желела да га роди, већ је на то била принуђена. Оно је одрасло код бабе и са њим нема контакте. Истакла је да срећу види у животу без обавеза, опуштању уз ,,мало вутре и пива". На депресију се не жали, а бесном је чини сиромаштво, немар и безобразлук људи који не разумеју проблеме ,,људи са улице" и не желе да им помогну.

Друге теме

Седам главних тема идентификованих у овој студији повезани су са неколико ширих тема, које ћемо размотрити у даљем тексту. Те шире теме подразумевају могућност избора, остваривање права каква имају и други чланови друштва и стабилност.

Могућност избора која се односи на становање, посао, храну, била је од значаја већини испитаника. Није прихватљив било какав посао и било какво склониште у коме би становали, већ желе да њихов живот има одређени квалитет. На пример, већина млађих испитаника и оних средњих година назначила је да смештај мора да буде чист и сигуран да би били задовољни. Посао који раде треба да им омогући пристојну зараду, а не само покривање најосновнијих трошкова. Поседовање стана, посла који доноси задовољство млађи испитаници и они средњих година сматрају изворима самопоштовања, док старији стављају акценат на сталну доступност медицинске помоћи и лекова. Према мишљењу скоро свих испитаника, храна не треба да обезбеди само пуко преживљавање, већ треба да буде разноврсна и хранљива.

Истовремено, други испитаници изразили су двоумљење да ли ће наведени чиниоци унапредити њихов квалитет живота. На пример, један учесник дискусије назначио је да све и када би му био обезбеђен стан и посао, није сигуран да ли би поново подлегао пороцима и вратио се на улицу. Један испитаник (27 година) је дао изненађујућ одговор. Он је рекао да живот на улици представља ,,благослов" за њега, јер нема обавеза, одговорности, не занимају га амбиције.

Испитаници су истакли значај пријатеља и подршке од стране чланова породице, што има позитиван утицај на њихову слику о самом себи и чине да се осећају вредним, вољеним и уваженим. Када су сами и напуштени, без пријатеља и породице, осећају се мање вредним.

Млађи учесници дискусије узраста 25 до 35 година, истакли су значај личног развоја, да желе да их други цене и препознају њихове вредности,могућност избора, испуњен лични и професионални живот, иста права као и други чланови друштва.

Начин на који људи виде бескућнике је била честа тема у готово свим фокус групама. Испитаници узраста 25 до 45 година истакли су негативан утицај медијског представљања бескућника као пропалица који претурају по контејнерима. Навели су да је многе од њих стицај несрећних околности довео на улицу, а да су претходно имали успешну каријеру, породичан живот, пријатеље и живели као сви остали. Сматрају да је многе снашло избеглиштво, болест, развод, болести зависности, немогућност да изађу на крај са кредитима и да су се нашли на улици не својом кривицом.

Жеља за личном аутономијом и могућност путовања је изражена код многих учесника дискусије и рефлектује ранија животна искуства, односно оно што им је пре него што су доспели на улицу било недоступно. Један од испитаника (27 година) година истакао је да на квалитет његовог живота највише утиче следеће: „Слобода. Ако имам жељу да побегнем негде, наћи ћу начин, макар и стопирао. Не волим да будем заробљен, то је ноћна мора. Одрастао сам у хранитељским породицама, имам потребу да одем где ја желим и да не трпим ничију присилу."

Неколико испитаника назначили су да поседовање сређеног места за становање представља основу у односу на који могу посматрати друга важна питања у свом животу. Млађи испитаници коментарисали су значај стабилног посла који би омогућио и приходе, довољне да структурирају свој живот и обезбеде све оно што им је потребно.

Дискусија резултата

Бескућници у нашем истраживању дали су приоритет седам (претходно наведених) области за које сматрају да у највећој мери одређују квалитет њиховог живота, што је конзистентно са претходним истраживањима, обављеним на различитим популацијама испитаника (De Maeyer, Vanderplasschen, Broekaert, 2009; Lehman, 1988; Schalock, Brown, Cummins, Felce, Matikka, 2002; Power M, Kuyken, 1998), а слични домени квалитета живота установљени су и у другим истраживањима: физичко здравље, психичко здравље, ниво независности, друштвени односи, околина, религија, лична уверења (Power, Kuyken, 1998), животне ситуације, породични односи, друштвени односи, одмор, посао, финансије, сигурност, здравље и религија (на узорку хронично ментално оболелих индивидуа) (Lehman, 1998).

Аспекти квалитета живота које су испитаници унутар фокус група означили као веома значајне су доступност и уредност места за становање, купање, елиминисање страха да ће добити инфекцију, као и страха од стигматизације других чланова друштва. Неки аспекти квалитета живота су специфични за популацију бескућника, али нису узети у обзир у оквиру инструмената који су раније примењивани. То говори о значају формирања и модификације инструмената који су специфични за циљну популацију.

Неке од студија односиле су се на адекватност неге и искуство са системом за заштиту здравља (Martins, 2008; Irestig, Burstrom, Wessel, Lynoe, 2010; Nickasch, Marnocha, 2008). Учесници нашег истраживања помињали су сличне теме, као што су суочавање са баријерама које се односе на заштиту здравља, стигматизација и третман без поштовања и њихов лични доживљај да их здравствени систем третира као да не постоје. Истраживања других истраживача на популацији бескућника показала су да постоји изражена несигурност повезана са слабом доступношћу здравствене неге, хитне медицинске помоћи и хоспитализације (Kushel, Gupta, Gee, Haas, 2008).

У студији која је обухватила 471 бескућника у Калифорнији, аутори истраживања су установили да ментално, физичко здравље и инвалидитет имају значајну улогу у могућности запошљавања бескућника и људи за које постоји ризик да постану бескућници (Zuvekas, Hill, 2000). Проблем незапослености је био велика брига многих учесника дискусија, иако неки од њих повремено раде. Многи од њих мисле да је стигма живота на улици и у прихватилишту за бескућнике умањила шансу за запослење. Упркос томе, многи учесници дискусије навели су да се осећају боље када имају посао, да им није свеједно какав посао раде, већ желе да то буде посао који их испуњава, доноси пристојну зараду и чини да се осећају добро.

Већина испитаника је некада живела уобичајен живот, имала запослење, породицу, пристојно место за становање, али су стицајем несрећних околности, понајвише због лоших избора које су правили и слабих мера социјалне заштите, доспели на улицу. Злоупотребу психоактивних супстанци већина је отпочела у раној младости. Испитаници су као најтеже животне проблеме са којима су се сусретали (и који су довели до тога да траже хемијску подршку) наводили развод, губитак посла, сиромаштво, лоше породичне односе, избеглиштво. Алкохол и дрогу виде као узрок својих проблема и главне кривце због којих су сада на улици, али и као дугорочне амортизере тешких осећања, који чине да им у живот на улици буде подношљив. Значајан део испитаника не прихвата одговорност за болести зависности којима су подлегли, већ за то сматра одговорним тешке животне околности у којима су се нашли, небригу државе или породице.

Везано за могућности лечења, запослења, налажење пристојног стана, готово сви испитаници свађују одговорност на државу која треба да обезбеди све, од

квалитетног лечења, до посла, исхране и пристојног смештаја. Нико од испитаника није изразио жељу да сам преузме иницијативу и нешто радикално промени у свом животу. Један од испитаника је и отворено рекао да нема намеру да било шта мења јер му одговара живот без напора, обавеза, раног устајања, одговорности према било коме. Једна од испитаница је чак мишљења да грађани имају обавезу и одговорност да се старају о бескућницима и обезбеде шта им је потребно јер нису они криви што су их тешке животне прилике довеле до маргине друштва.

Ако изузмемо оне које је телесни или психички инвалидитет онемогућио да нађу посао, стиче се утисак да остали испитаници махом показују следеће особине: неприхватање одговорности, сваљивање одговорности на државу и њене институције, слаби механизми превладавања криза, ниска фрустрациона толеранција, зависност, депресивност, лако предавање свету фантазија и беспосличења. Већина је итекако свесна бесмисла у коме живи и да сви ,,пријатни доживљаји" произилазе из злоупотребе психоактивних супстанци, да се ствари неће решити саме од себе, али очекују да их државне институције у потпуности збрину и обезбеде им исту стартну позицију као и другим члановима друштва. Углавном живе од социјалне помоћи, просјачења, ситних крађа, а зарађени новац троше на алкохол, тзв. лакше дроге и храну. У летњем периоду спавају у напуштеним објектима, вагонима или на улици, док зими користе услуге прихватилишта.

Своју животну позицију неки од њих описују речима: ,, Да нема дроге и алкохола одавно би био мртав". Друштво виде као неприхватајуће, саможиво, људе као усмерене на искључиво материјална добра и статусне симболе. Не желе да се врате у такво друштво које их је по њиховом мишљењу и довело у позицију у којој јесу, не налазе мотив да се у том друштву боре и доказују. Виде друштво као лоше, себе као лоше, свеједно им је шта ће се догађати у будућности.

Већина испитаника има децу, али са њима нема контакте, било због тога што су деца незаинтересована за контакт са њима, због проблема које су породици у прошлости направили, или због тога што се стиде своје животне позиције. Две испитанице имају децу коју су родиле као малолетнице, али су их давно напустиле и не показују за њих интересовање. Неким испитаницима деца су одузета од стране социјалних служби због небриге. Можемо да закључимо да би неки од наших испитаника желели да остваре контакте са децом када би се њихова животна позиција побољшала и када би постојала заинтересованост и друге стране, док су други незаинтересовани.

Много више осуђују друштво због небриге, него саме себе. У њиховим исказима нема много враћања у прошлост и самокритике због лоших животних избора. Можда то неки од њих негде и осећају, али не говоре о томе отворено. Очигледно је виђење себе као пасивне жртве друштва и државних институција. Нигде не правдају себе због злоупотребе дрога и алкохола, већ наводе да су се

овакви обрасци амортизовања тешких осећања сами од себе наметнули због живота на улици који без психоактивних супстанци сматрају неподношљивим.

Приметан је мањи број испитаника који не изражава осећање кривице, нити се преиспитује због било чега што су урадили или нису урадили. Код њих су примарне особине безобзирност, паразитски животни стил, небрига о деци, свађивање одговорности на друге, очекивање да сви имају разумевање за њихове потребе, а да они при томе не воде рачуна о било коме. Другим речима, карактерни склопови наших испитаника су различити, од оних које имају шанси да се извуку са друштвеног дна (уз адекватан рад државних институција), до оних који свесно и намерно праве такав избор (живот на улици са много дроге и алкохола) и који би се и уз све напоре институција да нађу своје место у друштву, поново нашли на улици и живели исти живот као и сад. С обзиром на то, неопходно је спровести тријажу бескућника и пре свега понудити подршку онима који ће одговорити активним ангажовањем са циљем да себи помогну и живе стабилан и срећен живот. Бескућници са антисоцијалним цртама личности и паразитским животним стилом, исте ове особине показали би и када би им се пружила помоћ - не би предузели активан напор да себи помогну и вратили би се претходном начину живота (беспосличењу).

Закључак

Теме које су бескућници идентификовали као кључне за квалитет живота су сличне областима живота које су испитиване у истраживањима других истраживача, али се разликују у односу на испитивање опште популације, као и других субкултура, с обзиром на околности и искуства испитаника. Другим речима, испитивани аспекти квалитета живота рефлектују специфичан контекст и животна искуства особа које живе на улици и немају стално место пребивалишта. На пример, док се особе које живе у стандардним условима, брину о естетици, величини и тржишној вредности њихових кућа, бескућници овакве аспекте квалитета живота сматрају ирелевантним, битна им је функционалност ових објеката, приватност и достојанство коју им омогућавају.

Сматрам да је снага овог истраживања велики узорак испитаника узраста од 25 до 65 година. Испитаници су различите националне припадности, раније су живели на територији различитих места у Србији, али су стицајем несретних животних околности, након што су остали без места за становање одлучили да пређу у Београд. Кроз примену фокус група били смо у могућности да сагледамо субјективну перспективу квалитета живота из угла наших испитаника, као и различита питања која су из ових тема произишла.

Ово истраживање има и нека ограничења. Може се рећи да је нашем узорку испитаника недостајао културни диверзитет, као и особе из мигрантских заједница које су искусиле бескућништво, с обзиром на то, да их у нашем узорку није било. Такође постоје ограничења која се тичу репрезентативности узорка,

с обзиром на демографске карактеристике, јер је већина испитаника пореклом из градова.

С обзиром на повећан морталитет и опасност од оболевања који је повезан са бескућништвом и чињеницу да ефективне интервенције, како здравствених, тако и социјалних служби могу у великој мери да умање овај проблем, а ипак изостају, неопходно је да се уложи напор у формирање или адаптацију постојећих инструмената који ће мерити ефекте социјалне и здравствене политике на квалитет живота бескућника. Постојећи инструменти имају ограничења и не узимају у обзир специфичне аспекте живота бескућника који се у великој мери разликују у односу на живот опште популације, тако да слабо детектују промене. На овај начин, након адекватних истраживања која мере успех здравствене и социјалне политике која се односи на бескућнике, знаћемо резултате примењених мера. Такође, треба спровести промену здравствене и социјалне политике, у смислу пружања помоћи искључиво оним лицима која улажу активан напор да сами себи помогну, насупрот онима који не крију да им празитски животни стил одговара и да немају жељу да доприносе истовремено и заједници и властитом благостању. Циљ је добробит ове угрожене категорије наших сугрђана, као и давање могућности да што већи број њених припадника добије адекватну здравствену и социјалну заштиту, запослење, сигурно место становања и никада више не искуси живот на улици.

Литература

1. Пенезић, Зоран . 2006.,,Задовољство животом у адолесцентној и одраслој доби“ Друштвена истраживања 15 (4-5), 643- 669.

2. Acton, G.J. (1994). Well-being as a concept for theory, practice, and research. *The Online Journal of Knowledge Synthesis for Nursing*, 11, 1-26

3. De Maeyer, J., Vanderplasschen, W., Broekaert, E.. (2009). Exploratory study on drug users' perspectives on quality of life: More than health-related quality of life? Social Indicators Research, 90, 107–126.

4. Diener, E. i Lucas, R. E. (1999). Personality and subjective well-being.U: D. Kahneman, E.Diener i N. Schwarz (ur.), Well-being: The foundations of hedonic psychology (str. 213-229). New York: Russell-Sage.

5. Diener, E. (2006). Guidelines for national indicators of subjective well-being and ill-being.Applied Research in Quality of Life, 1, 151-157.

6. Irestig, R., Burstrom, K., Wessel, M., Lynoe, N. (2010). How are homeless people treated in the healthcare system and other societal institutions? Study of their experiences and trust. Scand J Public Health 2010, 38(3): 225–231. 10.1177/1403494809357102CrossRefPubMedGoogle Scholar

7. Kushel, M.B, Gupta, R., Gee, L., Haas, J.S. (2005). Housing instability and food insecurity as barriers to health care among low-income Americans. J Gen Intern Med, 21(1),71–77. 10.1111/j.1525-1497.2005.00278.x PubMedCentralCrossRefPubMedGoogle Scholar

8. Lehman, A.F. (1988). A quality of life interview for the chronically mentally ill. Evaluation and Program Planning, 11, 51–62. 10.1016/0149-7189(88)90033-XCrossRefGoogle Scholar

9. Martins, D. C. (2008). Experiences of homeless people in the health care delivery system: a descriptive phenomenological study. Public Health Nurs, 25(5), 420–430. 10.1111/j.1525-1446.2008.00726.x CrossRefPubMedGoogle Scholar

10. Myres, D. G., Diener, E. (1995). Who is happy? Psychological science, 6, 10-19.

11. Nickasch., B., Marnocha, S.K. (2009). Healthcare experiences of the homeless. J Am Acad Nurse Pract, 21(1), 39–46. 10.1111/j.1745-7599.2008.00371.xCrossRefPubMedGoogle Scholar

12. Pavot, W. i Diener, E. (1993). The affective and cognitive context of self-reported measures of subjective well-being. Social Indicators Research, 28, 1-20.

13. Power, M., Kuyken, W. (1998). World Health Organization Quality of Life Assessment (WHOQOL): Development and general psychometric properties. Social Science & Medicine, 46 (12), 1569–1585. 10.1016/S0277-9536(98)00009-4CrossRefGoogle Scholar

14. Schalock, R.L., Brown, R., Cummins, R.A., Felce, D., Matikka, L. (2000). Conceptualization, measurement, and applicaiton of quality of life for persons with intellectual disabilities: Report of an international panel of experts. Mental Retardation, 40, 457–470.

15. Seligman, M. E. P. (2002). Positive psychology, positive prevention, and positive therapy. Handbook of positive psychology, 3-9. New York: Oxford University Press.

16. Zuvekas, S.H, Hill, S.C.(2000). Income and employment among homeless people: the role of mental health, health and substance abuse. J Ment Health Policy Econ, 3(3),153–163. 10.1002/mhp.94CrossRefPubMedGoogle Scholar

17. http://publikacije.stat.gov.rs/G2014/Pdf/G20144011.pdf, приступљено 12.9.2020.

Defend*OLOgija* MNE
Vol. 5, No. 9 (2020), 47-59

mr sci Slavko Milić[1]

UDK: 343.345-053.2(497.16)

OSVRT NA PROTOKOL O POSTUPANjU ORGANA, USTANOVA I ORGANIZACIJA U CRNOJ GORI SA DJECOM UKLjUČENOM U ŽIVOT I RAD NA ULICI
-Teorijski i praktični aspekti prosjačenja kod djece-

REVIEW OF THE PROTOCOL ON THE PROCEEDINGS OF BODIES, INSTITUTIONS AND ORGANIZATIONS IN MONTENEGRO WITH CHILDREN INVOLVED IN LIFE AND WORK ON THE STREET
-Theoretical and practical aspects of begging in children-

SAŽETAK

O prosjačenju u brojnim stručnim radovima možemo pročitati kako je to ozbiljan društveni, sociološki, psihološki, patološki problem. Prosjačenje je najčešće najveći problem onih koji ga sprovode u nadi i potrazi za nekim egzistencijalnim i osnovnim sredstvima za život. Takva borba za preživljavanjem i nadom za obezbjeđenjem obroka i neizvjesnost za sjutrašnji dan, predstavlja rizik za život. Posebnom problemu su izložena djeca koja žive i/ili rade na ulici čije djetinjstvo nije igra već borba za opstanak. Ova djeca nemaju udobne sobe, mobilne telefone, doručak i vitamine koje im omogućavaju da udobno rastu i razvijaju se stvarajući svoju budućnost. Djeca ulice imaju svoje radno vrijeme koje najčešće počinje od ranih jutarnjih do kasnih večernjih časova, doručkuju kada je ručak ono što stignu i najčešće završe svoj radni dan uspješno ako su „honorarom“ zadovljni oni koji ih šalju i iskorišćavaju. Nijesu to neka druga dje-

ABSTRACT

We can read about begging in numerous professional papers as a serious social, sociological, psychological, pathological problem. Begging is usually the biggest problem of those who carry it out in the hope and search for some existential and basic means of subsistence. Such a struggle for survival and hope for food security and uncertainty for tomorrow, poses a risk to life. Children living and / or working on the streets whose childhood is not a game but a struggle for survival are exposed to a special problem. These children do not have comfortable rooms, mobile phones, breakfast and vitamins that allow them to grow and develop comfortably, creating their future. Street children have their working hours, which usually start from early morning to late evening, have breakfast when lunch is what they arrive and usually end their working day successfully if those who send and use them are satisfied with the "fee". They are not some other children, they are our children who are

[1] Autor je predsjednik Naučnog centra “Defendologija” e mail: slavko@milic.me

ca, to su naša djeca koja su tu oko nas ali su primjetna samo onda kada priđu i traže nam novac. Često smo srećni ako im damo novac jer smo tada „humani“, ne shvatajući da ih tim svojim postupkom zadržavamo na ulici i dajemo im lažnu nadu da su zaradili. Indirektno ih lišavamo obrazovanja, pothranjujemo sujetu eksploatanata a njima dajemo samo jedno - rizik. Najbolji vid sprečavanja je prijavljivanje prosjačenja djece socijalnim, policijskim i drugim službama koje ako imaju dobro koordiniran odnos mogu uspješno prevenirati prosjačenje djece. Prvi korak prema uspješnoj prevenciji jeste Protokol kojim se reguliše postupanje organa, ustanova i organizacija sa djecom koja su uključena u život i rad na ulici.

Ključne riječi: Djeca ulice, Protokol, Defendologija centar, Prosjačenje djece i odraslih;

around us but they are noticeable only when they come and ask us for money. We are often happy if we give them money because we are "humane" then, not realizing that by doing so we are keeping them on the street and giving them the false hope that they have earned. We indirectly deprive them of education, we feed the vanity of the exploiters and we give them only one thing - risk. The best form of prevention is to report child begging to social, police and other services which, if they have a well-coordinated relationship, can successfully prevent child begging. The first step towards successful prevention is the Protocol which regulates the treatment of bodies, institutions and organizations with children who are involved in life and work on the streets.

Key words: Street Children, Protocol, Defendology Center, Child and Adult Begging;

UVOD

Centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja Crne Gore „ Defendologija“ kao jedan od prvih i najznačajnih dokumenata u prevenciji i sprečavanju dječjeg prosjačenja u Crnoj Gori prepoznaje Protokol o postupanju organa, ustanova i organizacija u Crnoj Gori sa djecom koja su uključena u život i rad na ulici u Crnoj Gori. Ovako značajan dokument pruža smjernice za djelovanje svim akterima koji se bave djecom i porodicom, kako bi zajedničkim djelovanjem mogli da preduzimaju radnje i mjere na daljoj zaštiti djeteta uključenog u život i rad na ulici u skladu sa garantovanim pravima djeteta. Njegovo donošenje očekivano je sa velikim nestrpljenjem jer je Crna Gora bila jedna od rijetkih država regiona, koja u tom periodu bila bez sličnog dokumenta. Istina je da Crna Gora ima veoma dabar zakonodavni mehanizam kojim se sprečavanje dječjeg prosjačenja može suzbijati kroz primjenu represivnih mjera, ali ipak osjećao se u samoj praksi nedostatak jednog ovakovog dokumenta. Djeca koja žive ili rade na ulici su veoma često žrtve trgovine ljudima a dječje prosjačenje je neraskidivi dio ovog „teškog“ društvenog problema. Dnevni centar za djecu i porodicu „Defedologija“ je prvi specijalizovani i licencirani servis u Crnoj Gori za djecu koja žive i rade na ulici ili su u riziku da to postanu kao i djecu sa problemima u ponašanju.

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda „Ombudsman“ i međunarodna organizacija Save the Children za sjeverozapadni Balkan su u skladu sa crnogorskim pravnim propisima učinili značajan iskorak i tokom ljeta 2019. godine izradili ovaj dokument.

Nijedan pravni akt pa tako ni ovaj Protokol ne može u potpunosti urediti institucionalno postupanje bilo koga državnog organa, organizacije ili nekog profesionalca, jer praksa nameće neke druge probleme koji možda nijesu bili evidentni ili čak nijesu ni postojali u trenutku pripreme akta, pa je zbog toga uvijek neophodno raditi na usavršavanju, praćenju prakse i same implementacije, ali i učiti iz iskustva drugih profesionalaca.

Protokol o kome govorimo u ovoj radu odnosi se na postupanje svih službenih lica i drugih stručnjaka koji obavljaju poslove od značaja za zaštitu djece koja su uključena u život i rad na ulici (policija, centri za socijalni rad, druge ustanove i pružaoci usluga socijalne zaštite, zdravstvene ustanove, vaspitno-obrazovne ustanove, organizacije i dr.)

Protokol obavezuje potpisnike i to: Ministarstvo pravde, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Ministarstvo prosvjete i Upravu policije. Evidentno je da protokol poštuje osnovne principe proizašle iz svih brojnih konvencija, zakona, podzakonskih akata i strateških dokumenata, koji se odnose na sveobuhvatnu zaštitu djece koja su uključena u život i rad na ulici u Crnoj Gori. Zbog toga je cilj da se pokušaju donekle otkriti problemi iz prakse kroz korišćenje konkretnih iskustava

PROSJAČENJE KAO DRUŠTVENI PROBLEM

Prosjačenje od strane djece se mora posmatrati kao jedan od oblika nasilja. Često ostaje u praksi sakriveno u domovima djece, jer izvršioci su upravo oni koji zloupotrebljavaju odnos povjerenja, emocionalne povezanosti i svoje dužnosti čuvanja i vaspitanja djece koja su im članovi porodice ili su im povjereni odlukom nadležnih organa.
Prosjačenje se posmatra kroz niz definicija koje se kreću od pravnih do socioloških. Inače, Prosjačenje je obraćanje, bez odobrenja vlasti, na kakvo strano lice, bez ostvarene ili tobožnje oskudice radi unapred neponuđene milostinje (dara, pomoći) u novcu ili kakvoj drugoj stvari od novčane vrednosti bilo za sebe bilo za kakvo lice, za čije se udruživanje molilac na osnovu zakona ima brinuti (Živanović, 1930). Takođe, Prosjaci su ona lica koja se bave skupljanjem milostinje u novcu ili naturi radi lične koristi u vidu zanata ili zanimanja, u mestu gde su stalno nastanjeni ili van mesta stalnog boravka (Miljković, 1966). Osobe koje ne mogu dokazati da žive pošteno i moralno, niti to mogu potvrditi osobe dostojne vjerovanja" (Vexliard, 1956).

Neke od najopštijih definicija kažu da je prosjačenje sticanje materijalnih vrijednosti traženjem od drugih lica bespovratno i bez pružanja protivusluga kroz:
a) iskanje ili traženje koje može biti govornim putem ili gestom,
b) sticanje materijalnih vrijednosti i
c) odsustvo vraćanja i bilo kakvih protivusluga.

Dakle, Prosjačenje se definiše kao povremeno ili stalno u vidu zanimanja traženje milostinje navođenjem svojih fizičkih problema ili socijalnog statusa kao razloga za razumijevanje (Konstatinović, 2012).

Dugotrajan nepovoljan društveni ambijent tokom prethodne dvije decenije u Crnoj Gori ostavio je raznovrsne socijalne posledice na veliki broj djece i njihove porodice. Siromaštvo, porast nasilja (posebno u porodici) i prinudnih migracija, tranzicija, porast društveno neprihvatljivog ponašanja (prostitucija, vršnjačko nasilje, nasilničko ponašanje kod svih kategorija stanovništva uključujući i maloljetničko i dr.), urušavanje moralnog sistema vrijednosti kao i neadekvatno reagovanje državnih organa i svih subjekata društva, značajno su doprinijeli stvaranju uslova za socijalnu isključenost svih osetljivih grupa, a posebno djece. Preventivne i protektivne mjere zaštite osjetljivih grupa djece često se zasnivaju na stereotipnim pretpostavkama o razvoju, sposobnosti i ranjivosti djece, a pri tome se zanemaruje kumulativni efekti političkih, socio-ekonomskih, kulturnih, interpersonalnih i individualnih faktora koji doprinose održavanju konteksta u kome žive djeca iz osjetljivih grupa. Za djecu koja su uključena u život ili rad na ulici specifična je akumulacija različitih faktora rizika: siromaštvo, socijalna isključenost, nedostatak obrazovanja, potreba da djeca svojim radom doprinose porodičnim prihodima ili da sami zarađuju za svoje izdržavanje, diskriminacija zasnovana na rodnoj i etničkoj pripadnosti (Stevanović 2012:3). Socijalna isključenost (ekskluzija) je glavni društveni problem savremenog doba, koji potiskuje stare i ustaljene pristupe siromaštvu i marginalizaciji. Ona nije slobodan izbor, već predstavlja pokazatelj nejednake raspodjele socijalnog i materijalnog bogatstva, slabljenja socijalne solidarnosti, potiskivanje pojedinaca i društvenih grupa na margine društva što onemogućava njihovo učestvovanje u društvenim aktivnostima. Drugim riječima socijalna isključenost znači nedostatak društvenih veza i moći, dezintegrisanost, marginalizaciju, društvenu otuđenost i nepovoljan položaj u političkom, ekonomskom i socijalnom smislu. Dakle, ona je višedimenzionalan proces koji slabi povezanost pojedinca i zajednice, što je više obilježja po kojima je osoba isključena, ona postaje ranjivija. Socijalna isključenost je novi koncept u društvenim naukama, koji se, za razliku od nekih drugih sličnih termina usmjerava na nepovoljan odnos pojedinca prema društvenoj okolini. Prema tome, društvene institucije treba da pruže pojedincima i društvenim grupama koji su izloženi riziku od socijalne isključenosti mogućnosti za sticanje prilika i resursa koji su nužni za puno sudjelovanje u privrednom, društvenom i kulturnom životu, kao i za uživanje u životnom standardu i dobrobiti koji se smatraju normalnim u društvu u kojem žive. Time se osigurava njihovo značajnije sudjelovanje u procesu odlučivanja, što utiče na njihov život i pristup temeljnim pravima. Jednom riječju, povećava se njihova kompetitivnost. „Sociološki, kompeticija se odnosi na 'logiku situacije', u kojoj pojedinci, grupe, institucije, organizacije jednog društva imaju mogućnost da ispoljavaju svoje sposobnosti i djeluju u pravcu zadovoljavanja svojih potreba i interesa i interesa društva istovremeno“(Vukićević, 2008:3). Sve je prihvaćenija ideja da isključenost treba dovesti u vezu s pristupom pravima građanskog statusa (Marshall, 1950). Znatan broj naučnika smatra da se isključenost može shvatiti kao neuspjeh u jednom ili više društvenih Sistema (Berghman, 1995, 1997; Vlemnickx i Berghman, 2001; Choffé,

2001; Alden i Thomas, 1998; Saraceno, 2001). Međutim, u odnosu na evropske politike socijalnog uključivnja koje definišu brojne društvene grupe koje su u riziku od socijalne isključenosti i u odnosu na koje se prate socijalni i ekonomski pokazatelji, grupe koje su od strane sistema prepozante kao osetljive i isključene nisu statistički definisane u našoj zemlji. Administrativni podaci o ovim grupama postoje uglavnom u okviru sektora koji se njima neposredno bave, ali ne postoje razvijene sektorske, međusektorske politike i mere koje bi unapredile njihov položaj. Kako djeca koja su uključena u život ili rad na uluci nisu najčešće prepoznata od strane sistema kao posebno osetljiva grupa stanovništa u teoriji i praksi postoje različita određenja i tumačenja termina za djecu koja su uključena u život ili rad na ulici. Tako prema nekim autorima termin djeca ulice najčešće se odnosi na maloljetnike koji žive na ulici u širem smislu reči, tj. u napuštenim zgradama, šupama, vagonima, šahtovima ili na drugim mestima koja inače ne služe za stanovanje ljudi, tako da im je ulica pre nego život sa porodicom mesto za stanovanje, u situaciji u kojoj ne postoji zaštita, nadzor ili usmeravanje od strane odgovorne odrasle osobe. (Žegarac 2007:4). Djeca na ulici su ona koja provode veliki deo dana i rade na ulici i održavaju kontakte sa porodicom i provode noći u kući sa njima. Za ovu djecu se koristi termin „djeca koja rade na ulici“. Alternativni termin je djeca uključena u život ulice (street-involved children) koji koriste neke organizacije, na jasan način ukazuje na spektar odnosa kojima se djeca angažuju u okviru socioekonomskog, kulturnog I faktičkog prostora u okruženju ulice. (Žegarac 2007:5). Strategija za smanjenje siromaštva i socijalne isključenosti je istekla 2012. i nikada nije inovirana. Nije urađena ni adekvatna procjena o njenom učinku, niti su predviđene nove mjere za naredni period. I pored niza aktivnih strateških dokumenata u oblasti socijalne i dječje zaštite, prava osoba s invaliditetom, prava izbjeglica, zdravlja, zapošljavanja koje su još uvijek aktivne, veliki broj mjera koje tretiraju ekonomski i socijalno najugroženije grupe stanovništva, nisu dale zadovoljavajuće rezultate. Njome su osobe sa invaliditetom, deca, mladi, žene, stariji preko 65 godina, pripadnici romske nacionalne manjine, neobrazovani, nezaposleni, izbegla i internoraseljena lica i stanovništvo ruralnih sredina identifikovani kao rizične grupe. Ujedinjene nacije su još 2013. zaključile da Crna Gora do 2015. neće dostići prvi Milenijumski cilj-smanjenje siromaštva. Najčešće se u ovim dokumentima kao posebno osetljive grupe djece kada je reč o njihovom zdravlju identifikuju: mladi bez roditeljskog staranja, djeca ulice, mladi smješteni u vaspitne ustanove, siromašni, djeca i mladi koji nijsu obuhvaćeni školskim sistemom, mladi kojima je potrebna posebna podrška, izbjegla i interno raseljena lica, ali i drugi.

Prosjačenje djece i odraslih i njegovi oblici ispoljavanja

Prosjačenje djece i odraslih predstavljaju socijalne i psiho-patološke devijantne društvene pojave za koje je karakteristično ne prihvatanje i sukob sa dominantnim i opšteprihvaćenim društvenim vrijednostima i normama. Prosjačenje djece spada u adaptivnu devijaciju jer, s obzirom da su potrebna materijalna dobra nedostup-

na za život, prosjaci u prošnji traže i pronalaze druge načine obezbjeđivanja tih sredstava. Kao devijantnu društvenu pojavu, prosjačenje djece obilježava socijalna reproduktivnost, marginalizacija i socijalna isključenost. Kao i prosjaci, i djeca prosjaci, žive načinom života koji se obično iz generacije u generaciju reprodukuje, kao što se reprodukuju i pretpostavke njihove marginalizovanosti i isključenosti iz javnog života, društvenih institucija, organizacija i ustanova. Život prosjaka je prožet subkulturnim obrascima ponašanja i povezan je sa drugim devijantnim i socijalno-patološkim pojavama. Djeca prosjaci su socijalno ugrožena djeca uskraćenih, lišenih i ugroženih osnovnih ljudskih prava. (Kovačević 2018: 7). Među brojnim sredinskim faktorima koji utiču na kvalitet života djece koja su uključena u život ili rad na ulici svakako se nalaze i rizik od rada na semaforima i raskrsnicama. Prodajom raznovrsne robe, pružanjem usluga (na primer čišćenje cipela, pranje stakla na kolima, sviranje i slično) i prosjačenjem na ulici zarađuju sredstva, samo-organizovani su u grupe ili pod izvesnom kontrolom i nadzorom porodice ili drugih osoba. Ova djeca izložena su i visokom stepenu diskriminacije od strane prolaznika, koji su skloni šikaniranju, psihičkom I fizičkom maltretiranju ove populacije. Kako najveći dio svog vremena provode na ulici, ova djeca izložena su i visokom riziku od radne i seksualne eksploatacije, kao i riziku da postanu žrtve trgovine ljudima. Međutim, za prosjačenje pa i prosjačenje djece postoije brojna shvatanja. Međutim često postoji pitanje koja su bitna sociološka svojstva ovih devijantnih i socijalno-psiho-patoloških pojava?

Prema jednom shvatanju, prosjačenje je „način života jedne kategorije besposličara (koji su u većini sposobni za rad, ali ga izbjegavaju), koji karakteriše traženje tuđe milostinje prizivanjem na stvarne ili izmišljene potrebe“ (Špadijer-Džinić, 1982: 508).

Dakle, devijantna pojava prosjačenja se odnosi na vrstu besposličarenja uz traženje milostinje.

Potpunija definiciju prosjačenja ističe da je to društvena devijacija za koju je karakteristično sticanje materijalnih vrijednosti od drugih osoba „bespovratno i bez pružanja protivusluge“. Prosjačenje u sebe uključuje tri elementa: 1. traženje materijalnih dobara; 2. sticanje materijalnih dobara, i 3. odsustvo vraćanja i protivusluge (Milosavljević, 2003: 208). Pod pojmom prosjaka se podrazumijeva „osoba koja se izdržava od milostinje što je na javnim mjestima traži od prolaznika ili hodajući od kuće do kuće a da ništa ne pruža za uzvrat“(Mandić, 1977: 505). Kao devijantna pojava, prosjačenje je često povezano sa skitničenjem kao devijantnom pojavom. Skitničenje se odnosi na osobe koje nemaju stalno mjesto prebivanja, niti stalnu zaposlenost i zanimanje; to su osobe koje izbjegavaju obavljanje nekog društveno korisnog posla. Skitnice su lica bez određenog zanimanja, lica koja je društvo odbacilo, smatrajući ih asocijalnim. Skitnice su socijalno isključene od društveno ekonomskih, političkih, pravnih i drugih obrazaca sredine. Prosjačenje se može tretirati kao skitničenje ukoliko osobe koje prosjače nemaju stalno mjesto prebivanja i nisu stalno nastanjene na nekom mjestu. Postoje različiti oblici prosjačenja. Prema načinu ili obliku prosjačenje može biti: individualno – svako

prosi pojedinačno za sebe; grupno – djelatnost prosjačenja se odvija u grupi, i kolektivno – je organizovano i izvodi se najčešće timski sa podjelom unutrašnjih uloga u okviru razrađenih metoda prosjačenja (`rentiranje` djece ili bogalja), kao i razrađenih mehanizama zaštite od vlasti. Ovi oblici prosjačenja ne moraju da budu prisutni samo u jednom određenom gradu ili području, nego mogu da budu i migratornog karaktera - u turističkim mjestima, međunarodnim destinacijama, itd. (Jugović, 2014: 193).

Među stručnjacima nadležnih ustanova, policije i organizacija civilnog društva postoji značajno slaganje u procjeni da su prevalentni faktori rizika dječijeg prosjačenja:
1) Pripadnost romskoj ili egipćanskoj etničkoj grupi,
2) Prinuda djeteta na prosjačenje od strane organizovane grupe i
3) Uticaj siromaštva, pripadnost grupi djece ulice, odsustvo roditeljskog staranja i konzumiranje narkotičkih sredstava zauzimaju znatno niže mesto u rangiranju faktora rizika.

DJECA UKLJUČENA U ŽIVOT NA ULICI

Prema Protokolu djeca uključena u život na ulici su ona koja žive, rade ili borave na ulici, i kojima ulica predstavlja dom ili centralno mjesto za obavljanje svakodnevnih aktivnosti. To su djeca sa različitim karakteristikama, koja se nalaze u različitim okolnostima: djeca beskućnici (uključujući djecu koja žive na ulici sa svojom porodicom), djeca koja rade na ulici, a spavaju u svojim domovima, djeca koja rade na pijacama, otvorenim tržnicama, tržnim centrima i drugim javnim mjestima, djeca koja su napustila porodicu ili ustanovu i sl. Ova djeca zarađuju sredstva za život prodajom raznovrsne robe, pružanjem usluga (dijeljenje letaka, pranje prozora na vozilima, pomoć pri parkiranju, sviranje i pjevanje na javnim mjestima i dr.), prikupljanjem sekundarnih sirovina, prosjačenjem i drugim aktivnostima. Ona mogu biti samoorganizovana u grupe ili pod izvjesnom kontrolom i nadzorom porodice ili drugih osoba. Jedan broj djece boravi na ulici bez konkretnih ekonomskih aktivnosti, jer emocionalna podrška koju imaju u porodici, školi ili zajednici ne odgovara njihovim potrebama. Pouzdanih podataka o rasprostranjenosti ove pojave, na žalost, nema, jer ne postoji jedinstven sistem evidentiranja i praćenja. U okviru svake od institucija statistika se vodi različito, primenom različitih parametara i različitih metodoloških postupaka, pa su i podaci donbijeni na taj način neuporedivi i ne daju pravu sliku obima ove pojave u našoj zemlji.

SADRŽINA PROTOKOLA O POSTUPANjU ORGANA, USTANOVA I ORGANIZACIJA U CRNOJ GORI SA DJECOM UKLjUČENOM U ŽIVOT I RAD NA ULICI

Protokol o postupanju organa, ustanova i organizacija u Crnoj Gori sa djecom uključenom u život i rad na ulici predstavlja jedan od najpreciznije definsinisanih

dokumenata koji stoji na raspolaganju brojnim aktrima u Crnoj Gori koji se bave djecom, ali i porodicom kako bi zajedničkim djelovanjem mogli da preduzimaju radnje i mjere na zaštiti djeteta uključenog u život i rad na ulici, u skladu sa garantovanim pravima djeteta. Njegovim usvajanjem se u profesionalni život unose određeni principi, načela i ciljevi koji unaprjeđuju dobrobit djece stvaranjem uslova za bezbjedan boravak i rad na ulici koji je koristan za djecu, preduprjeđenjem i sprječavanjem okolnosti i situacija koje izlažu djecu nebezbjednim i drugim potencijalno ili stvarno štetnim aspektima života i rada na ulici, i sprovođenje brzog i koordinisanog postupka koji štiti dijete od zloupotrebe i nasilja i obezbjeđuje mu odgovarajuću zaštitu i rehabilitaciju. Posebni ciljevi koje je predvidio protokol ili kako se u samom dokumentu nazivaju „specifični ciljevi“ predviđeni su radi:

- Uspostavljanja pravovremene i operativne procedure za koordinisan postupak zaštite djeteta koje je uključeno u život i rad na ulici na teritoriji Crne Gore od izlaganja nepovoljnim okolnostima i potencijalne ili stvarne štete, kao i obezbjeđivanje odgovarajuće pomoći i podrške djetetu;
- Informisanja službenih lica i drugih stručnjaka koji rade sa djecom, djece koja su uključena u život i rad na ulici, osoba koje o njima brinu, njihovih porodica, kao i šire javnosti, o postupanju u slučajevima kada je dijete zatečeno da živi ili radi na ulici;
- Uspostavljanja koordinisane međusektorske i intersektorske saradnje stručnjaka različitih organa, ustanova i organizacija u cilju zaštite djece koja su uključena u život i rad na ulici;
- Utvrđivanje preventivnih mjera kojima se obezbjeđuje bezbjedno i podsticajno okruženje za život i radne aktivnosti svakog djeteta, a naročito djece u riziku od izlaganja nepovoljnim okolnostima života i rada na ulici.
- Protokol navodi niz normativnih uređenja kao i strateški okvir.
- Protokol se bavi i utvrđivanjem pojmova kao što su:
- Djeca uključena u život na ulici;
- Dječiji rad na ulici;
- Koristan dječiji rad;
- Potencijalno škodljiv dječiji rad;
- Štetan dječiji rad;
- Najgori oblici dječijeg rada;
- Opasan dječiji rad na ulici;
- Prisilni dječiji rad;
- Prosjačenje djece;
- Trgovina ljudima;

Protokol utvrđuje uz primjenu pozitivnih zakonskih propisa i pojmove službenih lica. Međutim, sva navedena službena lica nemaju u prioritetima primjene svojih ovlašćenja jedanaka ili čak približno jednaka javna ovlašćenja. U tački 1.Protokola navodi se da su službena lica sva ona lica koja u državnom organu vrši službene dužnosti. To podrazumijeva da su između ostalog i lica koja na primjer rade u Upravi za dijasporu, Upravi za nekretnine, Ministarstvima kulture i slično, što nije vjerovatno da ovi državni službenici ili namještenici raspolažu javnim ovlašćenjima kojima se može sprečavati štetan ili opasan dječji rad na ulici.

U drugim tačkama Protokola, navodi se da je službeno lice i izabrano, imenovano ili postavljeno lice u državnom organu, organu lokalne samouprave ili lice koje stalno ili povremeno vrši službene dužnosti ili službene funkcije u tim organima kao i lice u ustanovi ili drugom subjektu, kojem je povjereno vršenje javnih ovlašćenja, koje odlučuje o pravima, obavezama ili interesima fizičkih ili pravnih lica ili o javnom interesu što je takođe veoma slično prethodnom mišljenju.

Protokolom se u daljem navodi da je službeno lice i lice kojem je povjereno vršenje pojedinih službenih dužnosti ili poslova (sudija, državni tužilac, policajac, komunalni policajac, stručni radnik centra za socijalni rad i drugi). Nije jasno na koja javna ovlašćenja je donosilac protokola mislio kada je predvidio komukalnu policiju kao nadležnu u oblasti sprečavanja i prevencije života i rada djece na ulici. Komunalna policija je u javno-pravnom smislu primjene ovlašćenja, specifičan organ lokalne uprave koji niti na osnovu postojećih propisanih ovlašćenja niti u dijelu praktičnog postupanja ulaže značajnije napore u prevenciju ili suzbijanje ove negativne pojave.
U trećem poglavlju Protokola što ima veliki praktični značaj govori se o preventivnim mjerama i aktivnostima rane intervencije i podrške ovoj kategoriji djece. Protokol ne sumnjivo sagledava preventivu kroz sledeće: da organi, ustanove i organizacije, obuhvaćeni ovim protokolom, treba da aktivnim djelovanjem sprovode odgovarajuće preventivne aktivnosti u cilju sprečavanja situacija života i rada djece na ulici koje ugrožavaju blagostanje, život i razvoj djeteta. Preventivni programi treba da, kad god je to moguće, budu multisektorski i da doprinose očuvanju podsticajnog okruženja za život i razvoj djeteta i obezbijede sprovođenje aktivnosti koje podržavaju korisne oblike rada djece na ulici (npr. učešće djece u okviru kulturnih, sportskih, zabavnih i drugih aktivnosti i manifestacija), podizanje svijesti djece i članova njihovih porodica u pogledu poštovanja i ostvarivanja prava djeteta, naročito u odnosu na djecu kod koje postoji rizik uključivanja u nepoželjne, potencijalno škodljive i štetne oblike života i rada na ulici, pravovremenu identifikaciju i otklanjanje rizika na nivou porodice i društva, kako bi se stvorili uslovi za pravilan i potpun razvoj svakog djeteta, kao i uslovi za koristan i bezbjedan rad djece na ulici, razvoj vještina kod djece i podsticanje odgovornog odnosa u pogledu neophodnosti redovnog školovanja, edukaciju roditelja i drugih osoba koje se staraju o djeci o njihovim pravima, dužnostima i odgovornostima u pogledu brige o djeci, osnaživanje porodica radi obezbjeđivanja bezbjednog i podsticajnog okruženja za odrastanje svakog djeteta, uspostavljanje efikasne mreže za prevenciju povezivanjem svih aktera u zajednici u cilju pružanja adekvatne edukacije, pomoći i podrške djeci i porodicama u riziku, senzibilisanje opšte javnosti u pogledu rizika, posljedica, kao i mogućnosti i značaja sprečavanja izloženosti djece potencijalno škodljivim i štetnim oblicima života i rada na ulici. Međutim, svi primijenjeni programi nedostaju, možda i ne u potpunosti ili svakom segmentu ponešto, ali je definitivno jasno da u praksi ovi programi nijesu vidljivi jer se usvajanjem Protokola ništa značajnije nije promijenilo. I dalje ne postoje organizacije koje se bave

preventivnim programima, institucije se bave saniranjem posledica a ne uzroka koji dovode do ovih društvenih anomalija.

U poglavlju koje se bavi institucijama koje je u stvari i najvažnije u praktičnom smislu, možemo sa sigurnosti reći da je Protokol izuzetno jasan i precizan. Opisana je uloga svake "karike" u sistemu ponaosob sa posebnim koracima za svaku instituciju i to: policiju, centre za socijalni rad, obrazovne i zdravstvene institucije kao i za druge pružaoce usluga. Onbudsman sa saradnicima i potpisnicima koristio je što je vidljivo neposredna iskustva i ranije preporuke ali i slična dokumenta iz regiona (BiH i Srbija). Svi organi, ustanove i organizacije, službena lica i drugi stručnjaci koji su uključeni u proces zaštite djeteta dužni su da uspostave efikasne načine saradnje i razmjene podataka značajnih za zaštitu djece uključene u život i rad na ulici. Takvi oblici saradnje pretpostavljaju ne samo prijem određenih obavještenja, molbi i zahtjeva od strane drugih aktera u sistemu zaštite, već i davanje povratnih informacija organu, ustanovi ili organizaciji od kojih su zahtjev, molba ili obavještenje primljeni. Nadležne službe i drugi organi, ustanove, i organizacije ovlašćeni su da razmjenjuju lične podatke o djetetu i njegovoj porodici, na zahtjev ili po službenoj dužnosti, ukoliko je to neophodno radi zaštite djeteta i obavljanja poslova u okviru njihove zakonom utvrđene djelatnosti. U načelu takve odredbe se primjenjuju u praksi ali ne uvijek i za svaki slučaj i kod svih organa. Saradnja se uglavnom označava kao dobra ali kada se zalazi u njene detalje, tada se tek javljaju određene nejasnoće, propusti i nedostaci.

Ako govorimo o edukaciji koju prepoznaje ovaj document možemo reći da ipak nije uočljiv veći broj obuka. Defendologija je akreditovala program obuke kod Zavoda za dječju i socijalnu zaštitu i do sada sprovela tri obuke koje je pohađalo oko 48. stručnih radnika/ca i stručnih saradnica/ca kojima ova obuka može predstavljati mogućnost za dobijanje osnovne stručne licence. Međutim, policijski službenici, sudije, tužioci, nastavnici ili zdravstveni radnici nijesu imali značajnije obuke koje ih mogu u određenoj mjeri senzibilisati za dalji rad sa ovom kategorijom djece. Dakle, edukacija treba da obuhvati stručnjake u policiji, zdravstvu, obrazovanju, socijalnoj zaštiti, pravosuđu, kao i stručnjake iz drugih službi i organizacija koje obavljaju stručne poslove od značaja za zaštitu djece, kako bi bili upoznati sa redosledom postupaka za zaštitu djeteta sadržanim u ovom protokolu.

Primjenu Protokola pratiće Koordinaciono tijelo koje će biti formirano od strane nadležnih ministarstava. Ovako zabrinjavajuća odredba pokazuje da se potpisnici kao što su (MUP, Uprava policije, Ministarva pravde, prosvjete, zdravlja i rada I socijalnog staranja) ali ne i nekog člana/ce organizacija civilnog društva.

ZAKLJUČAK

Nalazi istraživanja u zemljama Regiona ukazali su da i pored truda koji ulažu različiti akteri, postoje mnogi nedostaci i prepreke u djelovanju na prevenciji i suzbijanju dječjeg prosjačenja. Prosjačenje, pa tako i dječje, posebno je naglašeno u

ljetnim mjesecima, u vrijeme turističke sezone, i u većim gradskim sredinama. Djeca provode dane prosjačeći na prometnim raskrsnicama, ulicama i trgovima, a ponekad zarade i oko 15 eura dnevno. Ipak, rijetko zadržavaju novac za sebe. Odgovori ukazuju na činjenicu da uglavnom ne postoji uredna evidencija o slučajevima prosjačenja. Razgovori sa djecom pokazali su da ona ne vide prosjačenje kao vid ekonomske eksploatacije, niti se smatraju žrtvama ovog vida iskorištavanja. Za djecu je prosjačenje rad, način na koji oni ispunjavaju svoje potrebe i obaveze, i kojim se bave iz nužde. Stavovi djece i stručnjaka o tome koji su glavni uzroci i faktori rizika koji utiču na djecu da se počnu baviti prosjačenjem značajno se razlikuju. Kao društvena pojava, prosjačenje je javno, vidljivo, neskriveno. Svaki stanovnik Crne Gore - bez ikakvog stručnog poznavanja ove problematike ili egzatnih podataka, već na osnovu svog svakodnevnog ličnog iskustva – može sa pravom utvrditi da je prosjačenje na ovim prostorima široko rasprostranjeno i svuda prisutno(...). Prosjačenja nijesu poštеđena ni djeca, najčešće iz socijalno ugroženih i društveno marginalizovanih grupa, koja prosjače kako bi sebe, porodicu ali i najčešće za druge osobe obezbjedili prihode. Najveći broj dece koja prosjače nalazi se u većim gradovima i danas su ona gotovo postala jedno od njihovih obilježja. Iako ih svakodnevno viđamo na glavnim trgovima, prometnim ulicama i raskrsnicama, ispred trgovačkih radnji i u parkovima, za sistem i društvo ova djeca su većinom nevidljiva. O njihovom porijeklu, životu, porodičnim i socijalnim uslovima se zna jako malo, a dublji razlozi za njihovo bavljenje prosjačenjem najčešće se ne istražuju, niti se njima iko u društvu sistematski bavi. Iako se radi o jednom od najzastupljenijih oblika eksploatacije djece čije posljedice mogu biti pogubne po njihov razvoj (pa čak i sam život), društvo kao cjelina ne vrši pritisak na institucije da se ovim problemom podrobnije pozabave radi dobrobiti djece, nadležne ustanove rijetko pojavu smatraju svojim prioritetom, a organizacije civilnog društva koje su se posvetile rješavanju ovog problema su malobrojne. Crna Gora iako je sistemski upodobila svoje zakonodavstvo, u značajnoj mjeri osposobila stručnjake u oblasti zaštite djeteta i socijalne zaštite, donijela podzakonske propise i odredjena uputstva, ipak nije detaljno ovu skrivenu oblast uredila na način kako su to neke zemlje razvijene Evrope. Medjutim, iako se u odredjenim oblastima uredi problem od strane pravnih akata kao što su pravilnici, uputstva i naredjenja, ipak to ne znači da će se takva pojava suzbiti i riješiti trajno kao problem koji se često prećutkuje. Nalazi istraživanja u zemljama Regiona ukazali su da, i pored truda koji ulažu različiti akteri, postoje mnogi nedostaci i prepreke u djelovanju na prevenciji i suzbijanju dječijeg prosjačenja. Stoga se u ovom trenutku odgovori na pitanja koliko je ova pojava rasprostranjena, na koji način su djeca organizovana, gdje i u kakvim uslovima žive, mogu zasnivati isključivo na pretpostavkama i grubim procjenama. Do danas takve informacije ostaju pod velom tajne, jer u stvari ne postoje kao konačne i sa sigurnošću utvrdjene. Stavovi djece i stručnjaka o tome koji su glavni uzroci i faktori rizika koji utiču na djecu da se počnu baviti prosjačenjem značajno se razlikuju. Skoro sva djeca intervjuisana za potrebe istraživanja o dječijem prosjačenju u regiji jugoistočne Evrope navode da je siromaštvo glavni povod da se započne sa prosjačenjem, i da doprinosi da se ovakvo ponašanje ponavlja i učvršćuje. U svom Izvještaju o trafikingu ljudi za 2017. godinu,

Državni sekretarijat SAD (eng. United States Department of State) konstatuje da je Crna Gora i dalje zemlja porijekla, tranzita i odredišta za muškarce, žene i djecu koja su žrtve trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije i prinudnog rada. Djeca, posebno Romi i Albanci, su podvrgnuti prinudnom prosjačenju što je najbolji primjer postojanja ovog problema. Prosjačenje djece je veliki problem crnogorskog društva koji traži hitnu sveopštu reakciju vlasti.

LITERATURA:

Žegarac, N., (2007) Deca govore: rizik od trgovine ljudima i rezilijentnost dece u Jugoistočnoj Evropi: izveštaj za Srbiju. Beograd: Save the Children UK, Program za Srbiju; prema Ennew, J. (1994) Street and Working Children: A Guide to Planning. London: Save the Children.

Žegarac, N., (2007) Deca govore: rizik od trgovine ljudima i rezilijentnost dece u Jugoistočnoj Evropi: izveštaj za Srbiju. Beograd: Save the Children UK, Program za Srbiju; prema Wernhman, M. (2004) An outside chance: Street children and juvenile justice – an international perspective. London: Consortium for Street Children.

Jović, N., Nešić, S., Birčanin, F.,Čolić, G., (2011) „Prevencija eksploatacije dece u Jugoistočnoj Evropi- Dečje prosjačenje u Republici Srbiji“, Beograd, Zaštitnik građana

Hebdidž, D. (1980). Potkulture: značenje stila, Beograd: Rad.Janković, I. Pešić, V. (1988). Društvene devijacije – kritika socijalne patologije, Beograd: Naučna knjiga.

Jugović, A. (2014). Zapisi iz anomije: ogledi iz nauke o društvenim devijacijama, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

Mandić, O. (1977). Rječnik sociologije i socijalne psihologije (Redakcija: Milan Bosanac, Oleg Mandić, Stanko Petković), Zagreb: Informator.

Milosavljević, M. (2003). Devijacije i društvo, Beograd: Draganić.

Milosavljević, M. Jugović, L. A. (2009). Izvan granica društva: savremeno društvo i marginalne grupe, Beograd: Univerzitet u Beogradu. Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju – Izdavački centar (CIDD).

Nedović S., (2007). Deprivacija, u: Sociološki rečnik (Prir. Aljoša Mimica, Marija Bogdanović), Beograd: Zavod za udžbenike.

Špadijer-Džinić, J. (1982). Prosjačenje, u: Sociološki leksikon, Beograd: Savremena administracija.

Protokol o postupanju organa, ustanova i organizacija u Crnoj Gori sa djecom koja su uključena u život i rad na ulici u Crnoj Gori

Protokol o postupanju organa, ustanova i organizacija u situacijama rada sa decom uključenom u život i rad na ulici u gradu Beogradu, profesorica Nevenka Žegarac u saradnji sa organizacijom Save the Children za sjeverozapadni Balkan, 2016.

Defend*OLOgija* MNE
Vol. 5, No. 9 (2020), 59-69

mr Danijela Đurković[1]
Poreska uprava Crne Gore, PJ Nikšić
mr Mirko Manojlović[2]
Uprava policije, CB Herceg Novi - JZSOK

UDK: 347.634:343.345-053.2

ULOGA RODITELJA KOD PROSJAČENjA

THE ROLE OR PARENTS IN BEGGING

SAŽETAK

Jedan od velikih problema, kako u Crnoj Gori, tako i u zemljama okruženja jeste prisutnost prosjačenja. Ova pojava je oblik društveno neprihvatljivog ponašanja, koji šteti ne samo akterima već cjelokupnom društvu. Bez obzira na promjene koje su se dešavale tokom vremena, može se reći da ipak postoje stalne karakteristike prosjačenja. Prije svega, osobe koje se najčešće bave prosjačenjem su pripadnici romske i egipćanske populacije, zatim i više nego jasna je slika da se na ulicama mogu vidjeti u najvećem broju žene i/ili djeca. Dakle, može se odrediti koja je to najranjivija grupa. Ono što je bitno reći jeste da prosjačenje vremenom dobija novu dimenziju, odnosno, prosjačenje počinje da liči na neki vid biznisa. Naime, djeca bivaju sve više eksploatisana od strane svojih roditelja, ili drugih lica, u cilju sticanja materijalne koristi. Šta je to tačno što natjera roditelja da svoje dijete ostavi na ulici, samo, nezaštićeno, izloženo opasnosti, biće tema ovog rada. Takođe, osvrnućemo se i na reakciju bitnih institucija u sprečavanju i kontroli zloupotrebe djece od strane roditelja i drugih lica, a sve u cilju zaštite istih.

ABSTRACT

One of the big problems, both in Montenegro and in the surrounding countries, is the presence of begging. This phenomenon is a form of socially perceptive behavior, which harms not only the actors but the whole society. Regardless of the changes that have taken place over time, it can be said that there are constant characteristics of begging. the persons most often engaged in begging are of Roma or Egyptian nationality, then the picture is more than clear that most women and children can be seen on the streets.

Thus, it can be determined which is the most vulnerable group. What is important to say is that begging takes on a new dimension over time, that is, begging begins to look like some kind of business. Namely, children are increasingly exploited by their parents or other persons, in ordzer to gain material benefits. What is it that makes a child leave his child on the street, alone, unprotected, exposed to danger, will be the topic of this paper. We will also look at the reaction of important institutions in the prevention and control of child abuse by parents and others, all with the aim of protecting them.

[1] goranovicdanijela1992@gmail.com
[2] m.manojlovic@t-com.me

Ključne riječi: prosjačenje, djeca, trgovina ljudima, uloga roditelja

Key words: begging, children, human trafficking, parents role

Uvod

U Crnoj Gori, kao i u većini država, a naročito onih u okruženju, moguće je uočiti neke socio-patološke pojave koje štete društvu. Tu se može govoriti o različitim oblicima devijantnog ponašanja kao što su recimo alkoholizam, narkomanija, prosjačenje, razni oblici nasilja, skitničarenje i tako dalje. Nerijetko, jedan od oblika neprihvatljivog ponašanja za sobom povlači makar još jedan, a za očekivati je da se stvori lanac štetnih djelovanja. Ovakav trend stvara problem kako pojedincu koji je glavni akter navedenog, tako i cjelokupnom društvu i institucijama.
U ovom radu fokus je stavljen na prosjačenje i ulogu roditelja prosjaka. Iako je za očekivati da je upravo roditelj taj koji će zaštititi svoje dijete, sklanjati ga od opasnosti, usmjeravati na školske aktivnosti, na žalost ta očekivanja padaju u vodu kada je u pitanju ovaj vid društveno neprihvatljivog djelovanja. Naime, kroz mnogobrojna istraživanja i projekte koji su rađeni sa ciljem da se dođe do što preciznijih podataka o stanju na terenu, utvrđeno je da su roditelji najveća kočnica kada je riječ o prestanku prosjačenja djece ili makar njegovom smanjenju. Dakle, može se reći da roditelji namjerno i sa razlogom usmjerevaju, pa čak i prisiljavaju svoju djecu da prose. Razlog takvog postupanja jeste sticanje materijalne koristi. Međutim, postavlja se pitanje zašto jedan roditelj stavlja materijalnu korist ispred interesa djeteta? Dijete provodeći vrijeme na ulici kako bi udovoljilo roditelju propušta svaki dio odrastanja, socijalizacije, obrazovanja, druženja. Sem toga, ono biva izloženo opasnosti i raznim oblicima kriminala. Zato se može reći da upravo ova djeca imaju predispozicije da postanu delinkventi, pa i kriminalci. Koliko može uroditi plodom borba institucija i različitih nevladinih organizacija protiv prosjačenja kada za protivnika imaju roditelje djece koja prose vidjećemo u nastavku.

Prosjačenje

Prosjačenje je specifična socio-patološka pojava koja predstavlja kako društveni tako i bezbjednosni problem. Kao što je već rečeno postoji grupa koja je najranjivija a to su Romi i Egipćani. Našli su se u ovoj grupi zbog teških materijalnih uslova, lošeg socijalno-ekonomskog statusa pa se zaključuje da su prosjačenje i siromaštvo povezani. U Crnoj Gori može se ići korak dalje pa reći da se kao prosjaci na ulicama mnogo češće javljaju žene od muškaraca ali i djeca. Takođe, nije strana slika žene koja sa sobom vodi malu djecu, a sve sa ciljem da izazove sažaljenje kod ljudi i na taj način uspije da skupi što više novca. Postoje mnogobrojne definicije prosjačenja, ali i različiti uglovi posmatranja ove pojave. Tako mnoge nauke sa svog aspekta analiziraju prosjačenje i izdvajaju bitne karakteristike. Ovim oblikom devijantnog ponašanja bave se sociologija, etika, pravne nauke, kriminalistika, kriminologija, defendologija. Jednu od definicija prosjačenja dao je i Kovačević: „Prosjačenje i prosjačenje djece predstavljaju socijalne i psiho-patološke devijantne društvene pojave za koje je karakteristično ne prihvatanje i sukob sa dominantnim i opšteprihvaćenim društvenim vrijednostima i normama. Prosjačenje djece

spada u adaptivnu devijaciju jer, s obzirom da su potrebna materijalna dobra nedostupna za život, prosjaci u prošnji traže i pronalaze druge načine obezbjeđivanja tih sredstava˝ (Kovačević, 2018, s. 9).
Kako je problem prosjačenja izuzetno rasprostranjen i skoro pa se može reći da ne postoji država koja se ne susreće sa istim, Međunrodna organizacija rada je bila prinuđena da u svoj djelokrug rada uvrsti i pitanje prosjačenja. Ona definiše prosjačenje kao: „niz aktivnosti kojima pojedinac traži novac od nepoznate osobe, a na osnovu svog siromaštva ili u potrazi za dobrotvornim donacijama pozivajući se na zdravstvene ili vjerske razloge. Prosjaci isto tako mogu prodavati manje predmete, kao što su krpe za čišćenje ili cvijeće, zauzvrat tražeći novac čiji iznos nije u temeljen vrijednošću predmeta koji se prodaje“ (Save the Children, 2011, s, 12).

Koju god definiciju posmatrali jasno se ističe činjenica da prosjačenje predstavlja način dolaska do materijalne koristi. Dakle, osobe koje prose nalaze se u teškom materijalnom stanju, nemaju osnovne uslove za život i kao izvor egzistencije vide u dobijanju milostinje od drugih. Nije sporno to što se bore za egzistenciju, već to što se koriste djeca pa i žene za prosjačenje. Ukoliko porodica nema sredstva za život zar nije za očekivati da otac/muž kao glava porodice preuzme sve što je njegovoj moći da obezbijedi djeci uslove za život? Zašto se stalno na ulicama sretaju djeca koja su sama ili u grupi sa drugom djecom? Skoro pa da je nemoguće vidjeti muškarca koji prosi, što je potpuno apsurdno da otac šalje svoje dijete na ulicu i tjera ga da radi. Zarađeni novac dijete mora dati roditeljima i tako iz dana u dan. Zarađujući novac za porodicu djeca su izložena velikoj opasnosti kao i socijalnoj izdvojenosti o čemu će biti riječ u nastavku.

Prosjačenje – definicija i tipologija

Prosjačenje je problem koji se javlja još od davnina, pa tako imamo i prve zakone o sirotinji koji su donijeti u Engleskoj, u kasnom srednjem vijeku. Prema nekim procjenama, u vrijeme dinastije Tjudor (1485-1603) trećina stanovništva je živjela u siromaštvu. Za vrijeme Henrija VIII i Elizabete, englesko stanovništvo se udvostručilo, a zatvaranje manastira koji su pomagali siromašnima takođe je uticalo na porast siromaštva. Tokom 1530. godine donijet je zakon kojim se predviđa da je za prosjačenje potrebna dozvola. Prema tom zakonu, jedino je starim i nemoćnim licima, tačnije osobama sa invaliditetom bilo dozvoljeno da prose, dok je prosjačenje i skitnjičarenje bilo zabranjeno radno sposobnom stanovništvu (Bošković, 2016, s. 219).
Kada je riječ o definiciji prosjačenja možemo reći da ono čini socijalnu pojavu traženja milostinje, povremeno ili stalno, u vidu zanimanja, javnim izlaganjem fizičkih defektnosti ili prikazivanjem nepovoljnog stanja socijalnog statusa u formi: sticanje materijalnih vrijednosti traženjem od drugih lica bespovratno i bez pružanja protiv usluga; iskanje ili traženje koje može biti govornim putem ili gestom (Bošković, 2016, s. 220).

S obzirom da se prosjačenje i trgovina ljudima sankcioniše, sami akteri pokušavaju na razne načine da izbjegnu svoju odgovornost. Tako na primjer, poznati su slučajevi gdje unutar romskih porodica često bude situacija da isti ne prijavljuju

svoju djecu po rođenju i time prikrivaju stvaran broj djece, tj. članova porodice. Nakon toga, ugovaraju trgovinu, gdje nude svoju djecu za određeni novčani iznos. Ovo je najčešće propraćeno ilegalnim prelaskom državne granice ili prelaskom granice uz falsifikovane putne isprave.

Što se tiče samih prosjaka, možemo reći da se tu javljaju osobe oba pola i svih starosnih dobi. Međutim, svakako da kao prosjaci preovladavaju žene i djeca, a kao motivi za vršenje ove djelatnosti mogu se navesti: egzistencijalni opstanak, prinuđavanje od strane drugih lica, diskriminacija, nezaposlenost, socijalna neprihvatljivost, degradacija porodice, loša materijalna situacija, nesposobnost za rad, ali i lijenost, pasivnost, duševni poremećaji i slično.

Tipologija, odnosno vrsta prosjaka i prosjačenja može se klasifikovati po više osnova. Tako, prema broju učesnika prosjačenja imamo podjelu na individualno (jedno lice) i grupno (dva ili više lica) prosjačenje. Prema stepenu znanja imamo podjelu na prosjake iz navike i prosjake profesionalce (Bošković, 2016, s. 220). Što se tiče prosjaka profesionalaca, isti rade individualno ili se udružuju u organizovane grupe, sa prethodno podijeljenim zadacima i ulogama i razrađenim metodama rada. Prosjaci profesionalci, na svoju djelatnost gledaju kao na jedan vid biznisa, težeći pri tom da ostvare što bolji profit, pri čemu se služe raznim tehnikama prosjačenja. U odnosu na volju prosjaka imamo podjelu na prinudno i dobrovoljno prosjačenje. Prinudno predstavlja najteži oblik prosjačenja, naročito ako je ono propraćeno trgovinom ljudima ili prinudom uz prisustvo zlostavljanja i upotrebe fizičke sile.

Dosadašnja istraživanja u svijetu, pa i kod nas ukazuju na rasprostranjenu pojavu trgovine djecom radi prosjačenja. Najčešće je riječ o djeci romske nacionalnosti koja se prodaju van granica svoje zemlje radi prisiljavanja na prosjačenje ili neke druge oblike kriminaliteta. Trgovinom i podstrekavanjem na prosjačenje, najčešće se bave roditelji, ali i druga rodbina (Bošković i Skakavac, 2009, s. 314).

Prilikom prosjačenja, prosjaci se služe svim sredstvima u cilju izbjegavanja bilo kakve odgovornosti, a ujedno nastoje da pridobiju svoje „mušterije“. Prema tome, oni se služe dosadašnjim iskustvom, pa tako traže pogodne lokacije, a to su ona mjesta gdje je veliki intenzitet i protok ljudi (trgovi, prometne ulice, sportski kompleksi, vjerski objekti i drugo). Dalje, na osnovu svog vizuelnog izgleda i verbalnom komunikacijom, kod drugih lica nastoje da ostave utisak nemaštine, kako bi to kod istih izazvalo sažaljenje. Često se dešava da prosjaci koriste svoje fizičke nedostatke ili čak lažno prikazuju da imaju fizičke nedostatke.

Krivično-pravna zaštita djece od prosjačenja

U svakom savremenom društvu javlja se potreba da se članovima tog društva obezbijedi siguran život. S obzirom da apsolutna sigurnost ne postoji, teži se ka tome da se ona podigne na trenutno najveći mogući nivo, na način što će se svakom pojedincu pristupiti i pokušati da se omogući što kvalitetniji i bezbjedniji život. Kada govorimo o djeci, možemo reći da su oni izloženi mnogobrojnim opasnostima, gdje se između ostalog javlja prosjačenje, kao i trgovina djecom radi prosja-

čenja. Kao glavni akteri ovog oblika ugrožavanja, najčešće se javljaju roditelji djece, ali i druga lica čiji je cilj sticanje profita po svaku cijenu.
Zbog svega navedenog neophodna je jaka krivično-pravna zaštita, kao i institucije koje će pružiti utočište djeci žrtvama prosjačenja, a vinovnike ovakvog protivpravnog ponašanja strogo sankcionisati, kako bi se represivno djelovalo na njih i kako bi preventivno djelovalo na neke druge, eventualne prestupnike.

Roditelj, usvojilac, staralac ili drugo lice imaju pravo i dužnost da se staraju o svojoj maloljetnoj djeci. U Krivičnom zakoniku Crnoj Gori, u cilju zaštite djece od prosjačenja i trgovine, ali i od drugih oblika zlostavljanja predviđena su dva krivična djela i to Zapuštanje i zlostavljanje maloljetnog lica i Trgovina ljudima u kojima je predviđena kazna zatvora za izvršioce navedenih krivičnih djela.

Krivično djelo Zapuštanje i zlostavljanje maloljetnog lica ima osnovni i teži oblik. Osnovni oblik podrazumijeva da roditelj, usvojilac, staralac ili drugo lice koje grubim zanemarivanjem svoje dužnosti zbrinjavanja i vaspitanja zapušti maloljetno lice o kojem je dužno da se stara, kazniće se zatvorom do tri godine (Krivični zakonik Crne Gore, 2020, čl. 219).

U težem obliku ovog krivičnog djela preciznije je određeno protivpravno ponašanje u odnosu na prosjačenje. Prema tome, teži oblik predviđa da roditelj, usvojilac, staralac ili drugo lice koje zlostavlja maloljetno lice ili ga prinuđava na pretjerani rad ili rad koji ne odgovara uzrastu maloljetnog lica ili na *prosjačenje* ili ga iz koristoljublja navodi na vršenje drugih radnji koje su štetne za njegov razvoj, kazniće se zatvorom od tri mjeseca do pet godina (Krivični zakonik Crne Gore, 2020, čl. 219).

U prvom slučaju imamo zapuštanje (fizičko i/ili psihičko), dok u drugom imamo zlostavljanje (nanošenje fizičkog i/ili psihičkog bola) maloljetnog lica. Izvršilac krivičnog djela može biti samo roditelj, usvojilac ili drugo lice koje je dužno da se stara o maloljetnom licu. Kako zapuštanje, tako i zlostavljanje, odnosno prinuđivanje na radnje štetne za razvoj maloljetnog lica imaju samo umišljajan oblik (Stojanović, 2008, str. 467-468).

Što se tiče krivičnog djela Trgovina ljudima, istim se, između ostalog, garantuje krivično pravna zaštita od prosjačenja i ono je predviđeno u članu 444 Krivičnog zakonika Crne Gore. Shodno tome, ko silom ili prijetnjom, dovođenjem u zabludu ili održavanjem u zabludi, zloupotrebom ovlašćenja, povjerenja, odnosa zavisnosti, teških prilika drugog, zadržavanjem, oduzimanjem ili uništenjem ličnih isprava, falsifikovanjem ličnih isprava, pribavljanjem ili izradom falsifikovanih isprava ili davanjem ili primanjem novca ili druge koristi, radi dobijanja saglasnosti od lica koje ima kontrolu nad drugim licem: vrbuje, prevozi, prebacuje, predaje, prodaje, kupuje, posreduje u prodaji, sakriva ili drži drugo lice, a u cilju eksploatacije njegovog rada, prinudnog rada, dovođenja u položaj sluge, ropstva ili ropstvu sličan odnos, vršenja kriminalne djelatnosti, prostitucije ili druge vrste seksualne eksploatacije, *prosjačenja*, upotrebe u pornografske svrhe, sklapanja nedozvoljenog braka, radi oduzimanja dijela tijela za presađivanje ili radi korišćenja u oružanim

sukobima,kazniće se zatvorom od jedne do deset godina (Krivični zakonik Crne Gore, 2020, čl. 444).

Međutim, za postojanje krivičnog djela neophodna je i određena usmjerenost u odnosu na pasivni subjekt, tj. potrebno je da su radnje usmjerene u cilju eksploatacije njegovog prinudnog rada – prosjačenja. Kao pasivni subjekti najčešće se javljaju žene i djeca (Stojanović, 2008, s. 468).

Osim krivičnih djela koja su propisana Krivičnim zakonikom Crne Gore, prosjačenje se može sankcionisati i prekršajno po osnovu Zakona o javnom redu i miru, u kojem su predviđena dva člana koja se odnose na direktnog izvršioca, ali i na lice koje organizuje, navodi drugog ili prisiljava na prosjačenje (Zakon o javnom redu i miru, 2011, čl. 30 i čl. 31). U članu 30 navedenog zakona stoji da ko prosjači, kazniće se za prekršaj novčanom kaznom u iznosu od 30 eura do 200 eura, dok u članu 31 stoji da ko organizuje prosjačenje ili druge navodi ili prisiljava na prosjačenje, kazniće se za prekršaj novčanom kaznom od 500 eura do 1.500 eura ili kaznom zatvora do 60 dana.

Dosadašnja istraživanja pokazala su prisutnost djece u sverama gdje su radnje usmjerene u cilju eksploatacije njihovog prinudnog rada i prosjačenja, kako u zemljama okruženja, tako i u Crnoj Gori. Djeca se prosjačenjem bave najčešće po nagovoru roditelja, kako bi isti prvenstveno riješili svoje ekonomske probleme. Međutim, nije rijedak slučaj da i druga lica vrbuju djecu, koriste nerazvijenost njihove svijesti da su žrtve, nakon čega im oduzimaju dokumenta, fizički ih kažnjavaju i odvode ih u druge zemlje gdje djeca ne poznaju jezik, a sve u cilju njihovog angažovanja u oblastima prosjačenja radi pribavljanja kakve imovinske koristi.

Važno je istaći da je u cilju zaštite djece, ali i svih drugih lica kojima prijeti opasnost da će postati žrtve prosjačenja i trgovine, donešeno više međunarodnih dokumenata kojima se štite njihovi interesi. Jedan od prvih i ključnih protokola jeste Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom. Ovaj protokol stupio je na snagu 2003. godine i obavezuje države ugovornice da u svom zakonodavstvu uvrste krivično djelo trgovine ljudima, kako bi se preventivno i represivno djelovalo u borbi protiv trgovine ljudima i u cilju zaštite žrtava.

Opasnosti za djecu u toku prosjačenja

Svaki boravak na ulici za djecu koja su bez nadzora roditelja predstavlja rizik da budu žrtve ili učesnici nekog krivičnog djela. Prema Jugoviću prosjačenje kao i skitnja predstavljaju bezbjednosni problem. Ove srodne pojave su neodvojivi dio fenomena siromaštva, ali i tipična devijantna ponašanja zato što dovode u pitanje vrijednost ljudskog rada. U savremenom društvenom kontekstu prosjačenje ima vrlo upečatljive bezbjednosne izazove za društvo i državu zbog jasnih veza s organizovanim kriminalom, trgovinom ljudima i djecom, prostitucijom, kao i zloupotrebom i zlostavljanjem djece (Jugović, 2009, s. 153). Prosjačenje samo po sebi, ukoliko bi suvoparno posmatrali radnju traženja/davanja novca nije toliko opasno,

ali kada se gleda šira slika uzima se u obzir da je ova radnja povezana sa skitničarenjem, komunikacijom sa velikim brojem ljudi među kojima ima i onih koji nijesu dobronamjerni već vrebaju priliku da iskoriste dijete. Skitničarenje predstavlja takođe devijantnu pojavu, koja ima štetne posledice. „Skitničenje se odnosi na osobe koje nemaju stalno mjesto prebivanja, niti stalnu zaposlenost i zanimanje; to su osobe koje izbjegavaju obavljanje nekog društvenokorisnog posla. Skitnice su lica bez određenog zanimanja, lica koja je društvo odbacilo, smatrajući ih asocijalnim. Skitnice su socijalno isključene od društveno ekonomskih, političkih, pravnih i drugih obrazaca sredine˝ (Kovačević, 2018, s. 10). Djeca koja prose idu na ona mjesta gdje smatraju da će dobiti najviše novca. To su uglavnom vjerski objekti u vrijeme praznika, kafići u večernjim časovima, veliki marketi, autobuske i željezničke stanice, dakle mjesta gdje se kreće veći broj ljudi. Ova djeca nemaju zaštitu roditelja, ni fizičku ni emotivnu. Prepuštena su sama sebi na ulici. Veoma često trpe uvrede, maltretiranja, zlostavljanja. Bivaju predmet ruganja, žrtve nasilja. Može se vidjeti kako mlade osobe nagovaraju dijete da konzumira alkohol, cigarete, a vjerovatno i narkotike, kako bi se zabavili. Na žalost, odrastaju misleći da moraju da rade kako bi prehranili porodicu a cijena tog posla je maltretiranje. Kako vrijeme provode proseći isključeni su iz vršnjačkih aktivnosti što predstavlja veliki problem za njihovu socijalizaciju, uklapanje u sredinu i lošu osnovu za zaposlenje kasnije, s obzirom da nemaju obrazovanje. Zbog takvog odgoja, prisiljavanja na rad a ne usmjeravanja na školovanje i adekvatne aktivnosti za navedeni uzrast, roditelji čija djeca prose treba da snose odgovosrnost ali i odgovarajuće sankcije jer izlažu djecu opasnosti.

Predispozicioni faktori rizika prosjačenja

Prosjačenje je aktivnost kojoj pribjegavaju osobe iz mnogih razloga. Iako su u pitanju različite poleđine koje stoje iza prosjaka moguće je odrediti neke faktore koji predstavljaju rizik po osobu da se nađe na ulici i moli za milostinju. Sprovedeno istraživanje o dječijem prosjačenju u Vojvodini baziralo se na rizičnim grupama djece koja imaju najveće predispozicije da se bave prosjačenjem. Te grupe su obuhvatale: djecu Rome, djecu koja su raseljena lica i izbjeglice, djecu bez roditelja, djecu sa poremećajima u ponašanju, djecu koja su napustila školu, djecu strane državljane, marginalizovanu djecu, zakonske prestupnike, djecu koja su prisiljena na prosjačenje od organizovanih grupa, djecu koja trpe porodično nasilje, djecu koja koriste narkotike, djecu sa invaliditetom, djecu sa ulice i djecu iz readmisije (ombudsmanapv.org, 2020). Iz navedenih grupa vidljivo je koje su to najranjivije kategorije. Većinu ovih grupa prati siromaštvo. Može se zaključiti da je nepovoljan materijalni status glavni pokretač ove devijantne pojave.

Institucije, organizacije i njihova saradnja u borbi protiv prosjačenja

Borba protiv prosjačenja je jedan kompleksan i zahtjevan posao koji iziskuje dosta vremena, uključenost raznih institucija i organizacija, osposobljavanje timova za

rad na ovom problemu ali i finansijske izdatke kako bi se stvorili potrebni uslovi. U Crnoj Gori su to sledeće institucije: Institucija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore, Centar za socijalni rad, Uprava policije, Tužilaštvo, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo prosvjete, Ministarstvo pravde, Ministarstvo zdravlja, Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima. Osim njih u borbu su uključene mnoge Nevladine organizacije, kao i Crveni krst Crne Gore. Svi oni međusobno sarađuju i razmjenjuju podatke. Kao osnovni nedostatak u ovoj borbi može se navesti nepostojanje jedinstvene baze podataka. Jedna baza, a više pristupa bi mnogo olakšala i ubrzala posao. Bitno je istaći da postoji i saradnja na regionalnom nivou kao što je slučaj sa Upravom policije, koja npr. u toku sezone ima zajedničke akcije sa policijom Albanije. Unutar državnih institucija i organizacija postoje potpisani sporazumi, protokoli i dogovorene zajedničke aktivnosti. Može se reći da je situacija sa prosjačenjem dosta loša, ali poslednjih godina je osjetan pomak kada su u pitanju institucije koje polako prepoznaju ovaj problem. Možda najveću ulogu igraju upravo NVO koje se svim naporima zalažu za sigurnije djetinjstvo djece koja prose, zatim insistiraju na njihovom obrazovanju, a kasnije i na njihovom zaposlenju. Svakako, nezaobilazno je pomenuti Dnevne centre koji nude djeci obroke, čistu odjeću, školski pribor, razne vrste radionica itd. Zahvaljujući njima djeca imaju priliku da se sklone sa ulice i vode sigurniji život.

Neophodno je istaći i činjenicu da ove institucije prilikom postupanja prema djeci, moraju imati poseban senzibilitet, a sve zbog psiho-fizičkog stanja i zrelosti djece. Tako npr. policijski službenici moraju imati posebnu obrazovnu i profesionalnu obučenost za rad sa djecom i maloljetnicima, bilo da se oni nađu u ulozi izvršilaca, svjedoka ili pak žrtvi nekog krivičnog djela ili prekršaja. Takođe, što se tiče policijskih ovlašćenja prema maloljetnim licima, ista može primjenjivati policijski službenik koji ima posebna znanja iz oblasti prava djeteta i o pravilima postupanja sa maloljetnicima, osim ukoliko razlozi hitnosti ne zahtjevaju drugačije. To znači da policijski službenik mora da postupa obazrivo, imajući u vidu osjetljivost maloljetnih lica, njihovu razvijenosti ali i privatnost. Prilikom preduzimanja bilo kakvih ovlašćenja prema maloljetnom licu, neophodno je prisustvo roditelja, zakonskog zastupnika ili stručnog lica koje je nadležno za socijalnu i dječju zaštitu.

Zabrinjavajući je podatak da broj policijskih službenika osposobljenih za rad sa maloljetnicima, još uvijek nije na potrebnom nivou. Prema izvještaju Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore, na kraju 2014. godine, 28 službenika Ministarstva unutrašnjih poslova (Uprave policije) je bilo specijalizovano za postupanje sa i prema maloljetnicima. Iste godine, čak 278 maloljetnih lica izvršilo je 288 krivičnih djela. Takođe, utvrđeno je da ni jedan Centar bezbjednosti u Crnoj Gori, trenutno nema prostorije neophodne za rad i postupanje sa djecom i maloljetnicima, već ovaj dio posla obavljaju u standardnim prostorijama i kancelarijama (Radović, M. i Vujičić, Z. 2015, str. 71-72)

Uloga roditelja u prosjačenju

Kada je u pitanju uloga roditelja za očekivati je da se priča u superlativu, davanju najvećeg priznanja, smatrajući je najbitnijom i najpožrtvovanijom ulogom. Međutim, u ovoj temi se uloga roditelja drugačije tretira sa razlogom pa priča o roditeljstvu dobija drugačiji kontekst. Iz već rečenog jasno je da su veoma često roditelji upravo ti koji uzimaju normalno djetinjstvo svojoj djeci a sve u cilju sticanja materijalne koristi. Prosjačenje je samo jedna od zloupotreba djece. Djeca bivaju prisiljena da borave na ulicama i mole za milostinju, a kasnije taj novac donose roditeljima i tako iz dana u dan. Bez obzira na vremenske neprilike, lošu zaštitu, ne razmišljajući koliko ih izlažu opasnosti oni uporno prisiljavaju djecu da prose. Koliko mogu biti nehumani i bezosjećajni za svoje dijete dosta govori činjenica da djeca odbijaju pomoć u vidu hrane ili odjeće, već traže isključivo novac.
U jednom istraživanju djeci koja prose su postavljana pitanja o tome da li pohađaju školu, kako se osjećaju zbog toga što prose, da li bi voljeli da prekinu i sl. Predočićemo neke rezultate tog istraživanja. Na pitanje da li pohađaju školu 42% je odgovorilo da ne ide više a 33% odrično. Na pitanje kako se osjećaju po pitanju prosjačenja 59% je odgovorilo da se osjeća loše. Kada su upitani da li bi željeli nastaviti da prose 75% je odgovorilo da ne bi. Na pitanje da li se osjećaju preplašeno čak 50% je odgovorilo potvrdno, a 25% da se tako osjećaju ponekad. 83% ispitanika je reklo da nemaju izbor kada je u pitanju prosjačenje, a 92% ispitanika je reklo da imaju želju nečim drugim da se bave kao što je recimo škola, posao, sport (Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore, 2011, str. 39-44).

Iz navedenih odgovora jasno je da se djeca protiv svoje volje bave prosjačenjem, da se osjećaju uplašeno radeći taj posao, kao i da žele da pohađaju školu ili druge aktivnosti karakteristične za njihov uzrast. Dakle, vidljiva je sebičnost, bahatost, pohlepa kod roditelja ove djece. Oni svjesno dovode svoje potomke u nepovoljan položaj i generacijski prenose na njih loš socijalni status, marginalizovanost, deprivaciju.

Kao što je već rečeno prosjačenje je povezano sa trgovinom ljudi, raznim oblicima zlostavljanja, što predstavlja ozbiljna krivična djela. Nijesu strani slučajevi da je otac prodao svoje dijete kako bi dobio novac. Ovo je najgnusniji način da se neko okoristi. Ove godine preplavljeni su bili novinski članci o slučaju trgovine ljudima u Crnoj Gori, kada je podnijeta krivična prijava protiv oca koji je prodao maloljetnu kćerku za iznos od pet hiljada eura, kako bi sklopili nedozvoljeni brak (aktuelno.me, 2020). Prema tome, može se reći da su roditelji spremni da svoju djecu prodaju i u druge svrhe, kao što je prosjačenje i prinudni rad, a sve to za različite novčane iznose.

Na osnovu podataka dobijenih od strane Centra za romske inicijative, od početka 2019. godine do septembra 2020. godine identifikovana su 2 slučaja prosjačenja. Naime, ti slučajevi su kod nadležnog tužilaštva tretirani kao biće trgovine ljudima u dijelu prosjačenja. Sve navedeno govori o ozbiljnosti situacije i o poleđini prosja-

čenja. Svaki put kada vidimo dijete na ulici koje traži novac imajmo na umu da to vjerovatno nije njegov izbor već je prisiljeno da to čini.

Na kraju potrebno je naglasiti da je uzaludna sva borba države, institucija, raznih organizacija dokle god se ne podigne svijest roditeljima o tome koliku štetu prave svojoj djeci birajući za njih ulicu, a ne obrazovanje, druženje, sport. Osim toga, poseban problem je i to što ova djeca veoma često nemaju ni lična dokumenta pa nemaju pristup institucionalnim sistemima. Ovo dalje znači da su hendikepirana u ostvarivanju njihovih osnovnih ljudskih prava u zdravstvu, školstvu i socijalnoj zaštiti.

Zaključak

Na osnovu istraživanja koja su se bavila pitanjem prosjačenja djece može se sa sigurnošću reći da su ova djeca nezadovoljna svojim načinom života koji im je nametnut, a nerijetko bivaju i žrtve svojih roditelja. Oni bi radije izabrali druženje sa vršnjacima, školske aktivnosti, sport nego boravak na ulici. Roditelji im stavljaju svoje životne kalupe, ne dozvoljavajući im da imaju bolju budućnost. Zbog takvog stava sa generacije na generaciju se prenose aktivnosti kao što su prosjačenje, skitničarenje, ugovoreni brakovi.
Država različitim mehanizmima pokušava da spriječi ili makar umanji ovakva devijantna ponašanja. Njen trud je prepoznat po zakonskim regulativama, zatim pojačanoj saradnji među institucijama i organizacijama unutar države ali i na međunarodnom i regionalnom nivou.

Kao najveća kočnica u borbi protiv prosjačenja djece nalazi se roditelj koji uči dijete, čak i prisiljava da se ovim bavi. Svoje dijete vidi kao izvor zarade. Kada bi uspjeli da podignemo svijest roditeljima o tome koliko štetnog uticaja ima prosjačenje na djecu napravili bi ogroman pomak u ovoj borbi. Roditelj koji shvata opasnost ulice sigurno će sarađivati, pa čak i sam tražiti pomoć institucija i organizacija kako bi djetetu priuštio zdravo djetinjstvo i sačuvao ga od loših aktivnosti.

Iz svega navedenog može se zaključiti da je uloga roditelja presudna i da su oni krojači sudbina te djece. Ostaje nada da će sledeće generacije odrastati u drugačijem, srećnijem i sigurnijem okruženju.

Literatura

1. Aktuelno.me, (2020). *Slučaj trgovine ljudima*. Dostupno na: https://www.aktuelno.me/crna-gora/podgoricanin-osumnjicen-da-je-prodao-maloljetnu-cerku-za-pet-hiljada-eura, preuzeto 17.09.2020. godine.
2. Bošković, M. (2016). *Socijalna patologija.* Novi Sad: USEE.
3. Bošković, M. i Skakavac, Z. (2009). *Organizovani kriminalitet*. Novi Sad: Prometej.
4. Jugović, A. (2009). Prosjačenje i skitnja kao socijalni i bezbednosni problem. *Nauka, bezbjednost, policija*, Vol. 14, br. 3, str. 153-173.

5. Kovačević, B. (2018). Socijalna psiho-patologija prosjačenja djece. *Defendologija*, Vol. 3. No. 5-6, str. 9-18.

6. Krivični zakonik Crne Gore, Službeni list Crne Gore, 70/2003, 13/2004, 47/2006, 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011, 40/2013, 56/2013, 14/2015, 58/2015, 44/2017, 49/2018 i 3/2020 (2020).

7. Ombudsmanapv.org, (2020). *Dječije prosjačenje u Vojvodini-Istraživanje*. Dostupnona: https://www.ombudsmanapv.org/riv/attachments/article/362/Prosjacenje%20dece.pdf, preuzeto 10.09.2020. godine.

8. Radović, M. i Vujičić, Z. (2015). Senzibilitet policije za pristup i rad sa djecom i mladima. *Policijski integritet iz perspektive osjetljivih grupa, str. 70-74.*

9. Save the Children, (2011). *Prevencija eksploatacije djece u jugoistočnoj Evropi.*

10. Zakon o javnom redu i miru, Službeni list Crne Gore, 64/2011 (2011).

11. Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore, (2011). *Poseban izvještaj o dječjem prosjačenu u Crnoj Gori*, str. 39-44.

Defend*OLOgija* MNE
Vol. 5, No. 9 (2020), 73-79

Senad Tutić
Direktor JU Centra za socijalni rad Bihać

UDK:364-783.4(497.6 Bihać)

DJELATNOSTI CSR GRADA BIHAĆA

ACTIVITIES OF CSR OF THE CITY OF BIHAC

SAŽETAK

U ovom radu koji je ispred vas biće riječi o organizaciji Centra za socijalni rad Bihać, njegovoj djelatnosti, aktivnostima zaposlenih u Centru, Odsjeku za zaštitu odraslih, starih i invalidnih lica, Odsjeku za zaštitu djece i porodice, Odsjeku za pravne i opšte poslove kao i Odsjeku za finansijsko-računovodstvene poslove. Naročiti akcentat stavljamo na obavljanje stručnih i upravnih poslova iz djelokruga Centra kao i na radne zadatke u okviru istih.
Značajno je pomenuti samu pojavu prosjačenja u gradu Bihaću, učestalost iste i preporuke koje bi pomogle u sprječavanju i preveniranju ove globalno prisutne društvene anomalije.

Ključne riječi: prosjačenje, preveniranje, zaštita, aktivnosti;

ABSTRACT

This paper, which is in front of you, will discuss the organization of the Day Center Bihać, its activities, activities of employees of the Center, the Department for Protection of Adults, the Elderly and the Disabled, the Department for Protection of Children and Families, the Department for Legal and General Affairs and the Department for financial and accounting affairs. We place a special emphasis on performing professional and administrative tasks within the scope of the Center, as well as on work tasks within them. It is important to mention the very occurrence of begging in the city of Bihać, its frequency and recommendations that would help prevent and prevent this globally present social anomaly.

Key words: begging, prevention, protection, activities;

DJELATNOST CENTRA

Djelatnost Centra je:

- Djelatnosti socijalne zaštite bez smještaja
- Ostale djelatnosti socijalne zaštite bez smještaja
- Ostale djelatnosti socijalne zaštite bez smještaja d.n.

U okviru upisane djelatnosti Centar obavlja sljedeće poslove:

- Osigurava potrebna novčana sredstva za rad,
- Djeluje na otkrivanju uzorka i stanja socijalne potrebe,
- Organizira aktivnosti od preventivnog značaja iz oblasti socijalne zaštite;
- Primjenjuje i provodi oblike socijalne zaštite;
- Neposredno pruža usluge socijalnog rada;
- Rješava u prvom stepenu zahtjeve za ostvarivanje prava u okviru nadležnosti,
- Obavlja poslove u okviru porodične zaštite, zaštite civilnih žrtava rata, zaštite porodice sa djecom, zaštite odgojno zanemarene djece, te učestvuje u izvršavanju odgojnih mjera i mjera zaštitnog nadzora;
- Obavlja poslove i ovlaštenja organa starateljstva utvrđene Porodičnim zakonom, drugim zakonima i propisima,
- Obavlja savjetodavni i savjetovališni socijalni rad;
- Sarađuje sa građanima, mjesnim zajednicama, pravnim licima, udruženjima građana, pravosudnim organima i drugim organima, koji mogu doprinijeti unaprijeđenju kvaliteta socijalnog rada i socijalne zaštite;
- Vodi propisanu evidenciju i pribavlja dokumentaciju o korisnicima socijalne zaštite, oblicima i uslugama socijalne zaštite, korisnicima civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom, i dostavlja podatke nadležnoj službi Osnivača i nadležnom ministarstvu;
- Obavlja i druge poslove u skladu sa zakonom.

Centar može, bez upisa u sudski registar, pored pobrojanih djelatnosti obavljati i djelatnost disciplinskog centra za odgojno zapuštenu i zanemarenu djecu, dijagnostičko-opservacijskog centra za odgojno zanemarenu i zapuštenu djecu, prihvatilišta za djecu i odrasle, centra za pružanje njege i pomoći u kući, te savjetovališta za mlade, brak i porodicu, ovisnike o drogama i drugo.

Broj zaposlenih lica:

Socijalni radnici	8
Psiholozi	2
Socijalni pedagog	1
Pravnici	2
Ekonomista	2
Likvidator	1
Referent za obračun plaća i poslove blagajne	1
Tehnički sekretar	1
Arhivar	1
Referent za administrativno-tehničke poslove	1
Vozač/domar	1
Spremačica	1
UKUPNO SA DIREKTOROM	23

Za izvršavanje poslova i radnih zadataka Centra,saglasno podjeli rada izvršenoj ovim Pravilnikom, organizuju se referati u okviru organizacionih jedinica:

1. Porodično-pravna zaštita djece i porodice;
2. Zaštita odraslih i starih lica;
3. Opći poslovi ;
4. Finansijsko-računovodstveni poslovi.

Odsjek za zaštitu odraslih, starih i invalidnih lica

U Odsjeku za zaštitu odraslih, starih i invalidnih lica obavljaju se poslovi iz nadležnosti Odsjeka koji se odnose na:

- Provođenje utvrđene politike, izvršavanje i praćenje zakona, drugih propisa i općih akata,
- Vođenje prvostepenog upravnog postupka za smještaj odraslih lica sa duševnim smetnjama u ustanove, i zaštite imovine odraslih lica koja se nalaze pod starateljstvomŽ;
- Izrada analiza, izvještaja i informacija za poslove kojim se bavi Odsjek,
- Uspostavljanje, vođenje i ažuriranje propisanih evidencija i registara iz djelokruga rada Odsjeka,
- Izdavanje uvjerenja o činjenicama o kojima se vode službene evidencije i uvjerenja o kojima se ne vode službene evidencije,
- Planiranje razvoja i ostvarivanja svih vidova socijalne zaštite,
- Stručna obrada zahtjeva po pravima iz ove oblasti i rješavanje u prvom stepenu,,
- Poslovi zaštite civilnih žrtava rata,
- Drugi poslovi socijalne zaštite utvrđeni zakonom.

Odsjek za zaštitu djece i porodice

U Odsjeku za zaštitu djece i porodice obavljaju se poslovi iz nadležnosti Odsjeka koji se odnose na:

- Provođenje utvrđene politike, izvršavanje i praćenje zakona, drugih propisa i općih akata,
- Vođenje prvostepenog upravnog postupka;
- Poslovi zaštite djece čiji su roditelji u postupku razvoda bračne ili izvanbračne zajednice,
- Poslovi posredovanja i izdržavanja, te kontaktiranja djeteta i roditelja sa kojim dijete ne živi;
- Zaštita žrtava nasilja u porodici u skladu sa zakonom,
- Zaštita djece bez roditeljskog staranja kroz usvojenje i starateljstvo,
- Izrada analiza, izvještaja i informacija za poslove kojim se bavi Odsjek;

- Uspostavljanje, vođenje i ažuriranje propisanih evidencija i registara iz djelokruga rada Odsjeka,
- Izdavanje uvjerenja o činjenicama o kojima se vode službene evidencije i uvjerenja o kojima se ne vode službene evidencije,
- Stručna obrada zahtjeva po pravima iz ove oblasti i rješavanje u prvom stepenu;
- Drugi poslovi socijalne zaštite utvrđeni zakonom.

Odsjek za pravne i opšte poslove

U Odsjeku za pravne i opšte poslove obavljaju se poslovi iz nadležnosti Odsjeka:

- Provođenje utvrđene politike, izvršavanje i praćenje zakona, drugih propisa i općih akata,
- Poslovi pripreme i izrade općih i drugih akata koje donosi Upravni odbor, Nadzorni odbor, komisije i Direktor,
- Priprema, izrada i kontrola ugovora i sporazuma koje zaključuje Centar, te pravno zastupanje Centra pred nadležnim sudovima i drugim organima;
- Poslovi pripreme postupka za zasnivanje radnog odnosa, pripreme pojedinačnih odluka i ugovora o radu, prijavljivanja i odjavljivanja zaposlenih nadležnim službama za obavezno socijalno osiguranje i odražavanje kadrovske evidencije zaposlenih i ažuriranje personalnih dosjea;
- Pravni poslovi iz oblasti porodičnog i socijalnog zakonodavstva;
- Saradnja sa mjesnim zajednicama, NVO, organiziranje akcija i saradnja sa medijima;
- Opći, administartivni i tehničkih poslovi, pravilno čuvanja i upotreba pečata, primanje, klasifikacija, raspoređivanje i otpremanje pošte;
- Obezbjeđuje se zaštita i održavanje zgrade u kojoj se odvija djelatnost, kao i cjelokupne imovine Centra, što podrazumjeva i održavanje higijene;
- Izrada analiza, izvještaja i informacija za poslove kojim se bavi Odsjek;
- Uspostavljanje, vođenje i ažuriranje propisanih evidencija i registara iz djelokruga rada Odsjeka;
- Izdavanje uvjerenja o činjenicama o kojima se vode službene evidencije i uvjerenja o kojima se ne vode službene evidencije;
- Planiranje razvoja i ostvarivanja svih vidova socijalne zaštite;
- Stručna obrada zahtjeva po pravima iz ove oblasti i rješavanje u prvom stepenu;
- Drugi poslovi utvrđeni zakonom.

Odsjek za finansijsko-računovodstvene poslove

U Odsjeku za finansijsko-računovodstvene poslove obavljaju se poslovi iz nadležnosti Odsjeka:

- Provođenje utvrđene politike, izvršavanje i praćenje zakona, drugih propisa i općih akata,

- Poslovi praćenja i kontrole finansijskog poslovanja Centra uz primjenu važećih materijalno-finansijskih propisa, praćenja kretanja finansijskih sredstavsa i izvora sredstava Centra i upravljanja njima;
- Izrađivanje mjesečnih, perodičnih i godišnjih izvještaja i analiza o izvršenju budžeta, izrada Finansijskog plana ustanove, obračuna plaća i ostalih ličnih primanja;
- Evidencije prisutnosti na poslu, evidencije privremenih i povremenih poslova i ugovora o djelu;
- Poslovi blagajničkog poslovanja;
- Izrada plana javnih nabavki, praćenje realizacije ugovora vezanih za javne nabavke;
- Poslovi vođenja knjigovodstvene dokumentacije, koordinacija sa Poreskom upravom i drugim organima zaduženim za poslove kontrole i napalate doprinosa;
- Vođenje blagajne i poslova likvidature, raspodjela oblika socijalne i dječije zaštite po bankama;
- Izrada analiza, izvještaja i informacija za poslove kojim se bavi Odsjek;
- Uspostavljanje, vođenje i ažuriranje propisanih evidencija i registara iz djelokruga rada Odsjeka;
- Izdavanje uvjerenja o činjenicama o kojima se vode službene evidencije i uvjerenja o kojima se ne vode službene evidencije;
- Drugi poslovi utvrđeni zakonom.

U obavljanju stručnih, upravnih i drugih poslova iz djelokruga Centra,a u skladu sa pozitivnim zakonskim propisima, izvršioci poslova i radnih zadataka dužni su naročito:

- Raditi na primjeni metoda stručnog socijalnog rada i primjeni zaštite u organizovanju zajednice kao metodskog kompleksa saradnje sa drugim institucijama radi ostvarivanja svih vidova prevencije u pojedinim vrstama socijalnih problema,mjenjanju društvenih stavova za brže i sveobuhvatnije razvijanje socijalno-zaštitnih funkcija, organizovanju i sprovođenju pojedinih oblika zaštite u općini,mjesnim zajednicama, kao i pokretanje i izvođenje socijalnih akcija na novou općine i provođenje supervizijskih metoda i interdisciplinarnog rada za pojedine oblike aktivnosti;
- obezbjediti realizaciju osnovnih i drugih oblika socijalno-zaštitnih mjera utvrđenih zakonom i drugim propisima,a naročito: stalne novčane pomoći, povremene novčane pomoći, dodatak na djecu, naknade plaće za ženu majku u radnom odnosu dok odsustvuje s posla radi trudnoće, porođaja i njege djeteta, naknadu za vrijeme trudnoće, porođaja žene majke koja nije u radnom odnosu, jednokratne pomoći za opremu novorođenog djeteta, pomoć u naturi, te druge djelatnosti predviđene zakonima, podzakonskim aktima i Pravilima Centra;
- Metodama stručnog i interdisiplinarnog rada kroz stručne timove obavljati poslove zaštite djece čiji su roditelji u postupku razvoda bračne ili izvanbračne

zajednice,posredovanja, izdržavanja, kontaktiranja djeteta i roditelja sa kojim dijete ne živi, nasilja u porodici, usvojenja, starateljstva, zaštite maloljetničke imovine i imovine odraslih lica koja se nalaze pod starateljstvom;

- Kroz stručnu koordinaciju i savjetovališni rad provoditi slijedeće oblike i mjere socijalne zaštite: pomoć u saniranju poremećenih bračnih i izvanbračnih odnosa, institucionalnu zaštitu djece i odraslih, stručni tretman djece i odraslih s poremećajima u ponašanju i ličnosti, kao i poteškoćama u psihofizičkom razvoju, stručni udio u suzbijanju asocijalnih pojava (alkoholizam, narkomanija, skitnja, prosijačenje, prostitucija i sl.), stručna obrada i saradnja sa komisijom za procjenu radne sposobnosti materijalno neobezbjeđenih i za rad nesposobnih lica, stručna obrada i saradnja sa komisijom za ocjenu invalidnosti i sposobnosti,razvrstavanje i evidenciju djece i omladine, te odraslih lica ometenih u fizičkom ili psihičkom razvoju;
- Ostvariti neposrednu suradnju sa školama, zdravstvenim i socijalnim ustanovama, preduzećima, vjerskim i humanitarnim organizacijama,a u cilju realizacije svoje inicijativno koordinacione uloge u prevenciji socijalnih problema i planiranju i provođenju socijalnih akcija;
- Raditi na prikupljanju i obradi podataka potrebnih za utvrđivanje stanja i socijalnih potreba u oblasti socijalne, dječije i porodične zaštite;
- Organizirati i objedinjavati metodologiju za vođenje jedinstvene evidencije kroz jedinstvenu bazu podataka i statističku obradu istih na nivou Općine, Kantona i Federacije;
- Organizirati u skladu sa mogućnostima rad savjetovališta za brak i porodicu, disciplinski centar, prihvatnu stanicu, dnevni smještaj djece koja koriste neki od oblika socijalne zaštite, kućnu pomoć i njegu u kući,kao i druge poslove iz domena socijalne,dječije i porodične zaštite;
- Organizirati i voditi cjelokupno finansijsko računovodstveno poslovanje Centra što uključuje: izradu periodičnih obračuna,godišnjeg finansijskog plana i završnog računa,vođenje propisanih evidencija utroška svih vrsta sredstava, pravilnu primjenu propisa iz oblasti računovodstvenog i finansijskog poslovanja.

PROSJAČENJE

U ovoj godini evidentirana su tri slučaja prosjačenja, međutim nijedan nije procesuiran. U toku ljetnjih mjeseci intenziviran je dolazak osoba koje se bave prosjačenjem, a koje nisu sa područja grada Bihaća. Aktuelno, ovu društvenu anomaliju usložnjava migrantska kriza koja je eskalirala u gradu Bihaću. Prosjačenje je jedan vid socijalno-patološke pojave, a ono je posljedica loše ekonomske krize u društvu. CZSR-Bihać nema veliki broj djece koja su evidentirana u ovoj ustanovi zbog prošnje ali imaju ingerenciju da ukoliko imaju saznanje da roditelji potiču maloljetnika na prošnju podnijeti prekršajnu prijavu, eventualno krivičnu prijavu protiv takvog roditelja jer to je odgojno zanemarivanje i zapuštanje djeteta odnoso eksploatacija djeteta.

Našoj ustanovi obično prošnju djece prijavljuje policija, i ako se utvrdi da se radi o organiranoj prošnji , tj. trgovini djecomm postoji mogućnost da se smjeste u Usta-

nove socijalne i dječije zaštite. U slučaju da se radi o roditeljima koji zbog veoma teške materijalne situacije podstiču djecu na prošnju također CZSR ima ingerencije da takvim roditeljima uputi pismeno upozorenje o zanemarivanju djeteta. Ako i dalje potiču djecu na prošnju može od suda tražiti da se roditeljima oduzme roditeljsko staranje. Dijete se ventualno može uputiti u Dnevni centar za djecu u riziku. Ukoliko se ukaže potreba djeca iz porodica koja se nalaze u veoma teškoj matrijalnoj situaciji mogu boraviti u Dnevnom centru gdje se sa njima obavljaju edukativne i kreativne radionice , a imaju i programe podrške porodicama. Trenutni zakoni ne pružaju dovoljno preventivnih programa za borbu protiv prosjačenja maloljetnika pa je možda potrebno ugraditi u Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti problematiku ove kategorije i utvrditi način kako spriječiti ovu pojavu.

Defend*OLOgija* MNE
Vol. 5, No. 9 (2020), 79-87

Dubravka Jakara Andrić
Direktorica Udruge „Humanitarna organizacija Altruist“

UDK: 061.235(497.6 Mostar)

UDRUGA „HUMANITARNA ORGANIZACIJA ALTRUIST“
O našem radu

ASSOCIATION „HUMANITARIAN ORGANIZATION ALTRUIST“
About our work

SAŽETAK

Udruga „Humanitarna organizacija Altruist“ je osnovana 1999. godine sa ciljem povezivanja ljudi, prvenstveno mladih u podijeljenom gradu Mostaru, bez obzira na nacionalnu, religijsku, socijalnu, ekonomsku ili bilo koju drugu pripadnost. Altruist je mjesto zajedničkog pružanja pomoći svima koji su u stanju potrebe. Čitavo vrijeme rada od osnivanja do sada Altruist je mjesto povezivanja, zajedništva, prevazilaženja svih barijera i predrasuda, mjesto druženja, osobnog razvoja i humanosti, stjecanja novih znanja i uspostave novih prijateljstava. Kroz realizaciju mnogih projektnih aktivnosti te nizom humanitarnih akcija pružamo pomoć najugroženijim kategorijama stanovništva. Organizacijom kampanja javnog zagovaranja ukazujemo na teško stanje u kome se nalaze i tražimo prava za njihov što kvalitetniji život.

Ključne riječi: „Humanitarna organizacija Altruist“, zajedništvo, humanost

ABSTRACT

The Altruist Humanitarian Organization was founded in 1999 with the aim of connecting people, primarily young people in the divided city of Mostar, regardless of nationality, religion, social, economic or any other affiliation. Altruist is a place of joint help to all who are in need. All the time working since its inception until now Altruist is a place of connection, togetherness, overcoming all barriers and prejudices, a place of socializing, personal development and humanity, acquiring new knowledge and establishing new friendships. Through the implementation of many project activities and a series of humanitarian actions, we provide assistance to the most vulnerable categories of the population. By organizing public advocacy campaigns, we point out the difficult situation in which they find themselves and demand the rights for their quality of life.

Key words: "Humanitarian organization Altruist", togetherness, humanity

Uvod

Radeći uspješno na programima pružanja pomoći u psihosocijalnom i medicinskom radu korisnicima u stanju socijalne i zdravstvene potrebe, izbjeglim i raseljenim, invalidnim licima, marginaliziranim grupama, razvoju volonterskog i humanitarnog rada među mladima, poticaju suradnje između nevladinog i vladinog sektora kroz razvoj zajedničkih programa, ostvareni su dobri odnosi s međunarodnim organizacijama i Vladinim institucijama u ulozi donatora i suradnika.
Na temelju takvog rada prepoznati smo u lokalnoj zajednici, a i šire kao profesionalna organizacija i pouzdan partner, te kao izvor podrške drugima, dobitnici smo niza nagrada i priznanja.

Kao rezultat uspješnog partnerskog odnosa, na inicijativu Save the Chidren Norvey za otvaranjem Dnevnog centra za djecu ulice u Gradu Mostaru, naša organizacija je predložena od strane Centra za socijalni rad I Odjela za društvene djelatnosti Grada Mostara da bude nosilac tog projekta.

Dnevni centar

Od oktobra 2011 godine pri našoj organizaciji djeluje Dnevni centar za djecu ulice čija je svrha osigurati djeci izloženoj riziku, iskorišavanju i manipulaciji sigurno i slobodno mjesto u kome će se poduzimati pozitivni koraci u osiguranju i zaštiti djece kroz što potpunije ostvarivanje njihovih prava, adekvatno i interventno reagiranje na akutni problem djeteta, osiguravanje pristupa uslugama socijalne i zdravstvene zaštite i školskom sustavu.

Kako bi se pristupilo cjelovitom i što učinkovitijem radu potpisan je Protokol o suradnji i postupanju prema djeci zatečenoj u skitnji i prosijačenju i djeci koja su u riziku da to postanu na području grada Mostara. Potpisnici protokola su HO “Altruist”, Centar za socijalni rad grada Mostara, grad Mostar, PU Mostar. Protokol regulira različite oblike institucionalne, sustavne, organizirane suradnje sa ciljem da se osigura najviši mogući stupanj sigurnosti i zaštite za djecu koja mogu postati žrtve prosijačenja i skitnje u svrhu ekonomske eksploatacije, prisilnog rada ili bilo kojeg drugog oblika iskorištavanja djece.

Na početku rada 95% djece u Dnevnom centru su bila djeca romske populacije. Uočeni su brojni problemi kod romskih obitelji, a oni se najprije odnose na nezaposlenost, zanemarivanje osnovnog obrazovanja, loših životnih, stambenih i zdravstvenih uvjeta i nedostatak higijenskih navika, maloljetničke delikvencije, maloljetničkih brakova kao i sukoba sa zakonom, te stalne migracije koja je naročito primjetna u ljetnom periodu kada radi prosjačenja dolaze u Mostar iz drugih gradova BiH.

U Dnevnom centru sa djecom se radi na njihovoj resocijalizaciji, opismenjavanju, razvijanju osnovnih životnih navika i stvaranju osjećaja vrednovanja njih kao

osoba. Organiziraju se različite radionice, a sve u svrhu motiviranja i što boljeg načina usvajanja određenih vještina i znanja ovisno od tipa i svrhe provedene radionice, bilo da je riječ o kreativnim, edukativnim, ili bilo kojim drugim radionicama. Sa predškolskom djecom se radi na osnovama znanja crtanja, bojenja, upoznavanja sa slovima i slično, a školskoj djeci se daju instrukcije iz predmeta koji im slabije idu u školi. Svakom djetetu se pokušava pojedinačno pristupiti i na taj način se kreiraju dnevne aktivnosti. Djeca imaju prilike iskazati svoje interese i želje ukazuje se na vrijednost koje imaju, na osjećaje pripadanja, zajedništva, nediskriminacije.

U odnosu na prava sve djece kod djece romske nacionalnosti i djece iz rizičnih obitelji je narušeno pravo na zdrave uvjete odrastanja, pravo na adekvatnu roditeljsku skrb, a u konačnici i pravo na preživljavanje. Situacija u kojoj se nalaze i žive ova djece postavlja pitanje stvarne kvalitete njihovog djetinjstva i sigurno predstavlja jedan od najtežih i najgrubljih oblika kršenja dječjih prava, budući da takve životne okolnosti toj djeci bitno ugrožavaju zadovoljenje niza životnih potreba, kao primjerice sigurnosti, zdravstvene zaštite, odgoja i obrazovanja, a da ne govorimo o razonodi, igri, pravu na druženje sa svojim vršnjacima, jačanju svijesti o samopoštovanju i nizom drugih prava. Organizirana skrb o ovakvoj djeci je jedini adekvatan način kontinuirane pomoći kako samoj djeci tako i njihovim obiteljima. Ova djeca su uglavnom u dobi od 2 do 17 godina, a iskorištavaju se na razne načine (ekonomski, fizički, emocionalno) i trpe nasilje ne samo na ulicama, već i u svojoj kući. Pod tim se podrazumijeva i tjeranje djece na prošenje i rad na ulicama. Većina te djece nema identifikacijske dokumente, zanemarena su higijenski i zdravstveno, a često pate i od kroničnih bolesti. Iako mnoga od njih žive u improviziranim domovima bez vode, struje, toaleta, s njihovim siromašnim biološkim ili udomiteljskim obiteljima. Nedostatak osnovnog obrazovanja i život u takvim neprikladnim uvjetima dovodi ovu djecu do kriminalnih krugova.

Dnevni centar se sustavno bavi ovom kategorijom djece, fokusirajući se na osiguranje ostvarivanja njihovih primarnih potreba i prava – od hrane, higijene, identiteta, obrazovanja, zdravstvene i socijalne zaštite do procesa socijalizacije.

Sam dolazak djece u Dnevni centar i njihovo obrazovanje predstavlja i uklanjanje djece sa ulice. Stjecanje znanja im pruža mogućnost promjene svijesti o sebi i svojoj vrijednosti te činjenici da mogu naučiti sve što znaju i njihovi vršnjaci na redovnom školovanju. Kroz ovakav rad djeca stvaraju i novi način razmišljanja o vrijednosti rada, radnim navikama i jačanje želja za učenjem i stjecanjem novih znanja i vještina. U svakodnevnom doticaju primjetna je želja ove djece za promjenama i poboljšanjem života, ali bez uključivanja institucija i definiranja prioriteta za rješavanje problema teško će doći do trajnijeg napretka.

Djeca koja dolaze u Dnevni centar su uvelike zainteresirana i motivirana za učenjem. Različitog su početnog znanja. Mnogi od njih ne znaju da napišu ni svoje ime, neki znaju da raspoznaju slova i čitaju ali ne i da pišu, služe se štampanim ali ne i pisanim slovima. Za svako dijete se radi psihološka procjena i smjernice za

pristup opismenjavanju i učenju. Dio djece pohađa školu ali im nedostaje pomoć jer im roditelji nemaju pružiti znanje kojim bi im pomogli. Posebno je uočen problem vezan za dodatna znanja iz informatike jer kod svojih kuća nemaju kompjutere, tako da u Dnevnom centru mogu koristiti opremu i steći dodatna znanja. Opismenjavanje djece romske populacije je jedan od osnova za poboljšanje kvaliteta njihovog života što će im pomoći da osnovne probleme prevaziđu i budu samostalniji i sigurniji u društvu. Da bi to postigli neophodno je aktivnije uključivanje relevantnih institucija i njihovo djelovanje sukladno zakonskim propisima prvenstveno u segmentu obrazovanja.

Obzirom na veliko siromaštvo u Bosni I Hercegovini I sve veće mogućnosti porasta djece u riziku shvatili smo da je princip rada Dnevnog centra potreban i djeci ne romske nacionalnosti. Iz tog razloga direktorica Altruista je zatražila suglasnost Odjela društvenih djelatnosti grada Mostara da u jednom naselju u kome žive socijalno ugrožene porodice radimo sa djecom po principu Dnevnog centra.

Terenska učionica / igraonica u Baffo naselju

U X mjesecu 2017. godine počela je sa radom i terenska učionica/igraonica u Bafoo naselju.Ovakav način rada u lokalnoj zajednici, rad Terenske učionice, ne postoji u gradu Mostaru. Ovo je pilot projekt koji je naša organizacija uradila u partnerstvu sa gradom i Centrom za socijalni rad. Grad Mostar je dodijelio besplatan prostor u naselju, a Centar za socijalni rad podatke o korisnicima koji žive u naselju, a koji su u evidenciji Centra, kao lica u stanju socijalne potrebe.

U Bafo naselju, žive socijalno ugrožene kategorije stanovništva. Svakodnevno se susreću sa različitim egzistencijalnim problemima živeći u neprihvatljivim uvjetima. Porodice od pet i više članova spavaju u jednoj prostoriji, djeca spavaju na podu i nemaju adekvatan prostor za održavanje osobne higijene. Naselje je poprilično mračno, nema rasvjete te je često okupljalište osoba sumnjivog identiteta i namjera. Stanovnici žive u strahu zbog nasilja koje je sveprisutno, te od ovisnika koji se okupljaju u naselju. Najugroženiji u ovim uslovima su nažalost djeca i bebe koje često obolijevaju od raznih stomačnih viroza i bakterijskih infekcija jer žive u neprihvatljivim životnim uvjetima. Prema njihovim navodima zima im je poseban izazov. Otvori su loši, propuštaju vjetar i hladnoću, vlaga je u svakom kutu većine stanova.

Stručni tim Dnevnog centra Altruist koji čini socijalni radnik, psiholog i učiteljica svakodnevno djeluju na toj lokaciji. Redovitim kućnim posjetama stekli smo saznanja i uvid u kakvoj teškoj situaciji žive stanovnici ovog naselja. Roditelji su u pravilu nezaposleni i na evidenciji Biroa za zapošljavanje, nemaju financijske mogućnosti, niti prilike svojoj djeci osigurati boravak u vrtiću ili igraonici te djeca nemaju mogućnosti poput većine njihovih vršnjaka, rasti i razvijati se, uživati u dječijim radostima i socijalizirati se. Djeca predškolskog razdoblja nemaju mogućnost pripreme za školu i opismenjavanja.Velika većina njih uči držati olovku tek kada krene u školu, što kasnije rezultira time da njihove grafomotoričke sposob-

nosti nisu u skladu s kronološkom dobi, te teže uče pisati slova i potreban je intezivniji rad s njima u školskom razdoblju. S obzirom na to da se taj prelazak iz igre u školu događa naglo, većina djece nema ni motivaciju za učenje, kao ni interes za školu. Usvajanje činjenica i znanja počinje tek u fazi ulaska u školu (brojanje, pisanje, poznavanje dana u tjednu, poznavanje godišnjih doba itd). Školska djeca suočavaju se s školskim obavezama koje teže svladavaju jer nemaju razvijene radne navike što na kraju rezultira slabijim školskim uspijehom. Većina roditelja iz naselja dobila su djecu u ranijoj životnoj dobi. Nerijetko, majke imaju djecu s više partera. Porodice su uglavnom patrijahalne, očevi imaju autoritarni roditeljski stil odgoja, dok majke uglavnom imaju permisivan roditeljski stil što na kraju rezultira ekstremima poput toga da djeci ili nedostaje emocionalne topline i privrženosti ili ne poznaju pravila ponašanja i ne poštuju granice. Većina roditelji su sa nižom stručnom spremom, bez adekvatnih roditeljskih vještina i kompetencija, imaju oskudno razvijene socijane vještine, niskog su obrazovnog statusa što znatno utječe na zdravi rast i razvoj njihove djece. Djeca su u velikom broju odgojno i obrazovno zanemarena, u školi pokazuju loš uspjeh, asocijalno ponašanje.

Djeca predškolskog uzrasta nemaju nikakve mogućnosti za odlazak u neku od predškolskih odgojno - obrazovnih ustanova koje bi ih pripremile za upis u školu, nemaju razvijene životne navike i vještine. Školska djeca su često u sukobu s vršnjacima, zaostaju u gradivu i teško ga svladavaju jer nemaju razvijene radne navike, brzo gube interes za školu i stoga je od elementarne važnosti raditi s djecom i roditeljima.

Sve navedeno predstavlja jedan veliki izazov s kojim se teško suočiti, ali od kako u naselju djeluje naša organizacija postignuto je puno toga. Uzimajući u obzir okruženje u koje djeca odrastaju, potrebno je preventivno raditi s djecom predškolske dobi kako ne bi imali odstupanja u psihomotornom razvoju. S djecom školske dobi potreban je intenzivniji rad i osvještavanje/motiviranje o školskim obavezama i radnim navikama kako bi imali bolji školski uspjeh i veće obrazovanje. Djeci svih dobi potrebna je stimulirajuća okolina kako bi razvili svoj puni kognitivni kapacitet. Upravo s tim ciljem djeluje stručni tim HO Altruist.

Upornošću i zalaganjem stručnog tima, ali i same djece i njihovih roditelja dosadašnji rezultati su bili neizostavni. U rad s djecom također su uključene i studentice iz samog naselja te učenici srednjih škola kao volonteri Na taj način su se osnažili i mladi iz zajednice ovoga naselja. Djeca korisnici terenske učionice/igraonice su napravila pomak u socijalizaciji, razvili su volju za učenjem, istraživanjem te svladavanjem svakodnevnih navika i vještina. Sa pojedincima s kojima je rađeno od samog početka, postignuto je da su naučili pravilno držati pribor za jelo, oprati ruke, zakopčati jaknu. S djecom školskog uzrasta svakodnevno se radi instruktivna nastava u koju spada pomoć pri rješavanju zadaće, učenje tehnika koje pomažu pri učenju, poticanju stvaralačkog mišljenja, razvijanju punog potencijala svakog djeteta. Informirani su o svojim pravima. Nerijetko nam roditelji znaju doći s povratnom informacijom da su ocjene popravljene, te da je vladanje puno bolje.

Sva školska djeca koja posjećuju našu terensku učionicu/igraonicu su završila razrede bez ijedne negativne zaključne ocjene, te su popravili školski uspjeh. Našu terensku učionicu/igraonicu djeca posjećuju redovito, a koliko im je važna pokazuje sama činjenica da su po najvećem nevremenu kiše i vjetra te hladnoće svakodnevno dolazili. Ponosno lice roditelja i osmjeh na licu djece nemjerljivo je zadovoljstvo i motivacija za rad našeg stručnog tima. Većinu porodica smo uključili u program jačanja porodice koji podrazumijeva jačanje roditeljskih kompetencija, osnaživanje i razvijanje roditeljskih vještina te savladavanje svakodnevnih prepreka u odgoju njihove djece.

Djeca koja dolaze u TUI i DC pokazuju bolju samokontrolu u regulaciji emocija, imaju osjećaj vlastitog identiteta te su u velikoj mjeri unaprijedili svoje socijalne vještine i odnose sa vršnjacima. Sve ove povratne informacije koje dobivamo od djece nam potvrđuju da je kvaliteta naše usluge na nivou.
Postignuti rezultati su nas potakli da uspostavimo kontakte I ostvorimo partnerski odnos sa školama
kojim pružamo mogućnost dolaska djece u Dnevni centar I uključivanje u redovne programe.

Osnovne škole šalju djecu , kojima je potrebna pomoć pri učenju, odnosno, instruktivna nastava te motiviranje i osnaživanje djece. Svi naši korisnici su djeca u riziku te su im narušena sva njihova prava i ugrožena kvaliteta života. Roditelji imaju oskudno razvijene socijane vještine, niskog su obrazovnog statusa što znatno utječe na zdravi rast i razvoj njihove djece. Majke su u većini slučajeva obrazovanije od očeva pa one vode brigu o djeci koliko mogu i znaju. Djeca su u velikom broju odgojno i obrazovno zanemarena, u školi pokazuju loš uspjeh, antisocijalno ponašanje. Zbog toga je potreban intenzivniji rad i osvještavanje/motiviranje o školskim obavezama i radnim navikama. Djeci svih dobi potrebna je stimulirajuća okolina kako bi razvili svoj puni kognitivni kapacitet.

Zanemareno dijete, koje u školi pokazuje loš uspjeh, antisocijalno ponašanje i razne ispade, među školskim osobljem se uglavnom etiketira kao dijete s poteškoćama u učenju, hiperaktivnošću, poremećajima koncentracije te već u samom početku biva odbačeno kao „izgubljen slučaj“ ili se isključuje iz škole, dok pri tom nemaju senzibiliteta prema kontekstu u kojem dijete živi i odrasta.

Kroz naš rad težimo da se promijeni takav stav obrazovnih institucija. Naš tim ima sluha za potrebe djece, dajemo im potrebnu pažnju i nalazimo načine da razumijemo taj kontekst iz kojeg dijete nama dolazi te u skladu s tim razvijamo individualni plan za svako dijete zajedno sa njihovom porodicom. Ponašanje djece koja dolaze iz socijalno ugroženih porodica i naselja smatramo u kontekstu djece pod visokim rizikom, zanemarene i zapuštene djece koja nemaju razvijenu sigurnu privrženost sa svojim majkama i očevima. Naša uloga je da im ponudimo reparativni odnos i ne osuđujuću okolinu te da njihove zahtjeve i agresivne ispade razumijemo kao poziv u pomoć zbog situacija u kojima su se našli.

Nažalost, siromaštvo, nesigurne veze i disfunkcionalni odnosi u porodici, iako nam se čini da će dijete to „prerasti“, za neku djecu imaju pogubne posljedice po mentalno zdravlje. Mentalne i emocionalne poteškoće vidljive još u ranom djetinjstvu označavaju rani stadij teškoća koje se nastavljaju tokom života.

Metodologijom rada Dnevnog centra svim porodicama se pristupa individualno. Svakodnevno im se pruža podrška iz područja obrazovanja, zdravstva, podrška usmjerena na pronalazak posla, psihosocijalna podrška te unapređenje roditeljskih vještina.

Za roditelje djece koja se upute u Dnevni centar se organiziraju radionice na kojima uče o roditeljstvu, unapređivanju odnosa u porodici i promoviranju nenasilne komunikacije, razvojnim potrebama svoje djece, odgoju, ukidanju fizičkog kažnjavanja i drugim značajnim temama u okviru pozitivne discipline.

Javnost je suočena s velikim posljedicama zanemarivanja odgojnog rada porodice i škole, nedovoljne međusobne saradnje porodice, škole i relevantnih institucija kao preduvjeta preventivnog i kurativnog djelovanja. Dosta je oblika asocijalnog ponašanja i vršnjačkog nasilja u školama. Socijalno pedagoška pomoć potrebna je i porodici i školi. Društvu su potrebni razni oblici preventivnog djelovanja usmjereni na djecu i mlade kao što je Dnevni centar. Dosta je toga definirano zakonima o pomoći djeci i mladim ali u svakodnevnom životu u odnosu među djecom i mladim ima mnogo nesporazuma, a često dolazi i do neželjenih posljedica.

Zaključak

Jedan od najosjetljivijih i najvažnijih segmenata u razvoju svake zajednice, pa tako i u BiH je potreba sustavne i kontinuirane skrbi o mladima, njihovom pravilnom razvoju i usmjerenju, njihovoj preventivnoj zaštiti od raznoraznih negativnih utjecaja, pravilnog odgoja i obrazovanja.

Sustav dječje zaštite u BiH uključuje više sektora djelovanja društva u cilju zaštite djeteta: socijalni, obrazovni, zdravstveni, pravosuđe i policija, kao i nevladin i privatni odjel, mediji i obitelj. Institucije i organizacije aktivne u sustavu dječje zaštite, u skladu s relevantnim nivoima odgovornosti, djeluju i pružaju usluge u skladu s relevantnim zakonodavstvom, mandatima, ovlastima, opisom posla, procedurama izvješćivanja i izvorima financiranja.

Aktivnostima koje se provode u DC i TU su usmjerena na socijalizaciji, opismenjavanju te programu pripreme za školu kako bi im olakšali adaptaciju na novu životnu fazu. Provode se kreativne i edukativne radionice kako bi potaknuli njihov socio-emocionalni razvoj. Kroz individualni i grupni rad sa psihologicom, socijalnom radnicom i učiteljicom, te kroz radionice o pravima djeteta, nasilju i zdravlju radi se na osnaživanju i jačanju djece čije je pravo na zdravo djetinjstvo i obrazovanje ugroženo. Bitno je naglasiti da za svako dijete u Dnevnom centru i terenskoj učionici/igraonici sačinjava individualni plan koji je prilagođen njegovim individualnim

potrebama i prema kojem se usmjerava rad stručnog osoblja. U sačinjavanje individualnog plana uključeni su, kako sama djeca, tako i njegovi roditelji, nastavno osoblje i po potrebu Centar za socijalni rad, pedagog škole kako bi djeci dali do znanja da su važni i da razumijemo njihove potrebe te da im pružimo osjećaj da nisu sami i da se sistem brine kroz uspostavu suradnje i pružanja novih vidova pomoći. Na taj način korisnicima jačamo samopouzdanje, povjerenje u institucije i stručno osoblje, razvijamo empatiju i pružamo pozitivan model na kojeg se mogu ugledati.

Defend*OLOgija* MNE
Vol. 5, No. 9 (2020), 87-93

Aleksandra Mićić
Programska koordinatorka Centra za integraciju mladih

UDK:343.345-053.2(497.11)

DRUŠTVENA ODGOVORNOST I DRUŠTVENI ODGOVOR I DRUŠTVENI ODNOSI – DECA UKLJUČENA U ŽIVOT I/ILI RAD NA ULICI

SOCIAL RESPONSIBILITY AND SOCIAL RESPONSE AND SOCIAL RELATIONS - CHILDREN INVOLVED IN LIFE AND / OR STREET WORK

SAŽETAK

Komitet za prava deteta Ujedinjenih nacija je 21. juna 2017. godine objavio Opšti komentar o deci uključenoj u život i/ili rad na ulici. Ovim dokumentom Ujedinjene nacije prvi put na ovako visokom nivou priznaju i uvažavaju prava dece uključene u život i/ili rad na ulici. Samim tim, učinjen je izuzetno važan, ako ne i prvi najvažniji korak ka punom prepoznavanju prava ove dece u širim okvirima nego što je to slučaj bio ranije. Uputstva i smernice koje je Komitet uputio vladama širom sveta konkretno pozivaju na izgradnju kapaciteta sistema podrške, strategija koje će omogućiti implementaciju ovih sistema i širi društveni odgovor na problem uključenosti dece u život i/ili rad na ulici.

Prosjačenje kao jedna od mogućih vrsta dečjeg rada na ulici sa sobom nosi višestruke rizike i predstavlja opasnost po bezbednost i zdravlje deteta na prvom mestu, a, takođe, sagledavajući posledice koje izaziva dodatno doprinosi socijalnoj isključenosti na svim nivoima. Sa druge strane ovakva vrsta rada, deci i njihovim porodicama koja žive u ekstre-

ABSTRACT

On June 21, 2017, the United Nations Committee on the Rights of the Child published a General Comment on Children in street situation. With this document, for the first time, from such a high level, the United Nations recognizes and respects the rights of children involved in life and / or work on the streets. Therefore, if not the most important step, then an extremely important one towards the full recognition of the rights of these children in a broader context than it was before. The guidelines recommended by the Committee to governments around the world specifically call for capacity building of support systems, strategies to enable the implementation of these systems and a broader societal response to the problem of children's involvement in life and / or street work.

Begging as one of the possible types of child labor on the street carries multiple risks and poses a danger to the safety and health of the child in the first place, and also, considering the consequences it causes, additionally contributes to social exclusion at all levels. On the other hand, this type of work, for children and

mnom siromaštvu, bez osnovnih uslova za život, socijalno isključena, višestruko diskriminisana, društveno stigmatizovana i u najvećem broju slučajeva bez odgovora i pomoći nadležnih institucija veoma često predstavlja jedini način za preživljavanje.

Centar za integraciju mladih je od 2004. godine prepoznao ovaj društveni problem i svojim radom direktno i indirektno podržava decu koja žive i/ili rade na ulici kroz niz svojih programa koji su nastajali i prilagođavali se u odnosu na potrebe korisničke grupe.

Ključne reči : deca uključena u život i rad na ulici, podrška, multisektorski pristup

their families who are living in extreme poverty, without basic conditions, socially excluded, exposed to multiple discrimination, socially stigmatized and in most cases without help from competent institutions is often the only way to survive.

Center for Youth Integration has recognized this social problem since 2004 and through its work directly and indirectly supports children living and / or working on the streets through a number of its programs that have been created and adapted according to the needs of these children.

Key words: street involved children, support, multisectoral approach

Uvod

I premda postoji konsenzus među donosiocima odluka, profesionalcima, kako iz institucija sistema socijalne zaštite, tako i profesionalcima iz organizacija civilnog društva, oko činjenice da je dečje prosjačenje višestruko rizično i štetno po zdravlje i bezbednost deteta, te da, kao takvo, ostavlja posledice koje je veoma teško ili gotovo nemoguće sanirati, ovom se društvenom problemu pristupa dosta različito i iz različitih perspektiva kada je reč o konkretnim rešenjima i obezbeđivanju dugoročne podrške deci koja žive i/ili rade na ulici, ali i njihovim porodicama.

Konkretnije, postoji polarizacija vizura i odnosi se na razloge zbog kojih deca izlaze na ulicu da rade, a konsekventno i na odgovor društva na tu pojavu. Kako ne postoji sistemska evidencija dece koja žive i/ili rade na ulici i one koja su prinuđena na prosjačenje postoji ogroman prostor za tumačenje razloga koji ovu decu izvode na ulicu, odnosno da li je dečje prosjačenje isključivo posledica radne eksploatacije, zloupotrebe i zlostavljanja deteta ili govorimo o široj društvenoj pojavi koja je posledica socioekonomske isključenosti, ekstremnog siromaštva, prirodne potrebe za preživljavanjem, raznorodne diskriminacije i slično. Međutim, poslednjih nekoliko godina, ipak smo svedoci brojnih promena i pokušaja da se pitanju obezbeđivanja podrške i zaštite za decu uključenu u život i/ili rad na ulici pristupi multisektorski u cilju pronalaženja najadekvatnijih rešenja i odgovora.

Opšti komentar i zašto nam je važan

Godine 2017. Komitet za prava deteta Ujedinjenih nacija je objavio Opšti komentar o deci uključenoj u život i/ili rad na ulici. Važnost ovog dokumenta, pored punog prepoznavanja i priznavanja prava dece koja žive i/ili rade na ulici je i u

činjenici da je njegov sadržaj autoritativan i obavezujući, te da su preporuke koje se u njemu nalaze veoma konkretne, a pristup problemu sveobuhvatan. Neke od najznačajnijih preporuka se odnose na razvijanje sveobuhvatnih, dugoročnih nacionalnih strategija o deci uključenoj u život i/ili rad na ulici, na poštovanje svih osnovnih ljudskih prava dece garantovanih Konvencijom o pravima deteta, uklanjanje zakonskih odredbi koje direktno ili indirektno diskriminišu decu i/ili njihove roditelje na osnovu uključenosti u život i/ili rad na ulici, ukidanje svih odredbi koje dozvoljavaju ili podržavaju proizvoljno uklanjanje dece i njihovih porodica sa ulica ili javnih prostora.

Zakon o javnom redu i miru Republike Srbije u svom članu 12. kaže "Ko prosjačenjem ugrožava spokojstvo građana ili narušava javni red i mir - kazniće se novčanom kaznom od 5.000 do 10.000 dinara ili kaznom zatvora do 30 dana. Ko prekršaj iz stava 1. ovog člana, izvrši u grupi od tri i više lica - kazniće se novčanom kaznom od 10.000 do 30.000 dinara ili kaznom zatvora do 30 dana". Sa druge strane, Opštim komentarom je poručeno da kriminalizacija prosjačenja može samo dovesti do još težeg položaja u kojem se ova deca i njihove porodice nalaze.

Na jednoj od fokus grupa koje je Centar za integraciju mladih sprovodio sa korisnicina Novčane socijalne pomoći u okviru istraživanja "Istraživanje o mogućnostima unapređenja programa NSP u Srbiji" istraživači su od jedne korisnice, majke osmoro dece dobili odgovor da su tek nakon njene prijave za NSP, predstavnici centra za socijalni rad izašli na teren prvi put i tom prilikom procenili da zbog ekstremnog siromaštva nije u stanju da brine o deci i tom prilikom dvoje od osmoro dece je izmešteno iz porodice i uključeno u sistem hraniteljstva. Deca su nakon nekog vremena vraćena porodici, a majka navodi da se više nikada neće obratiti za pomoć iz straha da će joj deca ponovo biti oduzeta. U članu 5. Opšteg komentara se navodi da države imaju obavezu da roditeljima ili starateljima pomognu da, u granicama svojih sposobnosti i materijalnih mogućnosti i uz poštovanje razvoja sposobnosti deteta, obezbede uslove života koji su neophodni za optimalan razvoj deteta, a takođe i da uključenost dece i/ili njihovih porodica u rad na ulici, siromaštvo ili uslovi koji su odgovorni za siromaštvo, nikada ne bi trebalo da budu jedini razlog za izdvajanje deteta iz porodice, već bi trebalo da se prepoznaju kao potreba za pružanjem podrške.

Preporuke iz Komentara odnose se direktno na jačanje kapaciteta profesionalaca iz oblasti policije, pravosuđa, obrazovanja, zdravstva, psihologije i nalažu da države treba da obezbede adekvatne obuke za profesionalce koji direktno ili indirektno rade sa decom uključenom u život i/ili rad na ulici. Ovakva preporuka trebalo bi da omogući direktan transfer znanja od profesionalaca civilnog društva koji godinama imaju iskustvo u radu sa decom iz pomenute ciljne grupe ka profesionalcima iz državnih institucija sa kojima bi, u cilju postizanja holističkog pristupa i svrsishodne podrške za ovu decu, trebalo kreirati zajednički odgovor. Takođe, podrška civilnom društvu u pružanju personalizovanih, specijalizovanih, lokalnih usluga za ovu

decu i to kroz finansiranje, akreditaciju i uspostavljanje pravnih okvira može dugoročno da obezbedi podršku za decu uključenu u život i/ili rad na ulici i njihove porodice.

Nekoliko važnih koraka

Godine 2018. 1. januara stupila je na snagu Uredba o utvrđivanju opasnog rada za decu. Ovom uredbom se definiše koji je to rad koji predstavlja rizik po bezbednost, zdravlje i dobrobit deteta. Uredba je u procesu svoje primene pokazala izvesne nedostatke i prostor za revidiranje i dopune. Sa procesom revidiranja otpočelo se 2019. Godinu. Uz konsultacije između predstavnika relevantnih državnih institucija i organizacija civilnog društva obezbeđuje se multisektorski pristup i mogućnost pronalaska najadekvatnijeg rešenja. Uz Uredbu u procesu je i izrada Indikatora za prepoznavanje zloupotrebe dečjeg rada kao i uputstava za njihovu primenu. Takođe uz Listu opasnih poslova u planu je i izrada Liste lakog rada koja bi trebalo da nudi rešenja i bude stimulišuća kada govorimo o potencijalnom zapošljavanju dece iznad 15 godina starosti.

Grad Beograd je 2016. godine u partnerstvu sa organizacijom Save the children International potpisao Protokol o postupanju organa, ustanova i organizacija u situacijama rada sa decom uključenom u život i rad na ulici. Ovim protokolom bi trebalo da se definiše postupanje nadležnih u odnosu na decu koja žive i/ili rade na ulici sa akcentom na dečje prosjačenje, a kako koordinatorka radne grupe za izradu ovog protokola prof. dr Nevenka Žegarac navodi da je cilj samog Protokola prevencija, a ono što je veoma važno jeste prepoznavanje šireg konteksta kada su u pitanju razlozi koji dovode do dečjeg prosjačenja.

Strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja koja je sa pratećim akcionim planom usvojena maja 2020.godinu sadrži vrlo važne mere koje se odnose i specifično na decu u uličnoj situaciji kao i značajne korake koje treba preduzeti, a koji su definisani akcionim planom i koji direktno mogu da unaprede položaj dece uključene u život i/ili rad na ulici. Međutim, kada govorimo o članovima Krivičnog zakonika, Porodičnog zakona i Zakona o radu koji se odnose na decu koja žive i/ili rade na ulici pored elemenata sankcije, nažalost još uvek ne možemo naći elemente koji govore o prevenciji ovog fenomena. To predstavlja otvoreni prostor za dalju razradu i dopunjavanje, zajedno sa zakonskim definisanjem pojmova “prosjačenja” i “dece koja živei/ili rade na ulici” u cilju obezbeđivanja adekvatne zaštite za ovu decu.

Programi podrške i zaštite za decu uključenu u život i/ili rad na ulici i dece koja su u riziku da to postanu – primer Centra za integraciju mladih

Centar za integraciju mladih osnovan je 2004. godine kao odgovor, tada, grupe studenata FASPER, na zatečeno stanje na ulicama Beograda. Deca su mahom radila na ulici, ali veliki broj njih je zaista i živeo na ulici u skvotovima, napuštenim

vagonima, šahtama i slično. Izloženi višestrukim rizicima, bezbednosnim, zdravstvenim, rizicima od svih vidova eksploatacije i zlostavljanja bili su uglavnom bez ikakve mogućnosti da zadovolje čak i bazične potrebe za hranom i higijenom. Uz konsultacije sa ovom decom i uz njihovu punu participaciju koja je od samog početka predstavljala osnovni prinicip rada organizacije 2007. godine u Beogradu je otvoreno prvo Svratište za decu uključenu u život i/ili rad na ulici. Svratište je tada predstavljalo jedinstvenu uslugu namenjenu decu uključenoj u život i/ili rad na ulici koja se u potpunosti zasniva na principu dobrovoljnosti kada je u pitanju uključivanje korisnika u program.
Kroz godine pružanja ovakve usluge deci, CIM je prilagođavao i proširivao uslugu, a samim tim i svoj odgovor potrebama ciljne grupe kako bi korisnici na najadekvatniji način bili podržani. Godine 2015. usluga Svratišta je licencirana i prepoznata u Zakonu o socijalnoj zaštiti. Danas u Beogradu CIM koordiniše rad dva Svratišta za decu na dve lokacije u Beogradu sa ciljem da bude što dostupnije deci iz različitih delova grada. Naši korisnici danas su uglavnom deca koja rade na ulici ili su u riziku od uključivanja u rad na ulici i najčešće žive u nekom od neformalnih naselja u Beogradu kojih ima gotovo 28. Korisnicima su na raspolaganju redovni, nutritivno izbalansirani obroci, čista odeća i obuća prilagođena vremenskim uslovima, podrška tokom obrazovanja i prilikom uključivanja u obrazovni sistem, a Svratište deci predstavlja sigurno okruženje koje odgovara na njihove potrebe i neguje psihosocijalni razvoj deteta. Korisnici mogu da učestvuju i u različitim kreativnim, edukativnim, kulturnim i sportskim aktivnostima.

Korisnicima i njihovim porodicama na raspolaganju je i tim stručnih terenskih radnika koji redovno posećuju mesta gde deca žive, rade ili provode vreme. Terenski rad omogućava učvršćivanje odnosa poverenja sa korisnicima i njihovim porodicama. Stručni tim Svratišta čine socijalne radnice, specijalni pedagozi i medicinska sestra. Stručni tim ima zajedničku misiju da obezbedi podršku i zaštitu korisnicima Svratišta, poštujući najbolji interes deteta.

Kao što je na samom početku ovog odeljka bilo reči, usluge i programi Centra za integraciju mladih razvijani su na osnovu potreba naše ciljne grupe i procene tih potreba od strane stručnih timova koji svakodnevno rade sa samim korisnicima. Nakon uvođenja obaveznog predškolskog obrazovanja za šestogodišnjake u Srbiji, procenjeno je da deci koja dolaze iz najsiromašnijih ugroženih porodica iz neformalnih naselja preskakanje tog koraka u situaciji već postojeće socijalne isključenosti, deprivacije prava, stigmatizacije i višestruke diskriminacije bi predstavljalo dodatni kamen spoticanja u već izazovnom procesu uključivanja u obrazovni sistem. Godine 2010. počeo je sa radom Program obrazovanja. Danas osim predškolcima stručni radnici CIM-a pružaju podršku i đacima prvog i drugog razreda sa ciljem prevencije ispadanja iz obrazovnog sistema, ali i osnaživanja na svakodnevnom nivou.

Na sličan način 2015. godine kada se Srbija suočavala sa izbegličkom krizom i velikim brojem dece izbeglica i migranata CIM je kreirao odgovor u cilju pružanja

podrške ovoj deci. Naime procenjeno je da i pored specifičnosti konteksta u kom se ova deca nalaze, te uglavnom njihove potrebe da samostalno (deca koja putuju bez pratnje) ili u okviru porodica napuste veoma brzo Srbiju sa ciljem da stignu i ostanu u nekoj od zemalja, uglavnom zapadne Evrope, određeno vreme ipak provode u Srbiji i za to vreme im je potrebna podrška. Ova deca, izložena višestrukim rizicima koje nameću same okolnosti neizvesnog putovanja kroz mnogobrojne zemlje, takođe su izložena riziku od uključivanja u život i/ili rad na ulici. Kroz niz aktivnosti, kreativnih, edukativnih i rekreativnih, koje nastaju u konsultaciji sa decom, stručni timovi Centra za integraciju mladih pružili su psihosocijalnu podršku za više od 15 000 dece i članova njihovih porodica. Posebna pažnja usmerena je na rad sa decom bez pratnje kao najranjivijom grupom dece. Saradnjom sa institucijama i ostalim organizacijama na terenu omogućili smo da svako dete ima pristup usluzi koja mu je potrebna. Posebno edukovani kulturni medijatori obezbeđuju da usluge u potpunosti budu usklađene sa kulturološkim i jezičkim kontekstom iz kojeg izbeglice dolaze.

Nakon što izađu iz Svratišta, deca iznad 16 godina, nastavljaju da se suočavaju sa problemima sa kojima su se i prethodno susretali. Zato je Centar za integraciju mladih, 2017. godine osnovao socijalno preduzeće Kafe bar 16, kako bi direktno povećao zapošljivost ove dece kroz sveobuhvatan sistem podrške, osnaživanja i uključivanja u sistem. Premda zakon dozvoljava zapošljavanje u ovom uzrastu, deci koja žive ili rade na ulici je teško da dođu do posla, otežan im je kontakt sa institucijama sistema, višestruko su diskriminisani i bez ikakve podrške. Tako je nastao najmlađi program CIM-a, Program zapošljavanja. Za dve godine, kroz program obuke i prakse u Kafe baru 16 podržali smo 34 dece, bivših korisnica i korisnika Svratišta. Stručni tim Programa svakodnevno radi sa decom na savladavanju neophodnih veština i znanja sa ciljem da povećaju njihovu konkurentnost na tržištu rada i osnaže ih za samostalno funkcionisanje.

Kroz članstvo u brojnim lokalnim i međunarodnim mrežama organizacija za podršku i zagovaranje prava deteta kao i uzimanjem učešća u različitim relevantnim radnim grupama i telima CIM obezbeđuje i indirektnu podršku ciljnoj grupi i doprinosi da se njihov glas čuje.

Zaključak

U poslednje vreme, sve više svesni, nadležne institucije, organizacije civilnog društva i nezavisni profesionalci ulažu velike napore kako bi se poboljšao položaj dece koja su uključena u život i/ili rad na ulici. Medjutim i pored ovih napora ostaje veliki prostor za dodatni konsultativni rad i multisektorsku saradnju svih nadležnih i odgovornih. Samo postojanje dokumenata koja garantuju zaštitu ovoj deci i/ili podršku njihovim porodicama ne može biti i nije dovoljno bez adekvatne, faktičke primene odredbi međunarodnih konvencija, protokola i važećih zakona. A podjednako je važno i pocrtati još jednom složenost pitanja dečjeg rada sa posebnim fokusom na rad na ulici iz perspektive koja zahteva širi društveni odgovor koji ne

bi smeo da bude baziran isključivo na odgovoru pravosuđa. Istinska i kvalitetna saradnja među institucijama obrazovanja, zdravstva socijlne zaštite, policije, zaštitnika građana i organizacija civilnog društva uz postojanje jasne političke volje za rešavanje ovog složenog pitanja, može biti pravi odgovor na njega.

Literatura

General comment No.21 (2017) on children in street situations

Zakon i javnom redu i miru ("Sl. Glasnik RS", 6/2016 i 24/2018)

Zakon o radu ("Sl. Glasnik RS", 95/2018)

Krivični zakonik ("Sl. Glasnik RS", 35/2019)

Porodični zakon ("Sl. Glasnik RS", 6/2015)

Defend*OLOgija* MNE
Vol. 5, No. 9 (2020), 95-100

Vanja Blaženović
Dipl. Psiholog
Psiholog u „Dnevnom centru za djecu u riziku“

UDK: 061.235:364.63-053.2(497.6 Banja Luka)

RAD UDRUŽENJA GRAĐANA „NOVA GENERACIJA“ BANjA LUKA

WORK OF THE ASSOCIATION OF CITIZENS "NEW GENERATION" BANJA LUKA

SAŽETAK

Poštujući Konvenciju o pravima djeteta, te vodeći se najboljim interesom djeteta, Udruženje socijalnih radnika i drugih stručnjaka u oblasti rada sa djecom implementira projekte u lokalnoj zajednici koji pružaju sigurnost, zaštitu i šansu za napredak djeteta. Sa obzirom na osjetljivost i ranjivost kategorija sa kojima Udruženje radi, neophodno je u radu voditi se jasnim pravilnicima i politikama očuvanja sigurnosti djeteta, te i obezbjediti najbolje edukovan i stručan kadar koji može doprinijeti kako postizanju pozitivnih promjena kod korisnika tako i razvoju samog Udruženja. Pored stručnosti radnog osoblja, veliki naglasak se stavlja i na adekvatno obučavanje volontera i volonterki Udruženja, koji nose značajnu ulogu u pružanju usluga korisnicima.

Ključne riječi: najbolji interes djeteta, politika o očuvanju sigurnosti djeteta, stručni radnici.

ABSTRACT

Guided by the Convention on the right of children as well as being led by Child's best interest principle, the Association of social workers and other experts, whose field of work are children, is implementing projects in local community which are providing safety, protection and an opportunity for a child's progress. Having in mind the vulnerability and sensitivity of the categories with whom the Association is facing with, it is of great significance to apply the Child protection policy and other regulations of importance, and to provide the most educated and competent staff who can contribute to achieving positive changes with the beneficiaries, as well as the Association itself. In addition to staff expertise, emphasis is placed on adequate training of volunteers of the Association, who are to a great extent responsible for providing the help beneficiaries need.

Key words: Child's best interest principle, Child protection policy, staff expertise.

Uvod-O Udruženju

Udruženje „Nova generacija“ je osnovano 2004. godine kao projekat Unije studenata socijalnog rada Univerziteta u Banjoj Luci, a sa ciljem očuvanja i unaprijeđenja ljudskih prava. Od dana osnivanja pa do danas Udruženje radi kao nestranačko, nevladino, neprofitno i humanitarno udruženje socijalnih radnika i drugih profesionalaca u oblasti socijalnih djelatnosti. Nevladina organizacija sa širokim poljem djelovanja, se u prvih nekoliko godina postojanja i rada profilisala u udruženje koje se primarno bavi zaštitom i unapređenjem prava djeteta.
Vizija udruženja: Svako dijete ima pravo na srećno djetinjstvo, porodicu i dom koji mu pružaju roditelji i društvo. Svaka osoba ima pravo na život dostojan čovjeka.

Misija udruženja: Nova generacija je udruženje profesionalaca koje je svojim aktivnostima usmjereno na promovisanje i zaštitu ljudskih prava, prvenstveno prava djeteta, te na implementaciju programa za zaštitu ugroženih kategorija. Naše aktivnosti su usmjerene na izgradnju društva koje će biti odgovorno prema svim svojim članovima, posebno djeci, kroz informisanje, edukaciju i aktivno uključivanje svih segmenata društva u procese promjene.

U svom radu i sprovođenju svojih projekata Udruženje se oslanja na Statut, te na jasno propisane politike, pravilnike i procedure u radu. Poštovanje politika, pravilnika i procedura u svakoj pojedinačnoj usluzi koju Udruženje pruža dovodi do ispunjenja ciljeva udruženja određenih Statutom.

U dugogodišnjem funkcionisanju udruženja realizovan je veliki broj za zajednicu značajnih projekata: Kutak za djecu, Sigurna kuća za djecu, Nisam na prodaju, Sprječavanje nasilja nad djecom u BiH, Za život, Stariji brat starija sestra, Feeling safe everywhere, Fejsgrup-preventivni program zaštite na internet za djecu i odrasle, i mnogi drugi. U okviru Udruženja trenutno se aktivno pružaju tri usluge usmjerene na zaštitu djece, „Dnevni centar za djecu u riziku“, „Prihvatna stanica za djecu zatečenu u skitnji i prosjačenju“ i „Plavi telefon“-savjetodavna linija za djecu.

Dnevni centar za djecu u riziku

Dnevni centar za djecu u riziku osnovan je 2011. godine, a njegov rad podržan je od strane partnera: JU „Centar za socijalni rad Banja Luka“, Grad Banja Luka i organizacije Save the Children. Korisnici/ce Dnevnog centra su djeca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama, preciznije rečeno djeca koja su u okviru svojih porodica doživjela fizičko, psihološko i/ili seksualno nasilje ili djeca koja su svjedočila nekom od navedenih oblika nasilja ili su zanemarena od strane roditelja/staratelja, te djeca koja su uključena u život i/ili rad na ulici a kojima je neophodno obezbijediti podršku i pomoć. Pored ovoga korisnici mogu da budu i djeca koja su u riziku da zbog prilika u kojima žive postanu neka od gore navedenih kategorija. Dnevni centar predstavlja sigurno mjesto za djecu, gdje se adekvatno i interventno reaguje na akutni problem djeteta, obezbjeđuje se pristup uslugama socijalne i zdravstvene zaštite, školskom sistemu, te se promovišu i štite dječija

prava, pruža psihosocijalna pomoć i podrška i obezbjeđuju ostale usluge koje su važne za zadovoljavanje potreba djece.
U Dnevnom centru se savjetodavnim, podržavajućim i edukativnim pristupom radi na prevazilaženju traumatskih i/ili visoko stresnih životnih iskustava djece, kao i osnaživanju djece da postanu aktivni subjekti u kreiranju svog života. Dnevni centar u svom radu angažuje stručno osoblje i volontere/ke koji su edukovani za rad sa djecom, a posebno edukovani za rad sa djecom iz osjetljivih i rizičnih grupa i koji su u svom radu obavezni poštovati Politiku o zaštiti djeteta Udruženja "Nova generacija".
Osoblje Dnevnog centra u praćenju sveukupnog stanja djece ostvaruje saradnju sa JU “Centrom za socijalni rad” Banja Luka, osnovnim i srednjim školama koje korisnici Dnevnog centra pohađaju, te organizacijama civilnog društva iz lokalne zajednice i svima koji su uključeni u socijalnu mrežu i sistem podrške djetetu.

Osnovni principi rada Dnevnog centra su:

• *Princip dobrovoljnosti* – djeca potpuno dobrovoljno koriste uslugu Dnevnog centra, te su slobodni da dobrovoljno prestanu koristiti uslugu;

• *Princip povjerenja* – kompletan rad u Dnevnom centru se bazira na povjerenju koje se uspostavlja između djece i osoblja, volontera/ki i saradnika/ca, kao i na povjerljivosti informacija o djeci;

• *Princip participacije* – djeci su omogućeni uslovi pri kojima mogu da izraze svoje mišljenje i da se njihovo mišljenje uzme u obzir u svim stvarima i aktivnostima koje ih se neposredno tiču.

U sigurnoj i zaštićujućoj atmosferi Dnevnog centra, djeci su obezbjeđene usluge koje zadovoljavaju njihove egzistencijalne potrebe (minimalno dva obroka dnevno, uslovi za kupanje i dobijanje čiste odjeće i obuće, pristup uslugama zdravstvene i socijalne zaštite), potrebe za sigurnošću (djeca borave u sigurnom prostoru pod nadzorom edukovanih stručnjaka koji sa djecom imaju razvijen odnos povjerenja), potrebe za ljubavlju i pripadanjem (djeca se uključuju u vršnjačku grupu i kod njih se gradi doživljaj pripadnosti, borave u sigurnom prostoru i bezuslovno su prihvaćena), potrebe za samopoštovanjem (kroz psihosocijalnu podršku i učešće na radionicama djeca se osnažuju i grade pozitivnu sliku o sebi i drugim ljudima) i potrebe za ispoljavanjem svojih potencijala (kroz kreativne radionice i sve aktivnosti djeci su stvoreni uslovi da ispolje svoje talente i interesovanja). Od 2011. godine, pa sve do danas, za više od 650 djece je obezbjeđena minimalno jedna usluga u Dnevnom centru. Preko 130 djece na godišnjem nivou koristi neku od usluga Dnevnog centra, dok je prosječni broj djece koja koriste neku od usluga na mjesečnom nivou 35 do 40. Rad Dnevnog centra danas je poznat velikom broju profesionalaca iz oblasti dječije zaštite, stručnih radnika iz raznih ustanova, institucija i organizacija civilnog društva, djece i roditelja/staratelja, kao i građana sa teritorije grada Banja Luka, ali i širom Bosne i Hercegovine.

Prihvatna stanica za djecu zatečenu u skitnji i prosjačenju

Udruženje „Nova generacija“ Banja Luka u saradnji sa JU “Centar za socijalni rad“ Banja Luka ralizuje na području grada Banja Luka aktivnosti za zaštitu djece i omladine zatečene u skitnji i prosjačenju, zatim djecu žrtve svih oblika nasilja i djecu u dodiru sa Zakonom, a sve to putem usluge Prihvatne stanice za djecu i omladinu koja je korisnicima na raspolaganju svaki dan 24 časa dnevno kroz organizovano dežurstvo stručnih radnika i vaspitača. Prihvatna stanica vrši prihvat i kratkoročni smještaj djece i omladine kroz organizovano pružanje usluga. Usluge Prihvatne stanice su: ishrana, smještaj-noćenje, održavanje zdravstveno-higijenskih mijera, utvrđivanje identiteta djeteta, organizovanje kvaltitetnog provedenog vremena tokom boravka kroz radionice (kreativne, edukativne, rekreativne,sportske), psiho-socijalnu pomoć i podršku, te sačinjavanje nalaza i mišljenja stručnog tima tokom boravka djece u prostorijama Prihvatne stanice. Krajnji cilj navednih aktivnosti je što sigurniji i brži povratak djeteta u primarnu porodicu ili instituciju, ali i povratak u nadležnu službu socijalne zaštite koji je u mjestu boravka djeteta. Prihvatna stanica ima kapacitet za istovremeni smještaj 8 lica, sa najdužim periodom boravka do 7 dana. Na godišnjem nivou, usluge Prihvatne stanice koristi prosječno 30 maloljetnih lica.

Plavi telefon-savjetodavna linija za djecu

Udruženje "Nova generacija" od 18. februara 2013. godine pokrenulo je besplatnu savjetodavnu liniju za djecu pod nazivom Plavi telefon. Cilj uspostavljanja ovakve vrste linije jeste pružanje savjeta i podrške djeci u teškim i kriznim situacijama, a posebno u slučajevima nasilja i eksploatacije. Budući da je linija prepoznata od strane djece u širem konekstu, linija je otvorena za sve probleme djece za koje su im potrebni podrška i savjeti. Na telefonske pozive odgovaraju aktivni, edukovani volonteri/ke udruženja, koji su prošli 36 sati edukacije i konstantno se doedukuju u cilju pružanja što kvalitetnije podrške djeci. Plavi telefon je anonimna linija, te nije potrebno ostaviti ni jedan ličan podatak čak ni u slučajevima kada neko želi da prijavi nasilje nad djetetom. Linija je otvorena svakog radnog dana od 9 do 17 časova. Linija je besplatna za svu djecu iz Bosne i Hercegovine. Ambicija nam je da Plavi telefon bude dostupan 24 sata, sedam dana u sedmici. Broj Plavog telefona je 080 05 03 05.
Broj poziva iznosi u prosjeku između 400 i 500 na mjesečnom, i 6000 na godišnjem nivou.

Usluge za vrijeme pandemije virusa COVID-19

Izbijanje pandemije virusa donijelo je izmjene u svakodnevnom životu i funkcionisanju ljudi, te je posljedično uticala na usluge koje se pružaju od strane udruženja. Sa obzirom na ranjivost kategorija korisnika sa kojima udruženje radi bilo je neophodno u veoma kratkom vremenskom periodu uraditi sistematizaciju potreba i

reorganizaciju aktivnosti kako bi se korisnicima obezbijedile usluge koje su im bile neophodne za funkcionisanje u periodu pandemije.

Uzimajući u obzir da je Dnevni centar za djecu mjesto gdje se djeci obezbjeđuju usluge ispunjavanja osnovnih bioloških potreba, primarni cilj je bio obezbijediti dovoljne količine donacija hrane, higijenskih potrebština i potrebština za bebe. Zaposleni Dnevnog centra su donacije dijelili porodicama na terenu. Uporedo sa ispunjavanjem osnovnih bioloških potreba, bilo je neophodno naći se korisnicima kao podrška u prolasku novonastale situacije izolacije, redukovanih kontakata i karantina. Usluge tipično pružane uživo, prebačene su na online platformu. Stručni radnici su preko online platformi korisnicima pružali usluge psihosocijalne podrške, pomoći pri učenju, te grupne radioničarske aktivnosti. Važno je naglasiti da je u periodu pandemije održan kontakt sa svim korisnicima koji su koristili usluge prije izbijanja pandemije.

Usluga Prihvatne stanice, nastavila je sa radom i smještajem maloljetnih lica, sa značajnom izmjenom koja se odnosila na neophodan nalaz kojim se potvrđuje odsustvo simptoma virusa Korona. Negativan nalaz jeste preuslov za smještaj. Ostatak usluge sprovodio se nesmetano uz pojačane mjere dezinfekcije, održavanje socijalne distance i nošenja zaštitinih maski.

Uz navedene izmjene, došlo je i do izmjena u funkcionisanju rada Plavog telefona. Kako se uvidjela potreba za proširenjem usluge, rad Plavog telefona produžen je i na dane vikenda, te je otvoren i za pozive odraslih osoba. Pored zaposlenih Plavog telefona i volontera/ki, pozive su preuzimali i članovi Društva psihologa Republike Srpske sa kojima je ostvarena značajna partnerska saradnja u navedenom periodu, kako bi se osobama u potrebi pružila što kvalitetnija usluga savjetovanja i psihološke pomoći.

Popuštanjem mjera prevencije, došlo je do djelimičnog vraćanja prethodno ustaljenom načinu pružanja usluga.

Zaključak

Funkcionisanje udruženja koje se bavi pružanjem usluga ugroženim kategorijama djece, počiva na jasnim moralnim principima, jasnim politikama zaštite i velikoj motivaciji stručnjaka koji se svakodnevno suočavaju sa preprekama u radu, a sve sa ciljem pružanja najkvalitetnije usluge djeci. Cilj u radu jeste svakom djetetu pojedinačno pružiti što bolje uslove za njegov pravilan rast i razvoj i ispunjavanje njegovih kapaciteta. Značajan dio pružanja usluga jeste i podizanje svijesti sredine u kojoj djeca odrastaju o poteškoćama sa kojima se djeca susreću. Podizanje svijesti omogućeno je različitim kampanjama ali i participacijom djece, koja omogućava da se čuje glas djeteta, kao i da se bolje razumiju stvarne potrebe iz ugla djeteta. Kontinuirani rad i zalaganje dovode do postepenih ali vidljivih promjena u polju očuvanja sigurnosti djeteta, suzbijanju nasilja nad djecom i prevenciji vršnja-

čkog nasilja. Udruženje Nova generacija teži tome da bude oslonac djeci u zajednici, te da im pruži podršku u razrješavanju poteškoća sa kojima se u svakodnevnom funkcionisanju susreću.

Literatura

https://www.novageneracija.org/o_nama.php

http://www.novageneracija.org/politika_pravilnici_procedure/statut.pdf

Defend*OLOgija* MNE
Vol. 5, No. 9 (2020), 101-108

Vedrana Đurđević[1] ,
Evropski defendologija centar Banja Luka

UDK: 343.345

PROSJAČENjE-DRUŠTVENI, SOCIJALNI, MORALNI I BEZBJEDNOSNI PROBLEM

BEGGARING-SOCIAL, SOCIAL, MORAL AND SECURITY PROBLEM

SAŽETAK

Prosjačenje u regionu sve više uzima maha. Da li je prosjačenje zastupljeno samo u zemljama koje nisu članice Evropske unije? Kako mu stati na kraj i da li su zaista metode koje koriste Austrija i Slovenija ključne u rješavanju ovakvog problema? Pored svih napora nadležnih organa, socijalnih službi, policije, organizovane kriminalne grupe- organizovana prosjačka mafija iz dana u dan jača i raste. Akteri organizovane prosjačke mafije ne biraju sredstvo i način na koji primoravaju ljude da rade za njih, od djece, odraslih pa sve do starih i nemoćnih. Prosjačenje i blizak susret sa prosjakom, u građanstvu budi jednu vrstu emotivnog poistovjećivanja, što zapravo jeste jedan od trikova kojim se služe kako bi ostvarili namjeru i određenu korist. Kako napraviti razliku između „pravog“ prosjaka, nekoga ko zaista traži za hranu i lijekove i onih kojima je to profesionalno zanimanje? Da li dolazimo do toga da treba da razmišljamo da li je u državi jači zakon ili tuđa volja, da li je otac u pravu kada djetetu uskraćuje obrazovanje i umjesto toga ga šalje na ulicu da zarađuje?!

Ključne riječi: prosjačenje, siromaštvo, disfunkcionalne porodice, eksploatacija djece.

ABSTRACT

Begging in the region is gaining momentum. Is begging represented only in countries that are not members of the European Union? How to put an end to it and are the methods used by Austria and Slovenia really crucial in solving this problem? In addition to all the efforts of the competent authorities, social services, the police of the organized criminal group - the organized begging mafia is getting stronger and growing day by day. The actors of the organized begging mafia do not choose the means and the way in which they force people to work for them, from children, adults to the elderly and infirm. Begging and a close encounter with a beggar arouses a kind of emotional identification in the citizenry, which is actually one of the tricks they use to achieve intention and a certain benefit. How to distinguish between a "real" beggar, someone who is really looking for food and medicine and those who have a professional occupation. Do we come to the point where we need to think about whether the law is stronger in the state or someone else's will, whether the father is right when he denies the child education and instead sends him to the streets to earn money?

Key words: begging, poverty, dysfunctional families, child exploitation.

[1] vedrana343@gmail.com

Opšta razmatranja

Da bismo govorili o prosjačenju, prije svega moramo postaviti tezu i „definiciju“ na koga ili šta se pomisli pri pomenu ove riječi. Romi,su tradicionalno nomadski narod porijeklom iz sjeverozapadne Indije koji se klasifikuje kao indo-iranska jezična porodica. Njihove migracije počele su iz Azije u periodu 13.vijeka. Na evropski kontinent naseljavaju se sredinom 15.vijeka. Zbog njihovog nomadskog načina života, oduvijek je postojalo međusobno nepovjerenje između Roma i njihovih sjedilačkih tzv.komšija. Za njih se vjerovalo, i još uvijek se vjeruje, da su prosjaci, lopovi, otmičari, neprilagodljivi za sjedilački život i posao. Zbog svega toga bili su izlagani progonima. Prosjačenje je oblik sticanja materijalne dobiti korišćenjem sklonosti ljudi ka samilosti prema osobama koje se time bave. Iz toga često proističe zloupotreba koja se izražava kroz organizovani kriminal i eksploataciju osoba, a posebno djece, koja su primorana na ovaj oblik aktivnosti. To se odnosi na jedan broj osoba sa hendikepom ili pripadnika marginalnih grupa. Kao djelatnost koja ima negativne posljedice po psiho-socijalno stanje pojedinca, kao i na teškoće u socijalnom funkcionisanju, iziskuje naročitu pažnju socijalnih službi za prevenciju i obezbjeđivanje odgovarajućih uslova socijalne terapije i rehabilitacije.[2]

Pojam prosjačenja i njegove karakteristike

Prosjačenje nije regionalno pitanje, umesto toga je globalni problem koji zahtijeva više pažnje. Prosjačenje je primjetno i u urbanim područjima grada, što govori da je prisuto u svakoj zemlji na svijetu, a samim tim predstavlja alarmantno pitanje.

Prosjaci su najugroženija grupa društva, životne okolnosti koje ih prisiljavaju da se odluče za takvo ponašanje. Štaviše, nedostatak osnovnih životnih potreba, što uključuje hranu, sklonište, zdravlje i zdravstvenu zaštitu, podstiču prosjake da im prosjačenje prelazi u profesiju. U društvu su kao najnevidjenija grupa ljudi koja pati od nepažnje i siromaštva. Tako da kraj preživljavanju u nepovoljnim uslovima, vide isključivo u prosjačenju koje uključuje fizički i mentalni napor, ali ipak, reklo bi se da im uspijeva pružiti osnovne potrebe za život. Nesporno je govoriti da prosjaci opstaju na osnovu simpatija i samilosti naroda. Ali ipak, kada govorimo o tim brojkama, samo dio njih je ljubazan. Globalno prosjačenje ima identifikovan rastući broj te je isto tako rastuća i briga širom svijeta kako taj broj smanjiti ili zaustaviti.

U regionu, prema podacima Ministarstava unutrašnjih poslova, broj prekršajnih naloga za neki od oblika prosjačenja je u porastu. Kako nečemu što je ukorijenjeno u 13. vijeku stati na kraj? Nadležne institucije, socijalne službe i policija, rade na poboljšanju stanja na terenu, uvođenjem drugačijih programa i sistema

[2] Rečnik socijalnog rada-Ivan Vidanović

rada usmjerenih na rad sa ovom marginalizovanom grupom. Nažalost, i pored svih napora, sistematskog rješenja za postojeći problem nema.

U BiH je svakim danom sve više djece i odraslih na ulicama koji prose. Dok je u brojnim zemljama Evropske unije prosjačenju odavno došao u kraj, u ovoj zemlji uzima sve više maha. Da li je ključ rješenja sistem kažnjavanja koji je zastupljen u zemljama EU, gdje se u U Austriji oni koji prose kažnjavaju se kaznom od 700 eura ili 7 dana zatvora? U Sloveniji kažnjeni bivaju i oni koji novac daju prosjacima, a sa 1000 eura i sami prosjaci.

Kako je prosjačenje sve više uzelo maha, ponegdje se čak dolazi do zaključaka i ideje da je prosjačenje složena društvena smetnja i u većini slučajeva nije uzrokovana siromaštvom, nego ljudskom lenjošću. Dok dajemo novac prosjacima, moramo imati na umu nekoliko stvari: pomažemo li stvarno siromašnima? Da li je on ili ona stvarno osoba kojoj je potrebna pomoć? Većina ne razmišlja o takvim pitanjima. Čak i oni koji nisu hendikepirani ili invalidi i mogu raditi i dobro živjeti, više vole da se prikazuju kao takvi i koriste „trikove“ kako bi emocionalno iskorištavali javnost i na taj način dobili milostinju simpatičnih i nevinih građana.

Prosjačenje je prokletstvo za svako društvo, neovisno pod kakvim uslovima i okolnostima se dešava, ali za siromašnije i nerazvijene zemlje to je otežavajuća okolnost za razvoj zbog velikog finansijskog tereta.

Činjenica je da je prosjačenje češće u manje razvijenim zemljama, prosjačenje nema ograničenja i donekle se pretvorilo u profesiju i nije samo „u vlasništvu“ siromašnih, invalida i sl. kategorija ljudi. Mnogi se ovim bave jer u tome vide procvat i profitabilan posao. U većini zemlja prosjačke grupe imaju svoje teritorije, u kojima važe određena pravila ponašanja. Svako kršenje zadatog pravila i načina ponašanja, nerijetko završava sukobima, u kojima nema milosti pa tako završavaju i smrtnim ishodima.

Motivi koji stoje iza prosjačenja su komplikovani i teški za shvatiti. Činjenica je da javnost ne bi trebalo da se suosjeća sa takvima. Ali oni kao mudra i istrenirana grupa, koriste razne trikove na koje široke javne mase takoreći padaju. Kako napraviti dobru procjenu i donijeti odluku, ko zaista prosi za hranu - jer nema, a kome je to profesija? Kako na ulici zaobići dijete koje prosi? To je jedan od najčešćih trikova koje koriste, i na taj način igraju na emotivnu kartu kod građanstva. S druge strane, postavlja se pitanje u vezi sa životom te djece. Kakav je njihov život na ulici? Šta ih čeka poslije? Pored takvog nametnutog načina života, što bi se reklo od malih nogu, u periodu kada u djetetovom životu najveću ulogu igra porodica, socijalizacija i stvaranje svijesti, djeca bivaju puštena na ulicu, umjesto da sjede u školskim klupama sa svojim vršnjacima. Takva djeca, izložena su problemima ulice, skloni su problematičnom ponašanju, koje kasnije dovodi ka sklonosti vršenju delikata, psiholoških i socijalnih problema, korištenju opojnih droga, alkohola i na koncu života koji ne priliči nijednom ljudskom biću.

Dodatni, otežavajući problem sa kojim se susrećemo kada govorimo o prosjačenju jeste organizovana prosjačka mafija. Prosjačka mafija ne preza od sistema i načina na koji će ostvariti svoje egoistične interese. Oni ne oklijevaju prilikom izvršenja zadatka da nekoga prisile da radi za njih, bilo to povređivanje ili trajno onesposobljavanje, djece, odraslih, pa čak i starih i nemoćnih. Prosjačka mafija, visoko je složena i organizovana mreža kriminalaca. Brutalni načini kojima se koriste prosjačke mafije nemaju granice. Svaka osoba koja je pod kontrolom mafije trpi brutalna iživljavanja koja ugrožavaju vitalni i tjelesni integritet čovjeka.

Prosjačenje ujedinjuje veliki broj ljudi u našim društvima, ne samo prosjaka, nego i onih koji su na neki način pogođeni zločinima koji se dovode u vezu sa prosjačenjem. U svijetu, to stvara lošu sliku u društvu, a kraj i poboljšanje se ne naziru, iz već pomenutog razloga, da prosjačke mafije iz dana u dan jačaju.

Kada se govori o prosjačenju, ono podrazumijeva mnogo oblika, od njih je jedan i trgovina ljudima, gdje cijenu plaćaju oni „nevidljivi“. Svakodnevno se susrećemo sa pričama, o prodaji maloljetnih djevojčica, koje ni prema psihičkom i socijalnom razvoju a i ni fizičkom nisu spremne i dorasle za brak. Njima je uskraćeno svako pravo djeteta, od obrazovanja, bezbrižnog odsrastanja i srećnog djetinjstva, do nekih izbora koji predodređuju ostatak života. Takva djeca su izložena, uglavnom nasilju u porodici, teškim fizičkim poslovima i zarađivanjem na ulici.

Savremeno ropstvo ili trgovina ljudima, fenomen koji je kompleksan i zahtijeva sveobuhvatan i multidisciplinarni odgovor. Trgovina ljudima je socijalna pojava stara koliko i čovječanstvo. Prvi put je pravno regulisana tek 1926. godine u Konvenciji o zabrani ropstva i Protokolu uz Konvenciju o zabrani ropstva iz 1953. godine. Ovim dokumentima ropstvo je definisano kao stanje ili položaj pojedinca nad kojim se vrše atributi vlasništva ili neki od njih, a trgovina robljem se odnosi na sve akte lišavanja slobode, sticanja ili raspolaganja pojedincem s ciljem da se on pretvori u roba: sve akte sticanja roba sa ciljem da ga se proda ili razmijeni. [3] Prema podacima nadležnih institucija, najčešći vidovi trgovine ljudima su prosjačenje i radna eksploatacija te prisilni brakovi. Sprečavanje ove pojave iziskuje planiranje i sprovođenje mjera prevencije, koje se prije svega odnose na zaštitu žrtava a kasnije i na krivično gonjenje počionica krivičnog djela, tj. trgovca. Preventivne mjere trebalo bi prije svega započeti na polju podizanja svijesti javnosti o prisustvu ove pojave. Građanstvo uglavnom nije svjesno kompletne i složene priče, koja se krije iza onih koji na ulici sjede i čekaju da im neko udijeli milostinju. Iza kulisa, problem je mnogo dublji i ozbiljniji. Pored toga što javnost treba da shvati i bude svjesna ovakvih dešavanja, treba poraditi i na prepoznavanju situacije kao i mehanizmima suzbijanja.

Kada je u pitanju zaštita žrtava trgovine ljudima, neophodno je uspostaviti kapacitete i osigurati resurse za identifikaciju žrtava ili potencijalnih žrtava i njihovo spašavanje iz situacija trgovine, zatim njihovu rehabilitaciju i punu integraciju u druš-

[3] file:///C:/Users/pc/Desktop/obmudsmen_doc2013020401353492bos.pdf

tvo. Da bi se ovo moglo realizovati, neophodna je uska saradnja sa civilnim društvom i mnogobrojnim nadležnim institucijama.Kada je u pitanju krivično gonjenje trgovaca, isto tako se radi o kompleksnoj aktivnosti zbog prirode ovog oblika kriminaliteta koji je često perfidan i prikriven i sa veoma ograničenim metodama prikupljanja informacija i dokazivanja kriminala.[4]

BiH je označena kao zemlja u kojoj je dominantna unutrašnja trgovina ljudima i čije su žrtve uglavnom domaći državljani, kao i podatak da je starosna granica žrtava nekog od oblika trgovine ljudima sve niža. Navodi se da je loša ekonomska situacija najvjerovatnije najvažniji činilac u objašnjavanju trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, kao i nedovoljna zaštita prava žrtava.[5]

Pored svih problema sa kojima se država susreće u pokušaju rješavanja krize zvane prosjačenje, treba obratiti pažnju i na problem sa kojima se susreću lica koja se bave time. Sve to donosi probleme u vezi sa aktivnostima u kojima su uključeni. Kao najugroženiji i marginalizovani dio društva, obično se bore sa problemima psiho-socijalnog pitanja, kao što je osjećaj otuđenosti, depresije, zavisnost, sramota, diskriminacija, određeni zdravstveni problemi pa čak i problemi seksualnog uznemiravanja.

Istraživanja širom svijeta na ovu temu, dovode do očiglednih zaključaka koji se odnose na činjenicu da je prosjačenje nasljedna praksa, koja se prenosi sa starijih na mlađe generacije. Praksa predaka, najvažniji je faktor koji djeluje kao osnovno postolje za širenje pojave prosjačenja. Osim onesposobljenosti siromašnih ljudi, brojni drugi faktori ograničavaju njihov bijeg iz sfere siromaštva, koje uključuje loše uslove života, prehranu, zdravlje, potom problemi socijalne prirode, nedostatak samopouzdanja, znanja, obrazovanja, društva i drugih društevnih elemenata. Prosjaci i siromašni ljudi nisu u stanju probiti začarani krug siromaštva koji se vrti oko njihovog života, što za rezultat daje porodični nasljedni „posao“. Ova studija se, dakle, konkretno odnosi na psihološke odrednice prosjačenja.[6]

Porodica je veoma važan element u životu svakog djeteta. Ponašanje djeteta i sam odnos prema svijetu, u velikoj mjeri je određeno načinom na koji je tekao period odrastanja. S obzirom na to, ljudi iz različitih okruženja i načina odrastanja, a posebno dio koji se odnosi na ekonomski status različito reaguje na određene ideologije.

S obzirom na to da se svijest kod djece formira u periodu do šeste godine djetinjstva, skoro svako dijete se ugleda na roditelje/staratelje, i ima vjere u ono čemu ih

[4] Izvor: Samir Rizvo, državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima (Prosjačenje kao oblik trgovine ljudima)

[5] https://www.aa.com.tr/ba/balkan/trgovina-ljudima-u-bih-glavne-mete-%C5%BEene-djeca-ali-igra%C4% 91evinski-radnici-/1647089

[6] Ogunkan, D. V., & Fawole, O. A. (2009).Incidence and socio-economic dimensions of begging in Nigerian cities: The case of Ogbomoso. International NGO Journal.

uči njihova porodica. U zdravom okruženju to je dio odrastanja sa ispravnim vrijednostima i vjerovanjima, pažnja, učenje, socijalizacija.

Za mnogo djece prosjačenje na ulici je način na koji su odrastali. Njihov život nije lak, ali isto tako oni ne znaju za bolje i prilagođavaju se datoj situaciji. Ni na jednom nivou vlasti ne postoje pouzdani podaci o broju djece koja rade i/ili žive na ulici. To se prvenstveno pripisuje tvrdnji da nijedna institucija ne smatra da ima nadležnost nad takvim slučajevima, a sekundarno, nedostatku vremena za upravljanje problematikom koja nije prioritet. [7] Mlade djevojke su često izložene seksualnom zlostavljanju u zamjenu za sigurnost, neki prihod ili naklonost. Mladi dječaci se često okreću nasilju - koristeći silu kao sredstvo zastrašivanja kako bi zaradili za život. Milioni djevojčica i dječaka u cijelom svijetu zaposleni su, a više od polovine te djece izloženo je najgorim oblicima dječijeg rada, kao što su rad u opasnim okruženjima, ropstvo ili drugi oblici prisilnog rada, nezakonite aktivnosti, kao i učestvovanje u oružanim sukobima. Kako će se život ove djece razvijati kada odrastu? Izolovani su i neshvaćeni od strane društva, njihov glas ne dopire daleko. Čak i ako pokušaju progovoriti, nema ko da ih sasluša – djeca na ulici često nisu svjesna postojanja dječjih linija za pomoć i rijetko imaju pristup sredstvima komunikacije, telefonima, računarima i sl.

Ipak treba napraviti razliku između korisnog dječijeg rada, i nekog od oblika prosjačenja u vidu eksploatacije djece. Dječiji rad se odnosi na rad osoba koje imaju ispod 18 godina. Nije svaki rad djeteta štetan i ne podrazumijeva nužno eksploataciju. Kad dijete pomaže roditeljima u obavljanju osnovnih kućnih obaveza i svoj džeparac zarađuje od roditelja ili radom u porodičnom biznisu, a rad se obavlja u djetetovo slobodno vrijeme, te ukoliko su ti poslovi primjereni djetetovom psihofizičkom razvoju i ne utiču na njegov socijalno-emocionalni razvoj – ne može se govoriti o radnoj eksploataciji djeteta. Blagovremeno uključivanje djece u obavljanje određenih poslova važan je poticaj za njihov socijalno-emocionalni razvoj; uči ih socijalnim vještinama koje će iskustveno koristiti dalje u životu.[8]

Pojam “eksploatacija djece” u širem značenju odnosi se na eksploataciju kroz rad i druge oblike iskorištavanja. Eksploatacija djece danas nije novi fenomen, međutim, oblici u kojima se pojavljuje kao i metode koje je omogućavaju poprimili su nove oblike i razmjere širom svijeta.

Pojam “prisilni dječiji rad” etiološki podrazumijeva prisilu ili prijetnju nekim oblikom kazne, rad na koji dijete nije samovoljno pristalo. Treba naglasiti da, kad kod pojedinih oblika iskorištavanja djece, postojanje dobrovoljnog pristanka ne sprečava utvrđivanje počinjenog krivičnog djela nad djetetom, zbog čega se više koristi termin “radna eksploatacija djece”. “Štetni rad djece” je rad koji je emocionalno i socijalno opasan i štetan za dijete, reflektuje se na njegovo redovno obrazovanje i

[7] International Human Rights organisation, 2009, Save the Children, 2011.
[8]http://www.novageneracija.org/literatura/ostala_literatura/istrazivanje_o_oblicima_i_rasirenosti_prisilnog_%C5%A1tetnog_i_rada_djece_na_ulici_u_BiH.pdf

onemogućava mu da se redovno školuje ili ga tjera da napusti školu prije vremena, ili je prinuđeno da se školuje pod izuzetno teškim uslovima. [9]

Na osnovu dosadašnjih pokazatelja primjetno je da je u Bosni i Hercegovini prosjačenje jedan od raširenih oblika radne eksploatacije djece. To je u uskoj vezi sa zlostavljanjem i zanemarivanjem te djece, koja su izložena svakodnevnom ugrožavanju života i zdravlja i koja su u stalnom riziku da postanu žrtve trgovine ljudima.

Ono što još više zabrinjava i što je poražavajuće, jeste to što ta djeca ne znaju koliko je važno ići u školu ili je jednostavno nemaju priliku pohađati - više se brinu oko toga da li će imati nešto pojesti u toku dana. Jedan od identifikovanih problema vezanih za uspostavljanje efikasnije pomoći i podrške djeci koja rade i/ili žive na ulici jeste to što ova djeca nisu na čitavoj teritoriji BiH prepoznata kao korisnici prava iz sistema socijalne zaštite. Sve dok se pomoć i podrška ovoj djeci ne riješi u okvirima sistema, postojeće usluge i servisi za djecu koja rade i žive na ulici zavisiće od donatorskih sredstava i entuzijazma lokalnih nevladinih organizacija.[10]

Ovaj začarani krug izaziva bojazan da će doći do povećanja dječijeg kriminaliteta ako djeca i dalje prosjače na ulicama. To zauzvrat može dovesti do nastavka kriminalne karijere i kasnije.

Ipak, uvijek postoji nada i započinje s obezbjeđivanjem obrazovanja. Odlazak u školu, pohađanje radionica, sticanje vještina za određeno zaposlenje, učenje o važnosti planiranja porodice - sve su to koraci prema ublažavanju tereta koji trpe djeca koja život provode na ulici i za bolje ne znaju.

Takođe jedan od važnih elemenata jeste informisanje djece o pravima koja imaju, pa tako i o postojanju linija za pomoć. Važno je da uvide da postoji mogućnost za drugačijim životom i ljepšom budućnosti.

Zaključak

Prvi i osnovni korak ka rješenju problema prosjačenja trebalo bi da bude podizanje svijesti javnosti o zaista velikom i raširenom problemu. Pored toga i nastavak rada nadležnih organa, socijalnih službi, policije, centara koji se bave pravima Roma, sprečavanjem trgovine ljudima i sl. Te efikasniji zakoni i strategije. Primjenjivanje prakse iz zemalja u regionu koje se na uspješan način bore sa navedenim problemom. Prava romske djece su jako narušena, umjesto toga, nadležni treba da se bave podizanjem svijesti o njihovim pravima ali i obavezama, gdje bi trebalo da akcenat bude na važnosti obrazovanja. Posebnu pažnju posvetiti osiguravanju dječijih prava i uspostavljanje mehanizama institucija za pitanje zaštite djece. Osim rada sa djecom, bitan je rad i sa roditeljima. Jer bez podrške roditelja nema

[9] Isto.
[10] Unapređenje sistema zaštite djece u pokretu u Bosni i Hercegovini; Zdravo da ste; Banja Luka, 2014.

ni uspjeha. Potrebno je podići svijest roditelja da svako dijete treba da ide u školu. Uvezanost institucija, preko neformalne mreže profesionalaca koju čine ljudi iz ministarstava za socijalnu politiku, unutrašnjih poslova, obrazovanja, zdravstva, kao i razne nevladine organizacije, do regionalne mreže dnevnih cenata koji se bave ovom problematikom jedan je od ključnih faktora za suzbijanje ovog problema. Trebalo bi poduzeti određene inicijative poput organizovanja radionica, obuka i unapređenja poslovnih vještina, onih koji su sposobni za rad i kojima je to zaista potrebno. Javnost bi trebalo da obeshrabri nezakonito prosjačenje, umjesto da ga podstiče. Prosjačenje je sada jedan od organiziranih kriminala i potrebno ga je eliminisati ozbiljnim formulacijama i planiranjem politika. Mnoge države su „zabranile“ prosjačenje i čin prosjačenja se smatra nepoželjnim nezakonitim činom. Čak je prisutna apatija prema problemu. Umjesto preduzimanja mjera koje čine pozitivne korake ka rehabilitaciji i socijalnim reformama, zabrana prosjačenja možda neće dati rezultate. ”To zahtijeva smislenu rezoluciju. Zakoni protiv prosjačenja više su kaznene radnje nego popravne prirode (Sajad Bazaz). Treba se pozabaviti i vladinim i nevladinim organizacijama. Korijen problema treba analizirati kako bi se došlo do odgovarajućih rješenja. Zakoni nisu rješenje višegodišnjeg problema siromaštva. Provođenje zakona je neophodno za održavanje javnog reda i mira, ali i ohrabrivanje onih koji su sposobni da se vrate na posao što bi bilo pozitivno rješenje za ekonomiju.

Literatura

Rečnik socijalnog rada-Ivan Vidanović

file:///C:/Users/pc/Desktop/obmudsmen_doc20130204013534 92bos.pdf

Izvor: Samir Rizvo, državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima (Prosjačenje kao oblik trgovine ljudima)

https://www.aa.com.tr/ba/balkan/trgovina-ljudima-u-bih-glavne-mete-%C5%BEene-djeca-ali-i-gra%C4%91evinski-radnici-/1647089

Ogunkan, D. V., & Fawole, O. A. (2009).Incidence and socio-economic dimensions of begging in Nigerian cities: The case of Ogbomoso. International NGO Journal.

International Human Rights organisation, 2009, Save the Children, 2011.

http://www.novageneracija.org/literatura/ostala_literatura/istrazivanje_o_oblicima_i_rasirenosti_prisilnog_%C5%A1tetnog_i_rada_djece_na_ulici_u_BiH.pdf Unapređenje sistema zaštite djece u pokretu u Bosni i Hercegovini; Zdravo da ste; Banja Luka, 2014.

Defend*OLOgija* MNE
Vol. 5, No. 9 (2020), 109-114

Jelena Milić
Koordinatorka u Dnevnom centru „Defendologija“

UDK:343.345-053.2

PROSJAČENjE BIZNIS KOJI UBIJA DJETINjSTVO

SAŽETAK

“Najopštija definicija prosjačenja podrazumeva da je to takav vid društvene devijacije koji se sastoji u sticanju materijalnih vrednosti traženjem od drugih lica bespovratno i bez pružanja protivusluga.“ (Milosavljević, 2003:150)[1]. Prosjačenje kao biznis koji ubija djetinjstvo velikom broju djece širom svijeta, fenomen je koji se u najvećem broju slučajeva i istraživanja pripisuje marginalizovanom položaju u društvu, disfunkcionalnosti porodične zajednice, siromaštvu. Kada su u pitanju djeca prva asocijacija je najgrublje kršenje osnovnih ljudskih prava te destrukcija prava djeteta na srećno djetinjstvo. Posljedice koje ovakvo djetinjstvo ostavlja na dijete ostaju cijelog života kao neizbrisiv trag i bolno iskustvo sa traumatičnim sjećanjima.

Ključne riječi : prosjačenje, djetinjstvo, ljudska prava

ABSTRACT

"The most general definition of begging implies that it is a kind of social deviation that consists in acquiring material values by seeking from others irrevocably and without providing counter-services." (Milosavljevic, 2003: 150) Begging as a business that kills childhood of many children around the world, a phenomenon is which in most cases and research is attributed to the marginalized position in society, the dysfunction of the family community, poverty. When it comes to children, the first association is the grossest violation of basic human rights and the destruction of the child's right to a happy childhood. The consequences that such a childhood leaves on a child remain throughout life as an indelible mark and a painful experience with traumatic memories.

Key words: begging, childhood, human rights

Uvod

Prosjačenje je jedan od poznatih načina uništavanja djetinjstva, eksploatacije zarad dobiti trećih lica, sazrijevanje prije vremena i prolazak kroz, žargonski rečeno „uličnu školu“ koja nije ono na šta nam misao prvo ode kao način sticanja nekih dodatnih vještina i odbrambenih mehanizama nego je efikasan način zlostavljanja: psihički, fizički, seksualno, ali i na mnoge druge načine. Da nije tako, djeca koja su nekada bila izložena ovoj vrsti eksploatacije, ne bi nemilo krila pogled u stranu na spomen tog vremena, govoreći „ne moramo o tome“ ili „ne

[1] Milosavljević Milosav (2003) „Devijacije i društvo“ , Draganić, Beograd.

mogu da se sjećam“. Djeca koja su ovo iskusila i sama kažu da neće svoju djecu u budućnosti na ovo tjerati, jer je kako kažu bolje školu da završi, a ne proživljava isto što i oni nekada.

Govore i o različitim uvredama, udarcima, maltretiranju, zlostavljanjima. Svjedoci smo procesuiranja slučajeva seksualnih zlostavljanja ove djece, od strane vrlo uglednih osoba. Djecu nerijetko i koriste za praćenje emotivnih partnera, prenošenje informacija, dojava, ali i sitnih poslova kao što je kupovina cigareta, nošenje kesa i cegera, iznošenje smeća iz lokala i slično.

Jasno je da se zaboravlja, zanemaruje činjenica da su to samo djeca, koja nisu spremna da sama donose odluke, nisu svjesna često ni štete koju trpe, a ni akumuliranog stresa koji talože u svojim malim dušama.

Ne smijemo dozvoliti da stara latinska izreka „Čovjek je čovjeku vuk“ bude ogledalo stvarnosti, da nas zaslijepi samoživost i pohlepa. „Amor vincit omnia“ ili „ljubav sve pobjeđuje“ treba se uklopiti sa saosjećajnošću sa djecom i odgovornošću nas odraslih prema njima.

Centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja Crne Gore „Defendologija“ od 2012 godine bavi se problematikom dječijeg prosjačenja vrlo sistematično, a u svojim skorijim planovima ima i izgradnju prostora koji će zamijeniti trenutne iznajmljene prostorije i u potpunosti ispunjavati sve standarde.

1. OBLICI DJEČIJEG PROSJAČENJA

Postoji veliki broj oblika dječijeg prosjačenja, ali su na teritoriji Crne Gore prema dosadašnjem iskustvu i spoznajama Defendologija Centra Crne Gore najprisutnija sledeća tri:

- Prosjačenje organizovano od strane roditelja (staratelja)
- Spontano /samostalno prosjačenje djece
- Organizovano dječije prosjačenje

Kada je u pitanju prva kategorija prosjačenja, koja je organizovana od strane roditelja, najzastupljenija je u Nikšiću, te stručni tim Defendologija Centra prema saznanjima u direktnom radu u Dnevnom Centru i na terenu ovaj oblik prosjačenja smatra najzastupljenijim. Razlog tome prema iskustvima su siromaštvo, pravna nevidljivost, loš položaj, diskriminacija i ostale društvene anomalije. Ne možemo osporiti činjenicu da se kroz socijalno mapiranje koje je sprovedeno 2017 godine u svim Romsko Egipćanskim naseljima u Nikšiću živi u poprilično nehumanim uslovima, a da kroz identifikacije korisnika utvrđuje da je veliki broj lica koji su apatridi, pravno nevidljivi ili bez zdravstvene zaštite, zaposlenja i načina da izdržavaju porodicu. Organizovano prosjačenje od strane roditelja pruža mogućnost za sprovođenje mjera od strane Policije i Tužilaštva i to za roditelja obzirom da su djeca u tom dijelu zaštićena. Predviđene kazne su novčanog tipa ali ukoliko se

radi o povratnicima u ovoj oblasti kazne su i zatvorske. Na ullicama Nikšića često se ovaj oblik prosjačenja može primijetiti.

Drugi tip prosjačenja, odnosno samostalno prosjačenje djece koje ne podrazumijeva primoravanje djece na prosjačenje od strane roditelja. Ovakav vid prosjačenja uglavnom je ispraćen stalnim bježanjem iz škole, od kuće, delikventnim ponašanjima, neprepoznavanjem autoriteta. Ovaj vid prosjačenja pretvara se u strategiju preživljavanja, kroz različite mehanizme stečene životom na ulici. Nerijetko, u našoj je iskustvenoj praksi da djeca samovoljno prose i kada je to jedini način prehranjivanja njihove porodice, odnosno obezbjeđivanja minimalnog, makar jednog obroka.

Ova deca su posebno izložena riziku od različitih vrsta nasilja i pritisaka, uključujući i rizik da budu uvučena u različite oblike devijantnog ponašanja.[2]

Treći oblik prosjačenja je organizovano prosjačenje. Ovaj tip je karakterističan po tome što određeni pojedinac, nerijetko sa kriminogenim dosijeom, organizuje decu na način da ih eksploatiše u činu prosjačenja, a zarad sticanja vlastite materijalne dobiti. Pojednostavljeno, djeca se instruiraju i/ili primoravaju od pojedinca da prosjače, a novac koji zarađuju oni daju organizatoru. Ovaj tip prosjačenja je najopasniji za samu djecu usled činjenice da su djeca, faktički, dvostruko eksploatisana i permanentno izložena prijetnjom ili stvarnim nasiljem. Treba imati u vidu da su u slučaju organizovanog prosjačenja i sami roditelji djece koja prosjače izloženi potencijalnom nasilju od strane organizatora.[3]

Iako ne naširoko objašnjena ova tri oblika, dovoljno jasno se može uočiti koja je opstrukcija na život djece koja nisu svjesna štete koja im se na taj način nanosi. Ovakva traumatična iskustva ostavljaju neizbrisive tragove u subjektivnoj realnosti djece, pa se odražavaju na funkcionisanje tokom cijelog života, ali i ostavljaju traga na vaspitavanje njihove djece u budućnosti.

1.1. Mehanizmi pomoći žrtvama

Prosjačenje je poprilično zanemareno u našoj javnosti, njim se do skora gotovo niko nije sistematično bavio, što je dovodilo do toga da mali broj prestupnika koji djecu prisiljvaju na prosjačenje bude procesuirano. Građani dosta često ne reaguju na ovu pojavu, još uvijek svijest javnosti nije dovoljno osviještena o samoj fenomenologiji ovog problema te o odgovornosti svakog pojedinca koji prosjačenje ne prijavljuje.
Imamo situacije u Podgorici, Budvi i drugim gradovima da nakon cjelodnevnog prosjačenja zaspu na trotoarima, pored ulica, a da građani ne reaguju, tj to doživ-

2 https://indeksonline.rs/2019/11/biznis-koji-ubija-detinjstvo-prinudno-prosjacenje-kao-oblik-trgovine-ljudima/
3 https://indeksonline.rs/2019/11/biznis-koji-ubija-detinjstvo-prinudno-prosjacenje-kao-oblik-trgovine-ljudima/

ljavaju kao „svakodnevnicu“. Osim toga, institucije nemaju dovoljno jasne mehanizme kojim se štite prava djece koja su eksploatisana, sama na ulici bez roditeljskog nadzora.

Ono što je takođe problem, to je praksa da se dijete zatečeno u prosjačenju u slučajevima reagovanja institucija vrati u porodicu, od koje je eksploatisano, uz novčanu kaznu ili opomenu. Zakonski propisi moraju još strožije i vjeroostojnije biti primjenjivani u praksi. Sva djeca jednako moraju imati pravo na obrazovanje, lijepo i bezbrižno djetinjstvo, pažnju, stoga kazne za lica koja djecu prisiljavaju i navode na prosjačenje moraju biti strožije.

Porodicama kojima je prosjačenje jedini izvor prihoda i način preživljavanja moraju se naći modeli zadovoljenja elementarnog, potrebe za hranom, higijenom i ostalim osnovnim stvarima. Iz ovog proizilazi temelj problema za 90 % slučajeva.

U praksi je nekih razvijenijih zemalja vrlo prihvatljiv model kroz Zakon kojim se kažnjavaju oni koji daju novac prosjacima, a kasnije i omogućava onima koji žele da pomognu tako što su u svim trafikama mogli da kupuju kupone koje su davali djeci. Ta djeca su kasnije uz pratnju roditelja te kupone mogli da iskoriste na način što su od Centra za socijalni rad u zamjeni dobijali hranu, odjeću, obuću i sve ostalo što im je moglo koristiti. Na taj način vodila se i detaljna evidencija djece koja prose i njihovim roditeljima i pristupalo se automatski smanjenju prosjačenja kod tih porodica.

1.1.1. Akcije Defendologija centra

Kao jedinstven servis socijalne i dječije zaštite u Crnoj Gori, Dnevni Centar za djecu i porodicu „Defendologija“ finansijski podržan od medjunarodne organizacije Save the Children za sjeverozapadni balkan, sistemski se i posvećeno bavi problematikom eksploatacije djece u svrhe prosjačenja, maloljetničkom delikvencijom, problemima u ponašanju, te je kao takav licenciran od strane nadležnog ministarstva kao „Dnevni boravak za djecu sa problemima u ponašanju“. Od osnivanja Dnevnog Centra 2017 godine servis je dostupan velikom broju djece i roditelja i podrazumijeva različite usluge, prema procjenama stručnog tima.

Terenskim i direktnim radom postiže se konstantan rad sa djecom i porodicama uključenim u prosjačenje, te ostvaruju napori u smanjivanju istog, procesuiranju, prijavi, prevenciji. Preduzetim aktivnostima u cilju postizanja rezultata sprovode se redovne aktivnosti koje za cilj imaju podizanje svijesti javnosti o štetnostima prosjačenja, te za cilj imaju edukaciju javnosti o mehanizmima pomoći.

Da bi cjelokupna misija bila uspješna potrebno je razumijevanje i podrška institucija na svim nivoima, jer je složenost problematike visoka i samo sistemskim zajedničkim pristupom se može kroz određeno vrijeme vidjeti pomak. Prosjačenje samo po sebi praćeno je raznim vidovima psihičkog, fizičkog, seksualnog i drugih vidova zlostavljanja.

Akcijama „Pruži manje - daj više“ periodično se sprovodi, a sprovodi je Defendologija Centar samostalno ili uz podršku Centra Bezbjednosti Nikšić. Akcija ima za cilj da utiče na građane da djeci na ulici ne davaju novac, jer im na taj način samo odmažu. Obzirom da najveći broj slučajeva prosjačenja u Nikšiću je u svrhe obezbjeđivanja elementarnog, fokus stavljamo na apel građanima da djeci kupuju hranu, vodu, te da nama ili Centrima za socijalni rad, Crvenom Krstu i samim porodicama ako žele pomoći daruju garderobu, obuću, hranu. Na taj način se šalje poruka razumijevanja, tolerancije, anti diskriminacije, te se započinje važan korak ka prevenciji zloupotrebe djece i njihovih života.

U saradnji sa Centrom bezbjednosti Nikšić sprovodi se i akcija „Budite odgovorni djeci pružite pažnju a ne novac“ gdje u okviru javnih časova sa građanima predstavnici Policije i Defendologije upoznavaju građane o mehanizmima pomoći, kontaktima prijave prosjačenja, isl.

Akcija „Ulica nije moj dom“ takođe se sprovodi periodično i jedna je od prvih akcije koje se od 2012 godine sprovode sa ciljem apela na javnost o problemima sa kojima se djeca suočavaju na ulici, te poziva na prijavu prosjačenja Policiji, objašnjavajući da to ne šteti djetetu već samo poziva na odgovornost eksploatatora, štiteći tako temeljna prava djeteta.

Posredstvom ovih akcija preko 2000 gradjana upoznato je sa aktivnostima Defendologija Centra te mehanizmima pomoći, brojevima za prijavu prosjačenja. Veliki broj građana se odazvao, kroz aktivnije prijave prosjačenja te kroz donacije garderobe i hrane za ugrožene porodice. Cjelokupan ovaj put nije kratak, tako da napori moraju biti konstatntni. Mediji takođe imaju veliki uticaj na prenošenje informacija, tako da je naša zastupljenost u medijima velika.

U saradnji sa Centrom bezbjednosti Nikšić, Centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja Crne Gore, „Defendologija“ učestvujemo u akciji „Prosjak“ koja se sprovodi periodično

2. Prosjačenje u doba zarazne bolesti Covid 19

Za vrijeme trajanja prvog talasa pandemije Covid 19 zarazne bolesti bilo je veoma izazovno uspostaviti direktne mehanizme pomoći, obzirom da su djeca koja su ugrožena prosjačenjem u konstantnom riziku i kontaktu na ulici. Bojazan je veća samom činjenicom da djeca obično dolaze iz višečlanih porodica. Sam početak pandemije uslovio je sveviše edukativnih sesija sa ciljem prezentovanja opasnosti od virusa, mjera prevencije, načina prenošenja, obaveznog nošenja maski, rukavica isl. Obzirom da je pandemija omela mnoge redovne životne aktivnosti, porodice koje su živjele od prikupljanja sekundarnih sirovina i radom za dnevnice ostale su bez ikakvih primanja, zbog čega smo hitnim reagovanjem na zahtjev sve većeg broja djece iporodica za hranom, uz podršku partnerske organizacije Save the children u 5 navrata pomogli 130 različitih porodica sa hranom, higijenskim sred-

stvima, bebi proizvodima, pelenama. Na ovaj način smo uspjeli da sa djecom oformimo online podršku, međutim i tu je postojao problem obzirom da veliki broj porodica nema elementarno, a kamoli internet, telefone i televiziju.
Dobrom saradnjom na lokalnom nivou, uz pomoć različitih institucija i organizacija prevazišli smo sve probleme tako da su se porodice osjećale zaštićeno, podržano i nikako prepušteno slučaju. Velika podrška bila je dostupna i u vidu online savjetovanja i psiholoških razgovora, a za djecu takođe i dodatnih online časova iz različitih predmeta.

Za najugroženije porodice, u saradnji sa JU OŠ „Mileva Lajović Lalatović" i Centrom za Romske inicijative i Defendologija Centrom strani donator je obezbijedio 20 telefona sa internet karticom za najugroženije porodice, što je doprinijelo lakšoj komunikaciji ali i lakšem pristupu online nastavi.

Kada je u pitanju teritorija opštine Nikšić, u ovom periodu prosjačenje je bilo kontrolisano, a slučajeva zaraze nije bilo. Kada su u pitanju druge opštine, Podgorica, Tivat, Berane, imali smo česte pozive da su djeca na ulici tražeći hranu, što je pokazalo u suštini koliko je nerazumijevanje problematike prosjačenja odnosno brige koja na prvom mjestu ne stavlja živote te djece, a svakako podrazumijeva nepravovremeno reagovanje tamošnjih institucija.

Ne može se a ne pomenuti da je uticaj koji je prvi talas ostavio na obrazovanje djece velik, te da je ovaj nastavak borbe sa ovom bolešću unio velike izmjene kada je u pitanju redovnost pohađanja školske nastave, što je dovoljan impakt da se sa djecom kroz restriktivne modele prema preporukama Instituta za javno zdravlje, ali i kroz online pristup radi na održavanju navika, redovnom obrazovanju isl.

Zaključak

Prosjačenje je kao problematika nedovoljno zastupljeno i o njemu se i dalje jako malo zna i govori. Pozitivni primjeri rada kakav je Dnevni Centar za djecu i porodicu „Defendologija" i dalje su jedinstveni. Međutim, obzirom da smo postali licencirani servis pri Ministarstvu rada i socijalnog staranja, te da smo samim tim postali i dio sistema, u budućem nudi dodatne opcije i mehanizme za prevenciju. Ciljevi Defendologije u budućem periodu su osposobljavanje prostorija koje će biti trajno rješenje problema smještaja, a između ostalog jedan od planova veže se za uspostavljanje prihvatne stanice koja bi se takođe integrisala u sistem i nudila rješenje za djecu koja su uhvaćena u prosjačenju, te na taj način sklonjena sa ulice privremeno, do drugačije odluke nadležnih institucija. Na taj način dijete ne bi bilo vraćano odmah u sredinu koja nije podržavajuća po dijete, uglavnom se radi o sredini u kojoj se nalazi i eksploatator, koji dijete primorava ili upućuje na prosjačenje. Protiv eksploatatora, vrlo često roditelja ili staratelja podnijeće se prijava. Sa djecom je potrebno konstantno raditi, stičući na taj način konzistentnost, povjerljivost, ali i ostvarujući tako i direktan uticaj na ponašanje djeteta. Problematika prosjačenja zahtijeva dugoročan pristup, temeljen na dubokom razumijevanju i neosuđivanju, ali i aktivnoj participaciji djeteta.

Defend*OLOgija* MNE
Vol. 5, No. 9 (2020), 115-124

Dragana Ivanović
Diplomirani pravnik Odsjeka za bezbjednost i kriminalistiku

UDK: 316.624:343.345-053.2

VRATIMO DJECI ULICE UKRADENO DJETINjSTVO! SPRIJEČIMO PROSJAČENJE!

LET'S GIVE BACK TO THE STREET CHILDREN A STOLEN CHILDHOOD! LET'S STOP BEGGING!

SAŽETAK

Svako dijete, bez izuzetka, ima pravo na odrastanje u kome će njegovi potencijali biti ostvareni u potpunosti, a samim tim osigurano njegovo koračanje u zdrav i produktivan život. Nažalost, stvarnost nam nerijetko pokazuje da to pravo nije obezbijeđeno svakom djetetu. Pokazuje nam da postoje djeca koja žive i/ili rade na ulici, te su samim tim izložena riziku da budu predmet ekonomskog i seksualnog iskorišćavanja, podpadanja pod ropski položaj ili položaj sličan ropskom kao i predmet trgovine ljudima. Dakle, u pitanju su djeca koja umjesto toplog doma imaju ulicu, umjesto roditeljske pažnje - zloupotrebljavanje odraslih, umjesto mirnog sna - borbu za opstanak. O njihovom porijeklu zna se veoma malo, kao i o porodičnim i socijalnim uslovima u kojima žive, a rizik-faktori i uzroci koji ih dovode do boravka na ulici i bavljenja prosjačenjem se temeljno ne istražuju. Bavljenje djecom ulice je na, blago rečeno, nezadovoljavajućem nivou kako zbog institucija koje se bave ovom problematikom, tako i zbog nedostatka empatije svih ljudi. To je nedopustivo i mora se promijeniti! Osnova početka rada na suzbijanju i prevenciji prosjačenja je u prihvatanju neoborive činjenice da djeca

ABSTRACT

Every child, without exception, has the right to grow up in which his potentials will be fully realized, and thus ensure his step into a healthy and productive life. Unfortunately, reality often shows us that this right is not guaranteed for every child. It shows us that there are children who live and / or work on the streets, and are therefore at risk of being subjected to economic and sexual exploitation, enslavement or slavery similar to human trafficking. So, these are children who have a street instead of a warm home, instead of parental attention - abuse of adults, instead of a peaceful sleep - a struggle for survival. Very little is known about their origins, as well as the family and social conditions in which they live, and the risk factors and causes that lead them to stay on the streets and engage in begging are not thoroughly researched. Dealing with street children is at, to put it mildly, unsatisfactory level both because of the institutions that deal with this issue, and because of the lack of empathy of all people. That is unacceptable and that must change! The basis of the beginning of work on the suppression and prevention of begging is in accepting the indisputable fact that street children are

ulice nisu prestupnici već žrtve! Osjećaj dužnosti svakog čovjeka u tom smislu mora porasti do granice koja će mogućnost pružanja pomoći djeci ulice učiniti ostvarivom kad god se za to ukaže prilika. Zajedničko djelovanje svih aktera, sa naglaskom na pojačano djelovanje odlučujućih, jedini je put koji će, kroz humanost, djeci ulice vratiti pravo na zdravo i srećno djetinjstvo. Dakle, institucije koje se bave ovom problematikom će unaprijediti cjelokupan pristup istoj i efektivnim rješavanjem pojedinačnih slučajeva obezbijediti suzbijanje ove pojave. Takođe, podizanje svijesti svih građana o ovoj problematici se mora učiniti obaveznim i učestalim pristupom. Jedino na ovaj način ćemo prevenciju prosjačenja učiniti mogućom. Rukovodeći se humanošću, kao najvažnijim životnim postulatom, uz odgovornost i savjesno djelovanje zajedno možemo ostvariti nevjerovatan učinak koji će učiniti da djeca ulice postanu ono što su oduvijek i trebala biti - djeca!

Ključne riječi: prosjačenje, pravo, empatija, dužnost, zajedničko djelovanje.

not criminals but victims! Every man's sense of duty in this regard must grow to the extent that the possibility of helping street children can be made available whenever the opportunity arises. The joint action of all actors, with an emphasis on the intensified action of decision-makers, is the only way that, through humanity, will return the right to a healthy and happy childhood to street children. Therefore, the institutions dealing with this issue will improve the overall approach to the same and effectively combat individual cases to ensure the suppression of this phenomenon. Also, raising the awareness of all citizens about this issue must be made a mandatory and frequent approach. Only in this way will we make the prevention of begging possible. Guided by humanity, as the most important postulate of life, with responsibility and conscientious action together we can achieve an incredible effect that will make street children become what they always have been and should be - children!

Key words: begging, law, empathy, duty, joint action.

Uvod

Većina autora prosjačenje definiše kao oblik sticanja materijalne dobiti, korišćenjem sklonosti ljudi ka samilosti prema osobama koje se time bave.[1] Prosjačenje predstavlja najrasprostranjeniji vid ekonomske eksploatacije djece i, u tom smislu, akcenat moramo staviti na djecu pripadnike RE populacije. Osim ekonomskoj, ova djeca su nerijetko izložena i seksualnoj eksploataciji, a kako veliki broj njih nema JMBG ("pravno nevidljivi"), u riziku su da postanu žrtve trgovine ljudima. Na djecu koja žive i/ili rade na ulici mora se obratiti dužna pažnja svih nadležnih aktera, kao i svih ljudi uopšte (otkloniti indiferentnost, prezir i odbacivanje) jer su posljedice koje nosi takav način života pogubne po njihov normalan razvoj. Kao posebno vulnerabilnoj kategoriji, od neprocjenjive je važnosti pružiti joj pomoć, zaštitu, otkloniti štetne faktore, vratiti položaj koji će joj omogućiti ostvarivanje prava. Upravo zbog toga, u daljem tekstu će biti riječi o pravima i zaštiti djece kroz međunarodnopravnu regulativu i nacionalno zakonodavstvo. Takođe, biće navedeni i

[1] Jugović, Aleksandar. (2009). Posjačenje i skitnja kao socijalni i bezbednosti probem. Nauka, bezbednost, policija, vol 14, br. 3, str. 153-173.

pojavni oblici prosjačenja, nabrojani rizični faktori koji dovode do istog, a poseban dio biće posvećen suzbijanju i prevenciji prosjačenja i to kroz: podizanje svijesti većinske populacije, programe osnaživanja roditelja i inegraciju djece u školski sistem, jačanje institucionalnih kapaciteta i koordinisane saradnje nadležnih institucija.

Međunarodnopravna regulativa

UN Konvencija o pravima djeteta[2] proklamuje da:

1. U svim akcijama u vezi s djecom, bez obzira da li ih preduzimaju javne ili privatne društvene dobrotvorne institucije, sudovi, upravne vlasti ili zakonska tijela, najbolji interesi djeteta biće od prvenstvenog značaja.

2. Države-potpisnice uzimaju na sebe da osiguraju djetetu zaštitu i brigu koja je potrebna za njegovu dobrobit, uzimajući u obzir prava i dužnosti njegovih roditelja, zakonskih staratelja ili drugih pojedinaca zakonski odgovornih za njega, i da bi se ovo postiglo, preduzeće sve zakonske i upravne mjere.

3. Države-potpisnice će osigurati da se institucije, službe i ustanove odgovorne za brigu o djeci i njihovu zaštitu pridržavaju standarda uspostavljenih od odgovarajućih vlasti, naročito u pogledu sigurnosti, zdravlja, u broju i prikladnosti njihovog osoblja kao i odgovarajućeg nadzora nad njima. (Član 3.)

1. Države članice priznaju pravo deteta na zaštitu od ekonomske eksploatacije i rada na poslu koji može biti opasan ili ometati obrazovanje deteta ili štetiti zdravlju deteta, odnosno njegovom fizičkom, mentalnom, duhovnom, moralnom ili socijalnom razvoju.

2. Države članice preduzimaju zakonodavne, administrativne, socijalne i obrazovne mere za primjenu odredaba ovog člana. U tom cilju, a imajući u vidu odgovarajuće odredbe drugih međunarodnih instrumenata, države članice posebno:

(a) određuju minimalnu starost za zapošljavanje;

(b) obezbijeđuju regulisanje radnog vremena i uslova rada;

(c) određuju odgovarajuće kazne ili druge sankcije kako bi se osigurala efikasna primjena odredaba ovog člana (Član 32.)

[2] Konvencija o pravima djeteta, usvojena od Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, 20. novembra 1989. godine

Države-potpisnice se obavezuju da će zaštititi dijete od svih oblika seksualne eksploatacije i seksualne zloupotrebe. U tu svrhu države-potpisnice će naročito preduzeti sve odgovarajuće mjere da se spriječi:

(a) Podsticanje ili tjeranje djeteta da se upusti u bilo kakvu nezakonitu seksualnu aktivnost;

(b) Korišćenje djeteta u cilju eksploatacije za prostituciju ili druge nezakonite seksualne radnje;

(c) Korišćenje djeteta u cilju eksploatacije u pornografskim predstavama ili materijalima. (Član 34.)

Države-potpisnice će preduzeti sve odgovarajuće nacionalne, bilateralne i multilateralne mjere da bi se spriječilo otimanje, prodaja i trgovina djecom za bilo kakve svrhe, u bilo kom obliku.(Član 35.)

Države članice štite dijete od svih drugih oblika eksploatacije štetne za dijete.(Član 36.)

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima[3] predviđa:

1. Niko se ne može držati u ropstvu; ropstvo i trgovina robljem su zabranjeni u svakom obliku.

2. Niko se ne može držati u potčinjenosti. (Član 8. stav 1 i stav 2)

Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima[4] predviđa:

Države članice ovog pakta priznaju da:

1. Treba da bude pružena što šira zaštita i pomoć porodici koja je prirodni i osnovni sastavni dio društva, posebno za njeno obrazovanje i za ono vrijeme za koje ona snosi odgovornost za izdržavanje i vaspitanje djece o kojima se brine. Na sklapanje braka budući supružnici moraju slobodno pristati.

3. Treba preduzeti posebne mjere zaštite i pomoći u korist djece i mladih, bez ikakve diskriminacije iz rodbinskih ili drugih razloga. Djeca i omladina moraju da budu zaštićeni od ekonomske i socijalne eksploatacije. Zakonom treba da se zabrani zapošljavanje na poslovima koji su takve prirode da mogu da izlože opasnosti njihov moral ili njihovo zdravlje, da dovedu u opasnost njihov život ili da naškode

[3] Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Usvojen i otvoren za potpisivanje i ratifikovanje ili pristupanje rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 2200A (XXI) od 16. decembra 1966 godine. Stupio na snagu 23. marta 1976. godine u skladu sa članom 49. Sluțbeni list SFRJ (MeĐunarodni ugovori) Br. 7/1971.

[4] Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima

njihovom normalnom razvoju. Države treba isto tako da utvrde granice starosti ispod kojih je plaćeni rad dječje radne snage zakonom zabranjen i kažnjiv. (Član 10., stav 1 i stav 3)

Nacionalno zakonodavstvo

Zaštita djece od svih oblika zlostavljanja i zanemarivanja garantovana je ne samo Ustavom Crne Gore, već i mnogim drugim zakonskim normama.

Krivični zakonik Crne Gore[5]

Član 159 - Povreda ravnopravnosti

(1) Ko zbog nacionalne ili etničke pripadnosti, rase ili vjeroispovijesti ili zbog odsustva te pripadnosti ili zbog razlika u pogledu političkog ili drugog ubjeđenja, pola, jezika, obrazovanja, društvenog položaja, socijalnog porijekla, imovnog stanja ili nekog drugog ličnog svojstva, drugome uskrati ili ograniči prava čovjeka i građanina utvrđena Ustavom, zakonima ili drugim propisima ili opštim aktima ili potvrđenim međunarodnim ugovorima ili mu na osnovu ove razlike daje povlastice ili pogodnosti, kazniće se zatvorom do tri godine.

(2) Ako djelo iz stava 1 ovog člana učini službeno lice u vršenju službe, kazniće se zatvorom od tri mjeseca do pet godina.

Član 219 - Zapuštanje i zlostavljanje maloljetnog lica

(1) Roditelj, usvojilac, staralac ili drugo lice koje grubim zanemarivanjem svoje dužnosti zbrinjavanja i vaspitavanja zapusti maloljetno lice o kojem je dužno da se stara, kazniće se zatvorom do tri godine.

(2) Roditelj, usvojilac, staralac ili drugo lice koje zlostavlja maloljetno lice ili ga prinuđava na pretjeran rad ili rad koji ne odgovara uzrastu maloljetnog lica ili na prosjačenje ili ga iz koristoljublja navodi na vršenje drugih radnji koje su štetne za njegov razvoj, kazniće se zatvorom od tri mjeseca do pet godina.

Član 444 - Trgovina ljudima

(1) Ko silom ili prijetnjom, dovođenjem u zabludu ili održavanjem u zabludi, zloupotrebom ovlašćenja, povjerenja, odnosa zavisnosti, teških prilika drugog, zadržavanjem ličnih isprava ili davanjem ili primanjem novca ili druge koristi, radi dobijanja saglasnosti od lica koje ima kontrolu nad drugim licem: vrbuje, prevozi, prebacuje, predaje, prodaje, kupuje, posreduje u prodaji, sakriva ili drži drugo lice, a u

[5]KRIVIČNI ZAKONIK CRNE GORE "Sl. list RCG", br. 70/2003, 13/2004 - ispr. i 47/2006 i "Sl. list CG", br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011 - dr. zakon, 40/2013, 56/2013 - ispr., 14/2015, 42/2015, 58/2015 - dr. zakon, 44/2017, 49/2018 i 3/2020

cilju eksploatacije njegovog rada, prinudnog rada, dovođenja u položaj sluge, vršenja kriminalne djelatnosti, prostitucije ili druge vrste seksualne eksploatacije, prosjačenja, upotrebe u pornografske svrhe, radi oduzimanja dijela tijela za presađivanje ili radi korišćenja u oružanim sukobima, kazniće se zatvorom od jedne do deset godina.

(2) Smatra se da je djelo iz stava 1 ovog člana učinjeno prema maloljetnom licu i kada učinilac nije upotrijebio silu, prijetnju ili neki drugi od navedenih načina izvršenja.

(3) Ako je djelo iz stava 1 ovog člana učinjeno prema maloljetnom licu, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje tri godine.

(4) Ako je usljed djela iz st. 1 do 3 ovog člana nastupila teška tjelesna povreda nekog lica, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do dvanaest godina.

(5) Ako je usljed djela iz st. 1 i 3 ovog člana nastupila smrt jednog ili više lica, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje deset godina.

(6) Ko se bavi vršenjem krivičnog djela iz st. 1 do 3 ovog člana ili je djelo izvršeno na organizovan način od strane više lica, kazniće se zatvorom najmanje deset godina.

(7) Ko koristi usluge lica za koje zna da je prema njemu učinjeno djelo iz stava 1 ovog člana, kazniće se zatvorom od šest mjeseci do pet godina.

(8) Ako je djelo iz stava 7 ovog člana učinjeno prema maloljetnom licu, učinilac će se kazniti zatvorom od tri do petnaest godina.

Član 446 - Zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu

(1) Ko, kršeći pravila međunarodnog prava, stavi drugog u ropski ili njemu sličan odnos ili ga drži u takvom odnosu, kupi, proda, preda drugom licu ili posreduje u kupovini, prodaji ili predaji ovakvog lica ili podstiče drugog da proda svoju slobodu ili slobodu lica koje izdržava ili o kojem se stara, kazniće se zatvorom od jedne do deset godina.

(2) Ko prevozi lica koja se nalaze u ropskom ili njemu sličnom odnosu iz jedne zemlje u drugu, kazniće se zatvorom od šest mjeseci do pet godina.

(3) Ko djelo iz st. 1 i 2 ovog člana učini prema maloljetnom licu, kazniće se zatvorom od pet do petnaest godina.

Zakon o javnom redu i miru[6] u članu 27 propisuje:

Ko organizuje prosjačenje ili drugog navodi ili prisiljava na prosjačenje, kazniće se novčanom kaznom od 100 eura do 900 eura ili zatvorom do 60 dana.

Ko prekršaj iz stava 1 ovog člana izvrši prema maloljetnom licu, kazniće se zatvorom od 30 do 60 dana.

Rizični faktori koji povećavaju mogućnost bavljenja prosjačenjem

Najučestaliji faktor koji dovodi do dječjeg prosjačenja jeste upravo pripadnost romskoj i egipćanskoj populaciji. Međutim, prosjačenje djece RE populacije ne može se, i ne smije, posmatrati odvojeno od velikog broja problema sa kojima se suočavaju, a koji su prouzrokovani njihovim veoma lošim socijalnim i ekonomskim stanjem. Tako im prosjačenje predstavlja, često jedini, način borbe za opstanak. Osim kao strategija preživljavanja, prosjačenje se kod RE populacije pojavljuje i kao nezaobilazan obrazac ponašanja ohrabren od strane njihove kulture. Djeca prihvataju prosjačenje kao jedan od svakodnevnih mehanizama ponašanja, te se tako, nerijetko i pod uticajem svojih porodica, uklapaju u postojeće standarde ponašanja. Takođe, nefunkcionalnost porodice se pojavljuje kao čest faktor koji za posljedicu ima dječje prosjačenje. Roditelji djece RE populacije često se pojavljuju kao osobe koje iniciraju njihovo prosjačenje, tolerišu ga i ohrabruju. Razlog tome jeste već pomenuta strategija preživljavanja, ali još veći jeste zabrinjavajući nedostatak roditeljske pažnje i nerazvijen osjećaj odgovornosti. A kako se osnovne pozitivne norme ponašanja djece iznjedre iz porodičnih zajednica, jasno je da programi za osnaživanje roditelja predstavljaju put ka rješavanju problema prosjačenja i omogućavanja ostvarenja dugoročnih pozitivnih rezultata kada je suzbijanje i prevencija prosjačenja u pitanju. Istraživanja su pokazala da se prosjačenjem bave i djeca izbjeglice, djeca strani državljani, djeca sa poremećajima u ponašanju, djeca izložena nasilju u porodici, djeca konzumenti narkotičnih sredstava...

Pojavni oblici dječjeg prosjačenja

Porodično prosjačenje odnosi se na prosjačenje organizovano od strane roditelja. U cilju ostvarivanja materijalnih sredstava izazivanjem samilosti, roditelji ohrabruju i/ili tjeraju djecu da se bave prosjačenjem. U Crnoj Gori, ovaj oblik prosjačenja je najučestaliji.

Spontano dječje prosjačenje karakteriše nedostatak roditeljskog insistiranja na prosjačenje djece, već se u ovom slučaju djeca sama na to odlučuju. Prihvatajući „zakone ulice“, ova djeca prosjačenje koriste kao jedan od načina preživljavanja, pri čemu postanu izložena riziku i od raznih drugih opasnosti. Često se dešava da ova djeca budu uvučena u razne oblike devijantnog ponašanja.

[6] Zakon o javnom redu i miru (“Službeni list CG”, broj 64/11)

Organizovano prosjačenje predstavlja organizovanje djece za bavljenje prosjačenjem od strane lica koje time stiče vlastitu materijalnu korist. Ekonomskom eksploatacijom djece na organizovan način najčešće se bave lica koja imaju kriminogeni dosije, izazivaju strah i izuzetno su uticajna. Organizovano prosjačenje je najopasniji oblik dječjeg prosjačenja jer su njime djeca ugrožena od opasnosti ulice, sa jedne, i nasilja organizatora, sa druge strane.

Suzbijanje i prevencija prosjačenja

Suzbijanje i prevencija prosjačenja kroz programe osnaživanja roditelja i integraciju djece u školski sistem

Za dugoročnost pozitivnih efekata borbe za suzbijanje prosjačenja neophodno je usmjeriti snage na korijen problema - roditelje, tačnije na nedostatak njihovih roditeljskih kompetencija, te samim tim i na njihovu nemogućnost stvaranja zdrave porodične atmosfere prijeko potrebne normalnom razvoju djece. Programi za osnaživanje roditelja od strane nadležnih institucija moraju se sprovoditi na načine prilagođene svakom pojedinačnom slučaju da bi se osigurao učinak. Izgrađen osjećaj odgovornosti, zainteresovanost za vaspitavanje, uopšte kvalitetna uključenost u život djece biće nužan rezultat ovih programa. Prihvatajući pozitivne životne vrijednosti i shvatajući koliko iste mogu promijeniti životni tok na bolje, roditelji će biti spremni i sposobni da ih prenesu svojoj djeci. Na taj način nećemo samo suzbiti i spriječiti prosjačenje, već i stvoriti takve porodične zajednice u kojima će djeca moći da ostvare svoje potencijale i ispune svoju budućnost zdravim sadržajima. Još jedan od načina da se to ostvari jeste integracija djece u školski sistem. Upravo aktivna integracija djece u školski sistem udaljava ih od prosjačenja, raznih oblika devijantnog ponašanja, a približava životu u kome će se znanje pobrinuti da isti uvijek bude kvalitetan i srećan. Osim toga, upravo

zavaljuući programima škole koji se odnose na problematiku prosjačenja, veliki broj djece će biti u mogućnosti da otkrije štetne posljedice života na ulici i bavljenja prosjačenjem, te se škola u tom smislu karakteriše kao važan faktor u prevenciji prosjačenja.

Suzbijanje i prevencija prosjačenja kroz podizanje svijesti većinske populacije

Ne samo da bi podizanje svijesti većinske populacije o problematici prosjačenja uticalo na njegovo suzbijanje i prevenciju već predstavlja faktor koji pozitivno utiče na sve aspekte inkluzije Roma i Egipćana. Svjedoci smo prisutnosti predrasuda i stigmatizacije prema RE populaciji koja, nažalost, u mnogome pogoršava njihove živote. Mora se stvoriti veći stepen senzibilnosti većinske populacije prema cjelokupnoj RE populaciji, sa akcentom na djecu koja prose. Djeca ulice su najčešće kvalifikovana kao prestupnici, a ne kao žrtve, što ona u stvari jesu. Samim tim, svi savjesni građani moraju se smatrati dužnim da pruže pomoć (obraćanje pažnje, prijava nadležnim institucijama, donacije u vidu hrane, odjeće, obuće, školskog pribora...). Akcije ključnih institucija, kao i propraćenost istih u medijima o položaju

RE populacije i dječjem prosjačenju moraju postati učestale i učiniti mogućom pobjedu nad predrasudama, stereotipovima i etničkom distancom. Potrebno je dostići takav stepen osvješćenosti da pružanje pomoći djeci ulice nikada ne bude dovedeno u pitanje iz bilo kog razloga, a kamoli onog koji se odnosi na etničku pripadnost.

Suzbijanje i prevencija prosjačenja kroz jačanje institucionalnih kapaciteta i koordinisanu saradnju nadležnih institucija

Učinkovito bavljenje problematikom prosjačenja znači jačanje institucionalnih kapaciteta na mnogim oslabljenim poljima. Prvo, neophodno je povećanje senzibilnosti stručnih lica koja su prva na liniji borbe protiv prosjačenja. Njihovo zalaganje, motivacija i želja da spriječe i suzbiju prosjačenje mora biti na zadovoljavajućem nivou. Jedino kroz savjestan i požrtvovan rad može doći do napretka u ovoj oblasti koja se najčešće ne uzima kao prioritetna. Glavna zamjerka nadležnim institucijama, osim nedovoljne senzibilnosti stručnog kadra, jeste u tome što iste svoj rad ne baziraju na suzbijanju i prevenciji prosjačenja i njihova reakcija, na rješavanje pojedinačnih slučajeva, obično ne dovodi do dugotrajnih pozitivnih rezultata. Da bi do njih došlo, saradnja i koordinacija između nadležnih institucija se mora poboljšati. U tom smislu, svaka od njih će jasno definisati svoje nadležnosti i, u skladu sa tim, svoje procedure reagovanja u konkretnim slučajevima. Svaka od njih će, u slučaju potrebe, jedna drugoj dati na uvid svoju bazu podataka i na taj način pomoći da dođe do valjane reakcije, kada su djeca koja prose u pitanju, ali i do preventivne reakcije, kada su djeca koja su u riziku da počnu da se bave prosjačenjem u pitanju. Zajednički sistem evidentiranja bi u mnogome poboljšao kompletan pristup borbi protiv prosjačenja. Sve nadležne institucije dužne su raditi na svojim oslabljenim karikama važnim za uspješno suzbijanje i prevenciju prosjačenja. U zavisnosti od nadležnosti, poboljšanja se moraju usmjeriti na sljedeće faktore: utvrđivanje i otkrivanje uzroka koji dovode do prosjačenja, preventivno otkrivanje djece koja su u riziku da postanu djeca ulice, poboljšanje standarda života porodica RE populacije koja žive ispod linije siromaštva, obezbjeđivanje uslova za dosljednu primjenu zakona, poboljšanje nadzora nad vršenjem roditeljskih prava, osnaživanje napora da se djeca RE populacije integrišu u školski sistem, podizanje nivoa svijesti šire javnosti o štetnosti prosjačenja. Širok je opseg faktora koji se moraju poboljšati da bi došlo do suzbijanja i prevencije prosjačenja, ali su takva poboljšanja jedini put ka ostvarivanju prava i zaštite svakog djeteta.

Zaključak

Kada se ugrožava život djeteta na bilo koji način, indiferentnost, puko uviđanje lošeg stanja i pomirenje sa istim nije dozvoljeno, ne samo nadležnim institucijama, već ni svim građanima uopšte. Najlakše je okrenuti glavu i odlučiti se za ignorisanje. Ali ujedno, i najtužnije. Svako djete ima pravo na brigu i zdrav razvoj, na ostvarenje svojih punih potencijala, na sreću! Zato su i poznati razlozi zbog kojih se nameću sljedeća pitanja: "Kada smo postali čovječanstvo koje od djece ulice

okreće glavu? Kada smo postali ravnodušni na njihov težak usud? Kada smo odlučili da pogoršamo njihove živote time što im ne pružamo pomoć jer smo sebično usmjereni jedino na sopstvene egzistencije?!" Odgovore moramo potražiti unutar sebe samih i vratiti se humanosti. Kroz humanost, djeci ulice vratiti ukradeno djetinjstvo i pružiti im šansu za život kakav zaslužuju! Prostora za napredak je mnogo, ali ujedinjeni u humanosti, u mogućnosti smo da okrenemo novi list ispunjen trudom, zalaganjima i pažnjom, koji će borbu za suzbijanje i prevenciju prosjačenja učiniti mogućom i vrijednom.

Literatura

Jugović, Aleksandar. (2009). Posjačenje i skitnja kao socijalni i bezbednosti probem. Nauka, bezbednost, policija, vol 14, br. 3, str. 153-173.

Konvencija o pravima djeteta, usvojena od Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, 20. novembra 1989. godine

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Usvojen i otvoren za potpisivanje i ratifikovanje ili pristupanje rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 2200A (XXI) od 16. decembra 1966 godine. Stupio na snagu 23. marta 1976. godine u skladu sa članom 49. Sluțbeni list SFRJ (MeĎunarodni ugovori) Br. 7/1971.

Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima

KRIVIČNI ZAKONIK CRNE GORE "Sl. list RCG", br. 70/2003, 13/2004 - ispr. i 47/2006 i "Sl. list CG", br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011 - dr. zakon, 40/2013, 56/2013 - ispr., 14/2015, 42/2015, 58/2015 - dr. zakon, 44/2017, 49/2018 i 3/2020

Zakon o javnom redu i miru (“Službeni list CG”, broj 64/11)

Defend*OLOgija* MNE
Vol. 5, No. 9 (2020), 125-128

Dragana Ivanović
Diplomirani pravnik Odsjeka za bezbjednost i kriminalistiku

UDK: 343.91:343.345-053.2

KRIMINOLOŠKO PROFILISANJE DJECE ULICE

CRIMINOLOGICAL PROFILING OF STREET CHILDREN

SAŽETAK

Kao veoma širok pojam, profilisanje se danas koristi u raznim sferama života. Najprostije rečeno, profilisanje predstavlja deskripciju ličnosti. Napraviti nečiji profil znači pokušati opisati njegovo sopstvo. Svrha profilisanja je razumijevanje međuzavisnih odnosa unutar čovjeka, kao i njihovo odražavanje u spoljašnji svijet. Donošenje određenih valjanih pretpostavki o ličnosti posredstvom profilisanja može poboljšati mehanizme reagovanja stručnih lica prema njoj. U tom smislu, profilisanje može biti važan korak ka suzbijanju i prevenciji prosjačenja. Tome doprinosi i činjenica da su stručna lica (psiholozi, kriminolozi...) nadležnih institucija koje se bave problematikom prosjačenja u mogućnosti da naprave valjane profile djece koja su im direktni korisnici, a bave se prosjačenjem. S obzirom na vrstu profilisanja i lica koja se profilišu, za svrhe ovog članka profilisanje ću okarakterisati kao kriminološko. Veoma je važno razlikovati ga od kriminalističkog profilisanja koje podrazumijeva procjenu ličnosti učinioca krivičnog djela i pretpostavljeni stil života određenog delinkventa koji se manifestovao prilikom izvršenja krivičnog djela.[1] Dakle, upotrebom kriminološkog profili-

ABSTRACT

As a very broad term, profiling is used today in various spheres of life. Simply put, profiling is a description of personality. Creating someone's profile means trying to describe their self. The purpose of profiling is to understand the interdependent relationships within a person, as well as their reflection in the outside world. Making certain valid assumptions about a person through profiling can improve the mechanisms of experts' reaction to it. In this sense, profiling can be an important step towards combating and preventing begging. The fact that experts (psychologists, criminologists...) of competent institutions dealing with the issue of begging are able to create valid profiles of children who are their direct beneficiaries, and who deal with begging, also contributes to this. Given the type of profiling and the persons who are profiled, for the purposes of this article, I will characterize profiling as criminological. It is very important to distinguish it from criminal profiling, which implies an assessment of the personality of the perpetrator of the criminal offense and the presumed lifestyle of a certain delinquent who manifested himself during the commission of

1 dr Velimir Rakočević, Osnovi kriminalistike, Podgorica, 2010. str. 130.

sanja, stručna lica mogu značajno unaprijediti pristup suzbijanju i prevenciji prosjačenja, kao i osigurati pozitivne promjene u životima djece ulice.

Ključne riječi: profilisanje, ličnost, prosjačenje, suzbijanje, prevencija.

the criminal offense. Thus, by using criminological profiling, professionals can significantly improve their approach to combating and preventing begging, as well as ensuring a positive change in the lives of street children.

Key words: profiling, personality, begging, suppression, prevention.

Uvod

Osim kao deskripciju ličnosti, kriminološko profilisanje sadrži i jedan važan segment za ostvarivanje željenih rezultata u suzbijanju i prevenciji prosjačenja - predviđanje ponašanja. Svaku ljudsku jedinku karakterišu, za nju, svojstvena obilježja (sposobnosti, osobine temperamenta, karaktera, emocionalna i moralna svojstva, motivi, potrebe...). Ličnost, dakle, predstavlja jedinstvenu organizaciju ovih svojstava, iz kojih proizilaze i karakteristični moduli ponašanja. Upravo kroz "autopsiju" nečije ličnosti dolazimo do mogućnosti predviđanja njenog ponašanja. Ipak, predviđanje nikada nije u potpunosti završeno i uvijek ima prostora za greške. Međutim, to nije razlog da se stručna lica time ne bave. Naprotiv. Predvidjeti nečije ponašanje znači pretpostaviti ciljeve i pravce njegove aktivnosti. Kvalitet predviđanja zavisi prvenstveno od broja informacija koje stručno lice koje se bavi profilisanjem posjeduje o objektu predviđanja.[2] Od izuzetnog je značaja doći do što više podataka da bi predviđanje bilo vjerodostojno i imalo pozitivan uticaj na dalji pristup u mehanizmu reagovanja prema objektu profilisanja. Imajući u vidu da se radi o djeci koja žive i/ili rade na ulici, pripadnicima RE populacije, jasno je da se faktori sredine u kojima žive moraju uzeti u obzir jer umnogome utiču na profilisanje. Tu posebno ističem porodicu s obzirom na činjenicu da se upravo roditelji u većini slučajeva pojavljuju kao inicijatori prosjačenja djece. U tom smislu, psihološkoj podršci roditelja od strane stručnih lica treba dodati i profilisanje, kao izuzetno koristan metod za unapređivanje mehanizama pomoći. Dakle, metod profilisanja bi uticao na suzbijanje i prevenciju prosjačenja, kao i na unapređenje psihološkog osnaživanja RE porodica i, kao takav, stručnim licima mora biti predstavljen ne samo kao poželjan, već i obavezan.

Uticaj faktora sredine na razvoj ličnosti djece ulice

Pod sredinom se podrazumijeva sve ono što okružuje dijete i podstiče ga na aktivnost i reagovanje. Ne samo u prvim godinama života (ali posebno u njima), već i u kasnijim, posebno veliki uticaj ima porodična sredina. Dobra porodična atmosfera i ljubav koja se pruža djeci utiče na njihovo formiranje ličnosti. Svako dijete traži ljubav od roditelja da bi moglo uspješno da odraste i stekne zrelost.[3] Nažalost, u

2 Radoman Ćetković, Kriminalno ponašanje i maloljetnička delinkvencija, Podgorica, 2008. str. 174.
3 Skot Pek, Put kojim se ređe ide, Podgorica, Banja Luka, 2002. str. 171.

RE porodicama najčešće nedostaje brige i ljubavi roditelja prema djeci. Djeca nisu u mogućnosti da se normalno razviju kada dožive teške oblike roditeljske nepažnje. Škola, takođe, ima uticaj na razvoj djeteta. Zahvaljujući školskom sistemu, dijete uči i izgrađuje odnose sa drugima i kod njega se razvija odgovornost. Međutim, nedovoljna integracija djece RE populacije u školski sistem dovodi do negativnog uticaja na njihov razvoj. Druženje sa vršnjacima je, takođe, veoma važno sredstvo socijalizacije. Kada osoba nije socijalizovana, onda neće biti sposobna da rešava različite probleme i konfliktne situacije koje joj nameće život, tako da je u velikoj opasnosti da neadekvatno reaguje i krši norme ponašanja sredine.[4]

Profilisanje djece ulice kao značajan metod u suzbijanju i prevenciji prosjačenja

Pod pojmom djeca ulice, za svrhe ovog članka, podrazumijevam djecu (lica do 14 godina starosti) i maloljetnike (lica od 14 do 18 godina života) koji žive i/ili rade na ulici. Djeca ulice predstavljaju žrtve, a ne prestupnike, tako da plan postupanja stručnih lica prema njima mora biti prilagođen ovoj činjenici. Dijete je ljudsko biće koje nasleđem stiče određena fizička svojstva i temperament. Ono ima karakterističan nervni, motorni i metabolički sistem i određene potencijale intelektualnog razvoja, ali je u svemu ostalom nezrelo i zavisno od okoline.[5] Osim njihove faze razvoja, na profilisanje će uticati i okolnosti u kojima žive, problemi sa kojima se svakodnevno bore (siromaštvo, predrasude, odbacivanje, diskriminacija...), vaspitna zapuštenost. Koristeći profilisanje - sastavljajući kvalitetnu sliku budućih obrazaca ponašanja djeteta - stručna lica će se potruditi da adekvatnim metodama utiču na korigovanje negativnih faktora koji im, na raznim poljima, ugrožavaju živote. Cilj savjetodavnog rada stručnih lica je u tome da djeci ulice učine prihvatljivim i poželjnim način života koji će im obezbijediti sazrijevanje u mlade ljude okrenute vrijednostima koje će im živote učiniti ispunjenim.

Profilisanje roditelja kao značajan metod suzbijanja i prevencije prosjačenja

Stručna lica (psiholozi, kriminolozi) nadležnih institucija koje se bave problematikom prosjačenja u mogućnosti su da vrše profilisanje kako djece, tako i njihovih roditelja. U tom smislu, akcenat je stavljen na institucije koje direktno rade sa djecom i porodicama RE populacije koje se bave prosjačenjem. Kroz programe podrške roditelja, savjetodavni rad treba nadograditi upotrebom metode profilisanja. Time će biti sigurnija procjena stručnih lica o roditeljima sa kojima se mora temeljnije i dugotrajnije raditi na osnaživanju roditeljskih kompetencija, sa kojima na otklanjanju različitih oblika psihičkog i fizičkog zlostavljanja djece, sa kojima na odbacivanju određenih negativnih obrazaca ponašanja... Predvidjeti negativno

4 Radoman Ćetković, Kriminalno ponašanje i maloljetnička delinkvencija, Podgorica, 2008. str. 117.
5 dr Velimir Rakočević, Kriminologija, Podgorica, 2007. str. 171.

djelovanje roditelja znači i pravovremeno usmjeriti akcije da bi se isto spriječilo. Djeca koja odrastaju u atmosferi nedostatka ljubavi, neće ući u zrelost sa osjećanjem unutrašnje sigurnosti. Ona će imati osjećaj nesigurnosti, osjećaj da nemaju dovoljno, da je svijet nepredvidljiv i razdražljiv kao i sa sumnjom u pogledu lične vrijednosti voljenosti.[6] Normalan razvoj djeteta uslovljen je normalnim roditeljem/ima. Zato se kroz pružanje pomoći roditeljima direktno utiče i na živote njihove djece. Tako će profilisanje roditelja za nagradu imati vrednovanje porodice kao najvažnije, najtoplije zajednice u kojoj se svi članovi zajednički bore za kvalitetan život.

Zaključak

Stručna lica nadležnih institucija koje se bave problematikom prosjačenja, a čija se djelatnost rada podudara sa mogućnošću upotrebe metode profilisanja, bi trebala što prije razmotriti obavezno uvođenje istog u svoj rad. Istina je da ovaj metod iziskuje ulaganje većih napora, mukotrpniji rad, ali je takođe istina da predstavlja značajan faktor u ostvarivanju dugotrajnih rezultata u borbi protiv kršenja prava djece kroz mnoge oblike zlostavljanja. Profilisanje se preporučuje stručnim licima (psiholozima, kriminolozima) koji direktno rade sa porodicama koje se bave prosjačenjem. Osposobljeni za upotrebu ovog metoda, kroz savjetodavni rad sa djecom i roditeljima mogu ga učiniti primjenjivim i tako poboljšati usmjeravanje sopstvenih akcija na način da se obezbijedi dugoročnost željenih rezultata. Kritika na račun rada nadležnih institucija kao i stručnih lica ne nedostaje. Primjećena je stagnacija na ovom polju, a prostora za napredak je mnogo i isti je prijeko potreban. Upravo iz tih razloga, profilisanje predstavlja učinkovit preporučen metod koji bi doveo do promjene takvog stanja. Uz otklanjanje mnogih opštepoznatih prepreka na putu ka suzbijanju i prevenciji prosjačenja, treba unaprijediti rad stručnih lica upotrebom metode profilisanja i na taj način napraviti značajan korak ka izvodljivoj prevenciji prosjačenja.

Literatura

dr Velimir Rakočević, Osnovi kriminalistike, Podgorica, 2010.

Radoman Ćetković, Kriminalno ponašanje i maloljetnička delinkvencija, Podgorica, 2008.

Skot Pek, Put kojim se ređe ide, Podgorica, Banja Luka, 2002.

dr Velimir Rakočević, Kriminologija, Podgorica, 2007.

6 Skot Pek, Put kojim se ređe ide, Podgorica, 2002. str. 99.

Defend*OLOgija* MNE
Vol. 5, No. 9 (2020), 129-138

Milica Goranović
Diplomirana psihološkinja
Dnevni centar za djecu i porodicu "Defendologija"

UDK: 159.922.2:343.345-053.2

IZ UGLA PSIHOLOGA
Da li smo ravnodušni na prosjačenje?

FROM THE POINT VIEW OF PSYCHOLOGIST
Are we indifferent to children who live and work on the streets ?

SAŽETAK

Većina ljudi u današnjem društvu vidi djetinjstvo kao prelaznu fazu do odraslog doba. Djetinjstvo predstvalja i uključuje posmatranje odnosa djetinjstva i strukturalnog okruženja. Ono nije univerzalna društvena konstrukcija ,već zavisi od iskustava koje dijete stiče u društvu i okolini.

O djeci se danas govori kao najvrednijem dijelu onoga što čovek u bitnom smislu jeste. Djeca zaslužuju da budu priznata kao djeca, zaslužuju „da se čuje njihov glas"(Nenadić,2012).

Međutim, kada pričamo o djeci koja se bave prosjačenjem možemo reći da vrijeme koje provode na ulici nije niti bezbjedno niti sigurno. Osnovni cilj i izazov jeste da djeca imaju djetinjstvo, u smislu emocionalne sigurnosti i osjećanja bezbrižnosti i zaštićenosti, da bi izrasla u „netraumatizovane" ličnosti, jakih ličnih snaga i kapaciteta, jer drugačije odrastanje vodi stvaranju problematizovane persone, što predstvalja i ličnu teškoću i problem društvene prirode. U skladu sa opštom brigom za prava i dobrobit djece jeste i problem rastućeg broja djece ulice. Ovo vodi stvaranju i utemeljivanju Nevladinih organizacija čija je glavna aktivnost pomoć u obezbjeđivanju boljeg položaja djece koja žive i rade na ulici.

ABSTRACT

Most people in today's society see childhood as a transitional phase to adulthood. Childhood represents and includes the observation of the relationship between childhood and the structural environment. It is not a universal social construction, but depends on the experiences that the child acquires in society and the environment.

When we talk about children who are engaged in begging, we can say that the time they spend on the street is neither safe nor secure. The main goal and challenge is that children have a childhood in terms of emotional security and feelings of carefreeness and protection to grow into non-traumatized personalities,strong personal strenghts and capacities because a different upbringing leads to the creation of problematic personality which is a pesonal difficulty and a social problem as well. In line with the general concern for the rights and welfare of children, there is also the problem of the growing number of street children. This leads to the creation and establishment of non-governmental organizations whose main activity is to help secure the position of children living and working on the streets. One of such services is the Day Care Center for Children and Families "Defendolo-

Jedan od takvih servisa je Dnevni centar za djecu i porodicu „Defendologija“, Nikšić čija su ciljna grupa između ostalog djeca koja žive i rade na ulici ili su u riziku da to postanu. Misija Dnevnog centra je doprinos obezbjeđivanju što potpunijeg ostvarivanja prava djece izložene raznim vidovima radne eksploatacije, nasilja, nekom drugom vidu eksploatacije ili djece u riziku da to postanu kroz pružanje različitih usluga djeci i roditeljima. Sigurnost, zdravlje i dobrobit djeteta jesu na prvom mjestu pa se stoga dječija prava propisana Konvencijom o pravima djeteta moraju poštovati kao i raditi na njihovoj promociji, zaštiti i unapređivanju.

Ključne riječi: Bezbjednost, Defendologija,djetinjstvo,eksploatacij,dječija prava;

gija", Niksic, whose target group is, among other things, children who live and work on the streets or are at risk of becoming so. The mission of the Day Center is to contribute to ensuring the fullest possible realization of the rights of children exposed to various forms of labor exploitation, violence, some other form of exploitation or children at risk of becoming so, through the provision of various services to children and parents.The safety, health and well-being of the child are paramount and therefore children's rights under the Convention on the Rights of the Child must be respected as well as working to promote, protect and promote them.

Key words: Security, Defendology, childhood, exploitation, children's rights;

Uvod

Iako ne postoji zvanična i konačna definicija prosjačenja, najčešće se za određenje ove pojave koristi sledeća formulacija "prosjačenje se određuje kao društvena devijacija i socijalni problem, koji se sastoji u sticanju materijalnih vrijednosti traženjem od drugog lica, bespovratno i bez pružanja protivusluge" (Milosavljević, M.“Devijacije i društvo”, 2003).

U zakonodavstvu dječije prosjačenje gotovo da i ne postoji i ova pojava se ne odvaja od prosjačenja odraslih. Oblici ispoljavanja dječijeg prosjačenja su mnogostruki, a za najčešće se uzimaju sticanje materijalne koristi izazivanjem samilosti, kao i eksploatisanje djece u te svrhe od strane drugih lica.

Činjenica koju uvijek moramo imati na umu jeste da većina pripadnika RE populacije pripada populaciji kojoj siromaštvo diktira način života. To nije razlog za opravdanje prosjačenja, svakako, ali jeste razlog za stavljanjem dodatnog akcenta na pružanje pomoći licima koja su u najvećem broju slučajeva, prinuđena na prosjačenje radi održavanja sopstvene egzistencije. Imajući u vidu da se prosjačenjem najčešće bave djeca, pružanje pomoći postaje najvažnija misija, ne samo institucijama koje se bave ovom problematikom, već i svakog građanina uopšte. Podizanje svijesti svih građana o ovoj problematici predstavlja zadatak od izuzetne važnosti jer najveći učinak na suzbijanju i prevenciji ove pojave možemo učiniti zajedničkim snagama. Kroz razne sprovođene akcije od strane naše organizacije ("Pruži manje, daj više" i sl.), kao i težnjom da iste uvijek budu medijski ispraćene, trudimo se da uvijek radimo na podizanju svijesti građana o prosjačenju. Apsolutno svi koji su u

mogućnosti mogu pomoći i nikada, kao odgovorno i savjesno društvo, ne smijemo postati ravnodušni na (dječije) prosjačenje. Jer, na kraju krajeva, "čovječanstvo duguje djetetu sve najbolje što može dati" (Deklaracija o pravima djeteta,1959)

Osvrt na Konvenciju o pravima djeteta

Konvencija o pravima djeteta zasnovana je na četiri ključna principa: prava na život, opstanak i razvoj, nediskriminaciji, participaciji i najboljim interesima djeteta. Države potpisnice UN Konvencije o pravima djeteta obavezuju se na preduzimanje svih odgovarajućih zakonodavnih, administrativnih, socijalnih i obrazovnih mjera radi zaštite djeteta od svih oblika fizičkog ili mentalnog nasilja, povreda ili zloupotrebe, zanemarivanja ili nemarnog odnosa, maltretiranja ili eksploatacije dok je na brizi kod roditelja, zakonskih staratelja ili nekog drugog lica kome je povjerena briga o djetetu.

U članu 32, stav 1, Konvencije se navodi: "Države ugovornice priznaju pravo djeteta da bude zaštićeno od ekonomske eksploatacije i od bilo kakvog rada koji je potencijalno opasan, može ometati dječije obrazovanje ili naškoditi dječjiem zdravlju ili fizičkom, mentalnom ili društvenom razvoju" (Regionalni izvještaj o prosjačenju djece, Save the Children 2011).

Manjkavosti koje se moraju odstraniti u cilju suzbijanja i prevencije dječjeg prosjačenja

Kao najznačajniju manjkavost, a ujedno i najteže otklonjivu, najčešći izvori navode nepostojanje odgovarajućeg pravnog okvira koji za cilj ima upravo suzbijanje i prevenciju dječijeg prosjačenja. Jasno je da primjena postojećih zakonskih normi nema efekat koji bi se odrazio na suzbijanje i prevenciju ove pojave. Takođe, nepostojanje vjerodostojne evidencije o djeci koja se bave prosjačenjem predstavlja manjkavost koja u mnogome otežava napredak na ovom polju. Često je razlog taj što se radi o djeci koja u velikom broju nisu upisana u matične knjige rođenih, te tako nemaju ni obezbjeđenu zdravstvenu zaštitu i obrazovanje, niti mogu biti korisnici usluga socijalne zaštite. Osim toga, činjenica da im nije regulisan pravni status čini ih rizičnom grupom kada je trgovina ljudima u pitanju. Dalje, primjećen je i potpuni nedostatak mehanizama reintegracije i resocijalizacije djece koja su zatečena ili je potvrđeno da se bave prosjačenjem. Još jedan od nedostataka je i onaj koji se odnosi na koordinisanu i kontinuiranu saradnju između institucija koje se bave ovim problemom. One, kao otežavajuću okolnost u radu koji bi trebao da donese kvalitetne rezultate na ovom polju, navode nedostatak kapaciteta, ljudskog i materijalnog. Uglavnom se mjere koje preduzimaju odnose na odgovarajuću reakciju u slučaju prosjačenja, a ne na suzbijanju samih uzroka, što će reći da je rad na prevenciji ove pojave neznatan.

Značajno je podsjetiti da romska djeca odrastaju u porodicama sa niskim socioekonomskim statusom, uglavnom nerado idu u školu, i imaju slaba školska postig-

nuća. Po tradiciji, roditelji njihovom vaspitanju i obrazovanju ne posvećuju pažnju. Saradnja porodice i škole se odvija na inicijativu nastavnika, tako da je ona veoma rijetka ili nikakva. Nadalje, ova djeca prije polaska u školu, ne uspijevaju da savladaju jezik u onoj mjeri koja bi im omogućila nesmetanu komunikaciju sa drugarima i nastavnicima (Civil Rights Defenders, 2018).

Stoga značajna uloga Dnevnog centra "Defendologija" jeste podrška u učenju, pomoć u izradi domaćih zadataka i rad na podizanju svijesti djece i roditelja o zakonskoj obavezi obrazovanja, njegovoj ulozi I značaju. Obavljanje savjetodanog razgovora sa roditeljima djece koja su ugrožena porodičnim prilikama u cilju otklanjanja uzroka koji mogu dovesti do toga da dijete neredovno pohađa nastavu i bude u riziku je da napusti obrazovni sistem je ozbiljna uloga stučnih radnika Dnevnog centra.

Kultura siromaštva djece ulice

Korišćenje pojma kulture siromaštva ili kulturne deprivacije pretpostavlja da se obrasci ponašanja siromašnih usvajaju putem vaspitanja a naučeni obrasci ponašanja imaju otpor prema promjenama Ukorijenjenost kulture siromaštva znači življenje sa sopstvenim načinom života, izdvojenim od matičnog i dominantnog života vladajuće kulture.

Stereotipi koji se vezuju za Rome svakako najteže pogađaju djecu. Ona rastu u zajednicama i porodicama čija je stopa nezaposlenosti velika i gdje njihovi roditelji dobijaju minimalnu nadoknadu za svoj rad. Posledica toga nije samo da deca rastu u oskudici svake vrste i ekonomskoj nesigurnosti, već i nizak položaj roditelja koji ugrožava samopoštovanje i samopouzdanje djece i njihove odnose sa drugom djecom i širom zajednicom (Unicef,2007). Zdravstveni problemi djece ulice su komplikovani i duboki jer nemaju pristup zdravstvenim uslugama i vakcinama što rezultira mogućim lošim zdravstevnim stanjima a to dodatno ugrožava mogućnost pronalaska posla. Budući da žive u okruženju gdje nemaju adekvatnu zaštitu, rijetko imaju pristup sredstvima koji su im potrebni za održavanje higijene usled čega postaju ranjiviji na zdravstvene probleme (Marijke Van Buggenhout,2014/2015).

Uz ukupne socio-ekonomske prilike među uzrocima lošijeg zdravstvenog statusa Roma navodi se i nekorištenje prava koja im stoje na raspolaganju (naročito kod zdravstvene zaštite djece), kao i visoka stopa konzumiranja alkohola i duvanskih proizvoda (Bagić, D.; Burić, D.; Dobrotić,I; Potočnik,D; Zriniščak, 2014).

Faktor rizika za prosjačenje svakako jeste siromaštvo na prvom mjestu, kao i postojanje prinude da se dijete izloži ovakvom vidu eksploatacije, zatim, maloljetnički brakovi, nizak nivo osnovnog obrazovanja, zatvorenost zajednice, odsustvo socijalne mreže i etnička distanca.

Ono što najviše zabrinjava je što djeca romske populacije ne znaju koliko je važno ići u školu ili jednostavno nemaju priliku da je pohađaju s obzirom da su prinuđeni

da se više brinu o tome kako obezbijediti osnovne egzistencijalne potrebe. Ovaj začarani krug izaziva bojazan da će doći do povećanja dječijeg kriminaliteta .

Može se zaključiti da porodica spada među ključne društvene institucije zadužene za pravilnu socijalizaciju djece. Sve promjene koje su se dogodile u porodici (siromaštvo, nemaština, nasilje, prosjačenje) negativno utiču na pravilnu socijalizaciju djece pa se sa pravom ističe da se ne može zamisliti objašnjenje delikventnog ponašanja bez sagledavanja uticaja kojima su oni izloženi u porodici. Veliki broj porodica romske populacije nije u stanju da se nosi sa izazovima koje nose teške životne okolnosti, te je u tom pogledu potrebna društvena pomoć na svim nivoima kako bi se roditelji što bolje osposobili za pravilno vaspitanje djece.

Aktivnosti koje imaju pozitivan uticaj na suzbijanje i prevenciju dječjeg prosjačenja

(Uz poseban osvrt na rad Dnevnog centra za djecu i porodicu "Defendologija")

Kao jednu od najvažnijih aktivnosti, koje imaju pozitivan uticaj na suzbijanje i prevenciju dječijeg prosjačenja, navodim utvrđivanje uzroka koji su doveli do prosjačenja, a koje je Dnevni centar za djecu i porodicu "Defendologija" u mogućnosti da otkrije kroz direktan rad sa korisnicima. Zahvaljujući savjetodavnom radu stručnog tima Dnevnog centra, sav rad je usmjeren na njihovom otklanjanju. Kao dokaz produktivnosti, imamo studije slučaja koje jasno pokazuju kroz koje je faze rada korisnik prošao, a koje su za rezultat imale prestanak bavljenja prosjačenjem. Kroz savjetodavni rad sa roditeljima, nastojimo da ojačamo porodične vrijednosti, na način da pojačamo nastojanje roditelja da djeci omoguće normalan i zdrav razvoj. Pojačan je trud, da kroz saradnju sa ostalim relevantnim akterima u ovoj oblasti, stvorimo jednake uslove za normalan razvoj svakog djeteta uključivanjem djece u sve sfere života. Takođe, kao organizacija kojoj su korisnici upravo pripadnici RE populacije, posebne snage usmjeravamo na prevazilaženje svih predrasuda i eliminaciju svih oblika diskriminacije.

Kao posebnu aktivnost navodimo praćenje stanja porodica RE populacije od strane našeg terenskog radnika na području Nikšića (naselje pod Trebjesom, Željezara). Uz njegovu pomoć, pravimo posebne evidencije i baze podataka porodica korisnika koje nam omogućavaju kontinuirano praćenje stanja i, u slučaju da dođe do negativnih promjena, pravovremenog reagovanja na iste.

Poslovi psihologa u Dnevnom centru

(Značaj savjetodavnog rada sa roditeljima RE populacije)

Posao psihologa u Dnevnom centru obuhvata psihološku procjenu i individualni pristup djeci te pravljenje planova aktivnosti prema sposobnostima i mogućnostima svakog djeteta ponaosob. Takođe, procjenu manipulativnih i verbalnih sposo-

bnosti, psihomotornog razvoja i emocionalne zrelosti djeteta, uzimajući u obzir individualni i grupni pristup koji se bazira na modifikaciji ponašajnih obrazaca, reduciranju agresivnog ponašanja, unaprijeđenja socijalnih vještina, podsticanje na prosocijalno ponašanje, zagovaranje nenansilne komunikacije, unaprijeđenje samopuzdanja, razvoj socijalnih oblika ponašanja.

Dijete ne možemo posmatrati izolovano od porodičnog konteksta, stoga je rad sa roditeljima nešto što predstvalja neizostavnu praksu a temelji se na savjetodavnom pristupu kroz unaprijeđenje kapaciteta za efikasnije prevazilaženje životnih problema, unaprijeđenje roditeljskih vještina za odgovorno roditeljstvo kao i uspostavljanje dobrih međusobnih veza. S obzirom na činjenicu da funkcionisanje roditelja predstavlja temelj porodičnog funkcionisanja, to jest sastavni dio rasta i razvoja porodice u cjelini potrebno je stvoriti uslove da roditelji romske djece na adekvatan način vrše svoju ulogu, prije svega kada je reč o vaspitanju i školovanju dece, i njihovoj pripremi za život pa se samim tim podiže svijest roditelja RE populacije o važnosti obrazovanja kroz različite radionice i aktivnosti kako bi podržali svoju djecu da se obrazuju a samim tim im pomogli u procesu osamostaljivanja.

Psihosocijalna pomoć je proces psihičkog i socijalnog osnaživanja svakog pojedinca (djeteta i odrasle osobe), njegove porodice i socijalnog okruženja kako bi u sebi i svojoj neposrednoj okolini pronašao ili stekao snage i načine za uspješno suočavanje sa stresom, prevladavanje krize, postupnu izgradnju normalnog psihički zdravog i punovrijednog života bez štetnih posljedica po sebe i druge (Radojka Kraljević,Tomislav Bunjevac,2009).

Stanja u kojima se nalaze socijalno marginalizirane grupe i pojedinci u društvu zahtijevaju poseban pristup socijalnog rada, prije svega psihosocijalni rad sa navedenim osobama. Ključna stvar jeste u nastojanju da se pojedinci uključe u životne sfere. Drugim riječima socijalna isključenost znači nedostatak društvenih veza, dezintegrisanost, marginalizaciju, društvenu otuđenost i nepovoljan položaj u političkom, ekonomskom i socijalnom smislu. Socijalna iskjučenost je višedimenzionalan proces koji slabi povezanost pojedinca i zajednice, pa što je više obilježja po kojima je osoba isključena ona postaje ranjivija (Zoran Šućur,2001).

Rad sa socijalno marginaliziranim skupinama društva dolazi do svoje prave suštine i centralne funkcije djelatnosti psihosocijalne pomoći u formi razvoja, sazrijevanja i unaprijeđenja života pojedinca. To su prije svega pojedinci i porodice u stanju socijalne potrebe, kojima je usljed posebnih okolnosti potreban odgovarajući oblik zaštite (Irmela Ćosić, Idriz Ćosić, 2019).

Uspostavljanje pozitivne komunikacije sa roditeljima, koja podrazumeva aktivno slušanje, uvažavanje, prihvatanje, poštovanje, ohrabrivanje, povjerenje je jedna od uloga psihologa u Dnevnom centru. Takav pristup programa podrazumjeva aktivno učešće i djece i roditelja, kao i uključivanje roditelja u grupne radionice radi jačanja roditeljskih kompetencija, uvažavajući porodične specifičnosti, a u skladu sa tim i primjenu različitih oblika, metoda i sadržaja rada. Kao najefektivniji programi nivou preventivnog delovanja pokazali su se oni programi koji sadrže trening soci-

jalnih i kognitivnih veština i intervencije usmerene ka unapređivanju vještina roditeljstva i porodičnih odnosa (Ferić,2002,Žunić-Pavlović i Kovačević-Lepojević,2010). Porodica je, uz zajednicu, školu i vršnjake, identifikovana kao okruženje koje može biti vrlo podsticajno, ali i potencijalno vrlo rizično okruženje za razvoj deteta, jer su problemi u ponašanju djece i mladih često povezani s neadekvatnim funkcionisanjem porodice u cjelini. Posebna pažnja se usmjerava na savjetodavni rad sa roditeljima djece u riziku, odnosno na rad sa multiproblemskim porodicama. Suština savjetodavnog rada, koji čini sastavni dio ovakvih programa podrške, jeste osnaživanje porodice da optimalno zadovoljava potrebe njenih članova, kao i da se efikasno nosi sa izazovima sa kojima se pojedini članovi ili cijela porodica susreću.

Implementacija programa u radu sa djecom ulice

S obzirom da je uzrasna dob djece koja su korisnici usluga Dnevnog centra od 3-18 godina, pri tom uzimajući u obzir različite razvojne stadijume djece, radioničarski oblik rada je koncipiran tako da djeci pruža podršku u zadovoljavanju i razvijanju kognitivnih sposobnosti kroz različite edukativne radionice čiji je cilj između ostalog sticanje novih znanja i vještina, dok kreativne radionice koriste djeci u razvijanju stvaralačkih sposobnosti, a učenje o sopstvenom unutrašnjem svijetu kroz maštovitost i imaginaciju djeci pomaže u jačanju samopouzdanja, motivacije i empatičnosti. Bitna stvar u razvoju djece jeste uspostavljanje odnosa sa vršnjacima i odraslima čime se stvara osjećaj pripadnosti i zajedništva. Djeci koja su korisnici Dnevnog centra u tome pomažu rekreativne radionice. Kroz rekreaciju, sport i razne društvene aktivnosti djeca unaprijeđuju timski rad, solidarnost, uče se poštovanju drugih, povjerenju i vještinama rješavanja problema.
Imajući u vidu uticaj ranog rasta i razvoja djece na emotivni, intelektualni, saznajni, socio-emocionalni i motorički aspekt razvoja u Dnevnom centru se pirmjenjuje ECCD program koji je namijenjen za djecu uzrasta 3-6 godina. Takođe, veoma značajnu ulogu u psihosocijalnoj podršci djece predstavlja pristup koji se bazira na umjetnosti, a koji pomaže djeci koja su izložena ozbiljnom problemu ili hroničnom stresu, je HEART program (Iscjeljenje i obrazovanje kroz umjetnost). Rezultati primjene programa su višestruki, a uključuju kreativno učenje kako bi se obrazovanje iskusilo kao proces koji je zabavan, interaktivan. Na taj nači dijete biva sposobnije i ima više samopuzdanja pa će šanse da ono uči biti samim tim veće.

Važno je istaći da u radu sa romskim porodicama stručni tim realizuje Program podrške porodici, akreditovani program koji ima važnu ulogu u oblasti roditeljskog funkcionisanja, njihovog osnaživanja i razvoja kompetencija.

Edukativne aktivnosti smatramo vrlo važnim pa se sa djecom kontinuirano radi na opismenjavanju, savladavanju školskog gradiva, podršci u izradi domaćih zadataka, kao i dodatnim individualnim časovima iz različitih predmeta.

Poseban osvrt na sprovođenje aktivnosti tokom pandemije korona virusa (COVID-19)

Trajanje virusa korona podrazumijevalo je potrebu za reagovanjem u cilju zadovoljenja primarnih potreba te smanjenju negativnih, štetnih posledica koje bi za rezultat imale gubitak uvida u cjelokupnu situaciju, te zanemarivanje potreba djece koju stručni radnici mogu utvrditi komunikacijom i redovnim kontaktom sa njima. Jedan od bitnih problema koji je ugrozio egzistenciju naših korisnika je onemogućenost rada za dnevnicu, prikupljanjem sekundarnih sirovina, pa se saradnjom sa partnerskom organizacijom Save the children i njihovom pomoći ovo pitanje rješavalo donacijom paketa materijalne pomoći.

Održane su edukativne radionice sa djecom različitog uzrasta, sve u cilju podrške djeci da razumiju šta je to korona virus, kako se može prenijeti, i kako da se ponašamo kada smo blizu nekoga ko je već bolestan. Osnovni smisao radionica je bila prevencija mogućeg osjećanja straha, anksioznosti, bijesa, ljutnje kao i jačanje sistema samozaštite u daljem periodu.

Da bi se nastavio kontnuitet rada i da djeca i porodice ne bi osjećali nedostatak stručne pomoći, stručni tim Dnevnog centra redovno i pojačano je održavao kontinitet rada sa našim korisnicima i njihovim porodicama.

U ovom izazovnom periodu, oformljene su viber grupe sa onim korisnicima koji mogu nesmetano koristiti online komunikaciju i koji nisu imali tehničkih problema u ostvarivanju iste , u kojoj su djeca i stručni radnici svakodnevno komunicirali i pružali podršku u učenju, davali savjete na koji način i koje su to aktivnosti koje će pomoći u prevazilaženju izazovne situacije, kada će učiti, na koji način održavati radne navike, koje su to igre koje pomažu djetetu da se osjeća sigurno i kada će ostaviti vrijeme za odmor i rekreaciju.

Svakodnevno održavanje kontakta telefonskim putem sa korisncima i njhovim roditeljima bilo je od pomoći u realizaciji svakodnevnih školskih obaveza, kreativnom izražavanju, kognitivnom razvoju, logičnom razmišljanju, pospješivanju mentalnog zdravlja, i pomoći u organizovanju svakodnevnih obaveza sa akcentom na igru i rekreacju. Pružanje psiho-socijalne pomoći djeci i roditeljima je obavezan i jedan od važnih vidova intervencije u ovoj kriznoj situaciji.

Struči radnici Dnevnog centra, shvatajući da jačanjem porodičnih odnosa daju temelj zdravoj porodičnoj infrastrukturi, održavali su kontakt sa roditeljima, kroz online radionice na temu (osnaživanja za prihvatnje promjena, suočavanje sa problemima u komunikaciji, održavanje osjećaja kontrole sa akcentom na proaktivno djelovanje koje će im pomoći u budućim životnim situacijama i intervenisanje u cilju očuvanja fizičkog, mentalnog i emocionalnog zdravlja i dobrobiti.

Rad sa roditeljima zasnivao se na promovisanju nenasilne komunikacije i odnosa sa djecom, razumjevanju razvoja djeteta, i poštovanja djece kao kompletnih ličnosti (Joan E. Durrant,2014).

Zaključak

Fenomen djece ulice je globalan, alarmantan i eskalirajući. Djeca pripadnici RE populacije nemaju službene papire, pa samim tim zvanično kao i da ne postoje. Ta činjenica djecu čini nevidljivom, ranjivom za eksploataciju a često ih dovodi u nezakonite aktivnosti ili druge oblike prisilnog rada.

Da bi se odgovorilo na izazove sa kojima se susreću djeca ulice neophodno je razvijanje sveobuhvatne strategije uključivanjem svih zainteresovanih strana. Za suzbijanje prosjačenja postoji potreba za razumijevanjem heterogenih odrednica koje djecu guraju ka životu ulice , pa se samim tim trebaju štititi socijalne potrebe djece kako bi se problem riješavao na temeljnom nivou.

Neophodno je uključivanje svih relevantnih institucija počev od angažovanja Ministarstva Prosvjete ,Ministarstva Unutrašnjih poslova, Ministarstva zdravlja ,Ministarstva rada i socijalnog stranja kao i Nevladinog sektora za preuzimanje mjera zadovoljavanja potreba djece ulice i proširenja spektra usluga. Osiguravanje snažnih porodičnih veza održavanjem njegujućeg okruženja ,legalizacija boravka, upis djece u školu, ohrabrivanje na dalje identifikacije različitih rješenja u zajednici su veliki korak ka rješavanju početnih problema djece ulice.

Literatura

Mile N. Nenadić (2012). Djetinjstvo: Biološka činjenica života i/ili društvena I kulturna tvorevina. Kruševac: Sinteze.

Milosav Milosavljević (2003). Devijacije i društvo. Beograd : Draganić.

Save the children (2011). Regionalni izvještaj o prosjačenju djece. Sarajevo.

Civil right defenders (2018),Stockholm.

Unicef Srbija (2007). Raskinuti lanac isključenosti. Beograd.

Marijke Van Buggenhout (2014/2015). Deconstructing the Social Concept of Street Children. Brussel. Faculty of low and crimilogy.

Bagić, D.; Burić, D.; Dobrotić, I.; Potočnik, D.; Zrinščak, S. (2014). Romska svakodnevnica u Hrvatskoj. Unicef Hrvatska.

Zoran Šućur: (2001). Siromaštvo: teorije, koncepti i pokazatelji. Zagreb: Croatian Journal of Social Policy.

Radojka Kraljević, Tomislav Bunjevac (2009). Psihosocijalne intervencije kao oblik pomoći traumatizovanim osobama. Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu.

Irmela Ćosić, Idriz Ćosić (2019) Specifični odnos psihosocijalnog rada sa marginalizovanim grupama u društvu . Banja Luka. Centar modernih znanja.

Vesna Žunić Pavlović,Marina Kovačević-Lepojević.(2010). Prevencija I tretman poremećaja ponašanja. Čigoja štampa.Beograd.

Joan.E.Durrant (2014) Pozitivna disciplina u svakodnevnom roditeljstvu.Sarajevo. Save the children.

Defend*OLOgija* MNE
Vol. 5, No. 9 (2020), 139-145

Nađa Đukić
Diplomirana psihološkinja
Implementatorka aktivnosti u Dnevnom centru „Defendologija“

UDK:061.235:343.345-053.2

ZAČARANI KRUG DJEČIJEG PROSJAČENJA

Iz ugla direktnog rada sa djecom koja žive i rade na ulici

THE ENCHANTED CIRCLE OF CHILDREN'S BEGGING

From the point of view of working directly with children living and working on the streets

SAŽETAK

Uslovi u kojima djeca koja žive i provode svoje djetinjstvo na ulici, predstavljaja jedan od najtežih i najgrubljih oblika povreda prava djeteta. Djeca pri tom dolaze iz jako loših ekonomskih uslova, najčešće žive u neformalnim naseljima gdje ne postoje pravi uslovi za razvoj. Zabrinjavajuća je činjenica da ova djeca najčešće nisu uključena u redovan obrazovni program, nemaju zdravstveno osiguranje ni pristup većini prava koje predviđa Konvencija UN o pravima djeteta. Ključni izazovi u suzbijanju i zaštiti djece od različitih oblika eksploatacije i drugih kršenja prava ogledaju se u nedostatku adekvatnih programa za pomoć i podršku. Ključni izlaz se nalazi u fokusiranju pažnje i podrške na navedenu grupaciju djece. Jedan od ključnih mehanizama u borbi protiv eksploatacije djece prosjačenjem je i sam rad Dnevnog centra „Defendologija“ u kojem se djeci omogućuje zadovoljavanje bazičnih osnovnih potreba kao i pomoć i podrška u obrazovnom aspektu, pri čemu imaju stručni tim koji je izgradio odnos poverenja za koji vjerujemo da je najznačajniji u tom procesu.

Ključne riječi : eksploatacija, dječija prava, Dnevni centar „Defendologija“

ABSTRACT

The conditions in which children living and spending their childhood on the streets represent one of the most serious and gross forms of child rights violations. Children come from very bad economic conditions, most often living in informal settlements where there are no real conditions for development. It is a worrying fact that these children are usually not included in the regular educational program, do not have health insurance or access to most of the rights provided by the UN Convention on the Rights of the Child. The key challenges in combating and protecting children from various forms of exploitation and other violations of rights are reflected in the lack of adequate assistance and support programs. The key way out is to focus attention and support on this group of children.

Key words: exploitation, child rights, Day Center "Defendology"

Uvod

Rad sa djecom koja žive i rade na ulici u Dnevnom centru "Defendologija" a samim tim i njihovim roditeljima tj. porodicama fokusira se na rad u području predškolske, školske i roditeljske pedagogije. Jedan od bitnih elemenata je nužno poznavanje načina funkcionisanja ciljne grupe sa kojom se radi konkretno u ovom slučaju djece koj žive i rade na ulici, pri čemu je potrebno poznavati različite teorije vaspitanja i obrazovanja,teorijske i praktične posljedice djelovanja različitih karakteristika ličnosti i sposobnosti djece kao i kulturološki aspekt djece RE zajednice. Sam rad treba biti prožet kreativnošću, vještinama grupnog rada, analitičkog mišljenja za uspješno obavljanje posla. Timski rad i interdisciplinarni pristup nezaobilazni su zbog stalne saradnje sa drugim stručnim radnicima i institucijama. Djeca iz RE populacije su i dalje svakodnevna pojava na ulicama, pri čemu prema izvještaju UN iz 2016. godine prosjačenje ostaje najdominantniji oblik teškog dječijeg rada u Crnoj Gori. Prosjačenje kao društveno neprihvatljiv oblik ponašanja ne predstavlja krivično djelo, ono je prekršaj pri čemu je važno i želimo to da pratimo jer su ta djeca jako osjetljiva budući da prosjačenje može da preraste u krivično djelo trgovina ljudima. Sve ovo ukazuje da su djeca ulice zapravo žrtve ulice.

Karakteristike djece ulice i njihovih porodica

Djeca ulice su ona djeca koja žive i rade na gradskim ulicama bez ikakve zaštite. U posljednjih nekoliko decenija ovaj problem se prilično pogoršao. Ekonomski status porodica RE populacije, predstavlja bitan faktor zbog kojeg sve veći broj djece širom svijeta provodi većinu dana radeći ili prosjačeći na ulici.Nemogućnost zaposlenja odnosno zadržavanje stabilnog posla, nedostatak obrazovanja predstavljaju značajan faktor koji doprinosi da se djeca bave prosjačenjem. Prvo počinje zbog preživljavanja, ali može se završiti zavisnošću od droga ili bavljenjem kriminalnim životom. Ta ranjivost uzrokovana siromaštvom, nedostatkom obrazovanja, nedostatkom radnih mjesta ima tendenciju još više odvojiti RE zajednicu od društva u kojem žive. RE porodice broje višečlana domaćinstva pri čemu roditelji nerijetko stvaraju vanbračnu zajednicu koja dovodi do konfuzije u smislu različitih prezimena roditelja i djece, pri čemu nerijetko je zastupljeno da roditelji ne registruju djecu nakon rođenja te samim tim i teže ostvaruju prava iz socijalne i dječije zaštite.Procenat porodica koje imaju ova primanja bio bi i veći da ne postoje problemi oko prikupljanja neophodnih dokumanata što dodatno otežava ostvarivanje prava.[1] Većina RE porodica radi u neformalnom sektoru, nemaju zasnovan radni odnos, zdravstveno osiguranje i druge benefite koji iz toga proizilaze, uz dodatnu nepovoljnu činjenicu da uglavnom nemaju nikakve formalno priznate kvalifikacije. Danas se veliki broj romskih porodica izdržava prikupljanjem sekundarnih sirovina (metala i starog papira), prodajom korišćene odjeće, sezonskim poslovima, sječom drva i drugim poslovima koje obavljaju za dnevnicu. Većina mnogočlanih RE poro-

[1] http://www.domzdravljaobrenovac.com/pdf/Zdravo-dete-Zajedno-do-zdravlja.pdf

dica žive u jako lošim stambenim uslovima. Riječ je uglavnom o propalim i napuštenim barakama pri čemu su izraženi problemi sa infrastrukturom (problem priključka vode, električne energije, izgradnje puteva itd). Za neke je prosjačenje jedini način preživljavanja. To dalje za posljedicu ima da neka romska djeca veći dio dana provode na ulici, proseći ili radeći kako bi zaradili nešto novca i izbjegli siromaštvo.[2]

Prosjačenje djece predstavlja ozbiljan socio-patološki problem koji je u enormnom porastu. Ova djeca su često potpuno higijenski, vaspitno, obrazovno i zdravstveno zapuštena. Njihovo pravo na obrazovanje, na zdravstvenu zaštitu, na igru i druženje sa vršnjacima, njihovo pravo na zdravo odrastanje i zaštitu od bilo kojeg oblika nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja njima je, ne samo nepoznato, nego u većini slučajeva uskraćeno odnosno povrijeđeno.Oni su često isključeni i marginalizovani u pogledu aktivnosti (ekonomskih, društvenih i kulturnih) koje se smatraju standardom za druge ljude, a njihov pristup osnovnim pravima često je ograničen.[3]

Djeca u uličnoj situaciji ne predstavljaju homogenu grupu. Među njima postoje velike razlike u pogledu osobina kao što su, između ostalog uzrast, pol, nacionalna pripadnost. Priroda boravka na ulici i vrijeme fizički provedeno na ulici se značajno razlikuje od djeteta do djeteta.Odnosi koje djeca uspostavljaju mogu da im pomognu da prežive na ulici i/ili da dodatno doprinesu uslovima nasilnog kršenja njihovih prava. Djeca na javnim površinama obavljaju niz aktivnosti, uključujući rad, socijalizaciju, rekreaciju/odmor, sklanjanje od vremenskih uslova, spavanje, održavanje higijene i zloupotrebu supstanci ili seksualnu aktivnost. Usled nedostatka podataka, ta djeca su nevidljiva.

Ključni faktori koji generišu pojavu prosjačenja su loš socijalni i ekonomski položaj Roma i Egipćana, nebriga roditelja prema djeci te je prosjačenje strategija porodičnog preživljavanja, roditelji nemaju dovoljno razvijen osjećaj odgovornosti i empatije prema sopstvenoj djeci, deficiti u primarnoj socijalizaciji Romske i Egipćanske djece naročito u situacijama u kojima su RE djeca izuzeta iz procesa obrazovanja u redovnom školstvu, život u segregiranim romskim naseljima/zajednicama u kojima se reprodukuju specifični načini života, generalno, kultura koja se u velikoj mjeri zasniva na „snalaženju“ svake vrste.

Dnevni centar za djecu i porodicu „Defendologija“

Dnevni Centar Defendologija jedinstven je servis na prostoru Crne Gore, koji zastupa prava i bavi se direktnim radom sa djecom koja su ugrožena eksploatacijom od prosjačenja, pri čemu svakodnevno direktno radi sa djecom koja su ugrožena eksploatacijom od prosjačenja, pod licencom Ministarstva rada i socijalnog staranja kao Dnevni boravak za djecu sa problemima u ponašanju. Pristup koji se bazi-

[2]https://childhub.org/sh/system/tdf/library/attachments/pravno_socijalni_polozaj_i_ranjivost_porodica_i_dece_koja_zive_u_neformalnim_naseljima_u_beogradu.pdf?file=1&type=node&id=36273
[3] http://www.mhrr.gov.ba/ljudska_prava/djeca_bih/default.aspx?id=4281&langTag=bs-BA

ra kroz rad Dnevnog centra temelji se na pravima deteta, u kojem se dijete poštuje kao nosilac prava i odluke se često donose uz učešće samog djeteta i pristup koji se temelji na socijalnoj zaštiti.

Dnevni centar broji više od 160 direktnih korisnika, a rad je aktivan i sa 115 roditelja, evidentno je da je potrebno dodatnih motiva i aktivnosti preduzeti kako bi se roditelji osvijestili o značaju obrazovanja, preventivi i praćenju zdravstvenog stanja, te smanjio broj djece koja su ugrožena eksploatacijom od prosjačenja te tako doprinijelo ostvarenju predviđenih ciljeva lokalnih akcionih planova, zakona i sl. a sve u najboljem interesu djeteta. Svakodnevnim aktivnim radom sa RE populacijom u Dnevnom Centru kao i svakodnevnim radom u četiri RE naselja na području opštine Nikšić dalo nam je jasnu sliku o manjku osviještenosti o važnosti obrazovanja, te neredovnom pohađanju škole, vrlo rijetkom nastavljanju srednjoškolskog obrazovanja.

S obzirom na postojeći Zakon o zabrani diskriminacije, Strategiju za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana u Crnoj Gori, te Lokalni akcioni plan za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana u Opštini Nikšić 2018-2022 potrebno je aktivno raditi sa navedenom ranjivom grupom u dijelu većeg informisanja I osnaživanja kako djece tako I porodica RE populacije.

Prethodne akcije koje su sprovođenje sa RE populacijom od strane drugih aktera nijesu konzistentne i njihov efekat je djelimičan i najčešće traje koliko i sami projekat. Kao organizacija koja fokus rada bazira na RE populaciji tokom svih svojih aktivnosti daje prednost za dalji rad I pristup njihovoj zajednici.

Programi rada sa djecom

Rad sa djecom koja žive i rade na ulici u Dnevnom centru Defendologija bazira se na više sadržaja pri čemu se konstantno koristi kombinovani (direktan, indirektan, frontalni, grupni i individualni oblik rada) a sve u svrhu sticanja novih znanja iz razlicitih oblasti zbog razlicite hronoloske dobi djece i njihovog stepena znanja o razlicitim sadržajima.

Usluge koje Dnevni centar svakodnevno pruža djeci su:

- Savjetodavni rad sa djecom individualno ili grupno;
- Edukativne radionice različitog sadržaja koje imaju za cilj sticanje novih znanja i vještina iz različitih oblasti;
- Kreativne radionice koje imaju za cilj razvijanje mašte, izgradnju odnosa sa drugom djecom, timski duh i solidarnost;
- Rekreativne radionice koje imaju za cilj da okupe djecu u aktivnostima koje podrazumijevaju kako nadmetanje, tako i saradnju, zabavu i dobro raspoloženje, razvijanje različitih kognitivnih vještina, kao što je rješavanje problema i donošenje odluka;

- Podrška korisnicima u savladavanju školskog gradiva kroz kontinuirani rad i podršku namjenjenu za učenike osnovnoškolske i/ili adolescentske dobi u savladavanju školskog gradiva i u uklapanju u školski sistem usled nemogućnosti roditelja da pomognu djetetu u izvršavanju školskih obaveza a sve kroz grupni ili indivudualan pristup u zavisnosti od potrebe djeteta;
- ECCD program koji je namjenjen za rani rast i razvoj za uzrast (3-6 godina) a kojim su obuhvaćena 4 razvojna aspekta (motorički, kognitivni, govor i socio-emocionalni razvoj); *Heart pristup koji se temlji na umjetnosti a koji ima za cilj pružiti psihosocijalnu podršku djeci koja su izložena ozbiljnom ili hroničnom stresu pri čemu koristi umjetnost da pomogne djeci da procesuiraju i izraze osjećanja vezana za svoja iskustva;
- Obilježavanje važnijih datuma;
- Izleti i slično.

Glavni fokus rada sa djecom je smanjenje vremena koje provode na ulici i rad na njihovom obrazovnom dijelu sa akcentom na opismenjavanju djece i usvajanje elmentarnih znanja i vještina, osnaživanje i uključivanje djece koja žive i rade na ulici u redovni školski sistem. Stručni tim u radu konkretno sa djecom koja žive i rade na ulici prije samog početka rada vrši inicijalnu procjenu djeteta kroz razgovor kojim se teži provjeriti stepen znanja i vještina nakon čega za svako dijete ponaosob sačinjava plan akivnosti koje su namjenjene djetetovim ličnim potrebama u cilju sticanja znanja iz različitih elementarnih oblasti, nakon čega se vrši i evaluacija postignuća djeteta. Prilikom rada, stručni tim razmatranja šta svako dete treba da nauči, kako ona ili on najbolje uče i kako mi kao stručne osobe koje radimo sa njima, možemo izgraditi pozitivan odnos sa svakim djetetom te shodno tome svako dijete i dobija svoj individualni plan. Prilikom rada sa djecom stručno osoblje koje radi sa njima kao i zaposleni primjenjuju pozitivnu disciplinu sa ciljem da se dijete nauči da kontroliše svoje ponašanje i da podstiče samopouzdanje tako što se fokusira na ono što želimo da dijete nauči i što je sposobno da usvoji.

U radu sa djecom koja žive i rade na ulici poseban akcenat se stavlja na procesu opismenjavanja s obzirom da većina pripadnika RE populacije ima problem sa pismenošću, kao i na usvajanju znanja i vještina iz različitih elementarnih oblasti. S obzirom da je odziv djece koja su korisnici centra veliki to za sobom povlači i heterogenost grupe kako po uzrasnoj dobi, polu tako i na osnovu različitih stepena znanja.
Centar za djecu i porodicu „Defendologija“ pruža dobrodošlicu i podršku svoj djeci, i edukuje svu djecu bez obzira na njihov pol, fizičke, intelektualne, socijalne, emocionalne, jezičke ili bilo kakve druge karakteristike. Ovakav način prihvatanja djece, djeci pruža mjesto mesto gde se njihove potrebe i različitosti razumiju.

Programi rada sa roditeljima

Osim sa djecom koja su žrtve ulice nadležni treba da rade i sa njihovim roditeljima jer bez toga nema izlaska iz začaranog kruga dječijeg prosjačenja. Takođe, ne možemo a da istovremeno dok radimo sa tom djecom, ne radimo i sa njihovim roditeljima. Značaj rada sa roditeljima ima za krajnji cilj shvatanje I razumijevanje rizika boravka njihove djece na ulici. Rad sa porodicama se bazira kroz pružanje stručne pomoći roditeljima kroz savjetodavni pristup i Program podrške porodicama koji se striktno bavi roditeljskim kompetencijama, rezilijentnošću i socijalizaciji u trajanju od 6 mjeseci.

Osim navedenog tim Defendologija nerijetko povezuje porodice sa relevantnim institucijama u zavisnosti od njihove potrebe, pruža im pravne usluge, uslugu pranja/sušenja veša,usluge kupanja za djecu i roditelje i donacije u vidu hrane, garderobe i sl. Važnost pružanja pomoći i podrške porodicama koje su, kao i sve ostale, bile šokirane novim uslovima u kojima su morale da žive zbog epidemiološke situacije koju je prouzrokovao Covid-19, ogromne su. Od vitalnog značaja za porodice bili su paketi sa donacijom hrane, posjete terenskog radnika, ali i psihološka pomoć koja je učinila da korisnici jačaju svoje kapacitete da se suoče sa krizom.Psihološka pomoć se uglavnom odnosila na oslobađanje straha i anksioznosti, kao i na povećanje osećaja sigurnosti i sigurnosti. Takođe, naglasak je stavljen na savjetovanje roditelja kako da olakšaju situaciju u kojoj se djeca mogu naći. Kontinuirani rad sa porodicama, iako se obavljao s nezahvalnim oblicima komunikacije, pokazao se efikasnim i dao je očekivane rezultate.

Zaključak

Prosjačenje je složen problem u kome su djeca najčešće radno eksploatisana. Građani često iz sažaljenja djeci koja im djeluju simpatično, bespomoćno i nezaštićeno daju novac nakon čega se u njima javlja sumnja da li su učinili dobro djelo i pomogli djeci da prežive ili su zapravo doprinjeli širenju navedene problematike. Najčešće su djeca zapravo žrtve kojima je pomoć državnih i nevladinih organizacija prijeko potrebna kako bi se uključila u društveni sistem i postali ravnopravni članovi društva.Na ulicama se najčešće sreću djeca iz RE porodica u kojima je prosjačenje sastavni element fenomena RE zajednice pri čemu se najmanje RE djece uključuje u sistem obrazovanja, pa se djeca umjesto u školskim klupama nalaze na ulicama i bave se prosjačenjem. Za djecu iz RE zajednice je karakteristična socijalna isključenost, nisu uključeni u rad institucija i nedostupne su im usluge socijalne zaštite, isključeni su iz aktivnosti društvene sredine u kojoj žive, imaju svojstvene navike, stilove života u kome prosjačenje predstavlja nezaobilaznu komponentu kod pripanika RE populacije. U Crnoj Gori broj djece koji žive i rade na ulici je zastupljeniji u pojedinim turističkim gradovima. U Nikšiću djeca koja žive i rade na ulici utočište i pomoć nalaze upravo u Dnevnom centru „Defendologija. Prosjačenje kao jedan društveno neprihvatljiv oblik ponašanja predstavlja socijalni problem koji je teško u potpunosti iskorijeniti, međutim svakako je pojava koju je moguće suzbiti ukoliko se više institucija sistema angažuju oko istog. Svaki korak

koji se napravi sa akcentom da se čuje glas djeteta i da su njegova prava uvažena je bitan. Dnevni centar za djecu i porodicu „Defendologija“ predstavlja drugi dom djeci koja žive i rade na ulici i djeci koja su u riziku da to postanu, drugi dom jer teži da se dječije pravo i glas uvijek čuju sa akcentom da njihovo djetinjstvo ne bude na ulici već da ga provode kao i sva druga djeca jer „Djeca su djeca bez izuzetka“.

Literatura

Praktikum za obuku sudija, tužilaca, policije, socijalnih radnika i drugih profesionalaca o temi suzbijanja prisilnog i štetnog rada djece na ulici u Bosni i Hercegovini (Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH), 2013 Sarajevo

https://childhub.org/sh/system/tdf/library/attachments/pravno_socijalni_polozaj_i_ranjivost_porodica_i_dece_koja_zive_u_neformalnim_naseljima_u_beogradu.pdf?file=1&type=node&id=36273

http://www.undp.org/content/dam/serbia/Publications%20and%20reports/Serbian/UNDP_SRB_Pod_rizikom__Socijalna_ugrozenost_Roma,_izbeglica_i_interno_raseljenih_lica_u_Srbiji.pdf

https://nwb.savethechildren.net/sites/nwb.savethechildren.net/files/library/Djeca-u-pokretu.pdf

http://www.mhrr.gov.ba/ljudska_prava/djeca_bih/default.aspx?id=4281&langTag=bs-BA

https://www.ombudsman.co.me/imgpublications/11/naucimo_ih_nesto_drugo.pdf

http://www.domzdravljaobrenovac.com/pdf/Zdravo-dete-Zajedno-do-zdravlja.pdf

http://atina.org.rs/sites/default/files/deca%20u%20pokretu.pdf

https://www.osce.org/files/f/documents/8/2/406001.pdf

https://www.cedem.me/images/Djecje_prosjacenje.pdf

http://www.defendologijamne.com

Defend*OLOgija* MNE
Vol. 5, No. 9 (2020), 147-151

Anastazija Janjušević
Diplomirana socijalna radnica
Dnevni centar za djecu i porodicu „Defendologija“

UDK: 316.624:343.345-053.2

SOCIJALNA PATOLOGIJA PROSJAČENJA

SOCIAL PATOLOGY OF BEGGING

SAŽETAK

Prosjačenje predstavlja socijalni problem i društvenu devijaciju koja postoji još od robovlasničkog društva i društvenog raslojavanja. Sociolozi određuju prosjačenje kao društvenu devijaciju i socijalni problem, koji se sastoji u sticanju materijalnih vrijednosti traženjem od drugih lica, bespovratno i bez pružanja protivusluge.” Ono može biti pojedinačno i kolektivno, a njime se bave ljudi i djeca koja se nalaze na margini društva i iz socijalno ugroženih grupa kojima je prosjačenje jedini način sticanja materijalnih dobara. Postoje i slučajevi, organizovanih akcija kojima se najčešće djeca eksploatišu kako bi „zaradili“ određenu svotu novca za organizatora ovog društveno neprihvatljivog oblika ponašanja.

Djeca koja se bave prosjačenjem u velikom broju slučajeva ne pohađaju redovno školu, nemaju pravni status, nemaju zdravstveno osiguranje. Ovakav način života predstavlja jedno od najsurovijih kršenja prava djeteta zagarantovano UN konvencijom o pravima djeteta. Djeca, obično prihvataju ovakav model ponašanja pa se i na isti ili sličan način ophode i prema svojoj djeci. Djeca su pored ekonomskog iskorišćavanja izložena riziku da budu predmet seksualnog iskorištavanja kao i predmet trgovine ljudima.

ABSTRACT

Begging is a social problem and a social deviation that has existed since the slave-owning society and social stratification. Sociologists define begging as a social deviation and a social problem, which consists in acquiring material values by seeking from others, irrevocably and without providing a counter-service. ” It can be individual and collective, and it is dealt with by people and children who are on the margins of society and from socially vulnerable groups for whom begging is the only way to acquire material goods. There are also cases of organized actions in which children are most often exploited in order to "earn" a certain amount of money for the organizer of this socially unacceptable form of behavior.

Begging children in a large number of cases do not attend school regularly, do not have legal status, do not have health insurance. This way of life is one of the most severe violations of the rights of the child guaranteed by the UN Convention on the Rights of the Child. Children usually accept this model of behavior, so they treat their children in the same or similar way. In addition to economic exploitation, children are at risk of being sexually exploited as well as trafficked.

Ključne riječi: prosjačenje, socijalna devijacija, društveno raslojavanja, eksploatacija

Key words: begging, social deviation, social stratification, exploitation

UVOD

Socijalna patologija je pokušaj primjene biološke koncepcije devijantosti na društvene okvire, jer predstavnici ove teorije polaze od uverenja da zdravo društvo ima neke univerzalne zakone, pa isto tako može razviti patološke i abnormalne pojave, kao što su kriminal, samoubistvo, alkoholizam, nasilje, zavisnost, prostitucija i mentalne bolesti. Devijantnost se objašnjava iz dve perspektive: bolest unutar društva i bolest pojedinih osoba[1].

U daljem tekstu govorićemo o posebnoj pojavi koja predstavlja problem u svakoj zajednici širom svijeta – prosjačenju.

U Crnoj Gori, prosjačenje nije odvojen fenomen zabranjenog ponašanja, te nemamo poseban zakon koji bi ga sancionisalo. U Krivičnom zakoniku (KZ) Crne Gore (prema izmjenama i dopunama iz avgusta 2013. godine), krivično djelo Trgovinu ljudima reguliše na sljedeći način: *„Ko silom ili prijetnjom, dovođenjem u zabludu ili održavanjem u zabludi, zloupotrebom ovlašćenja, povjerenja, odnosa zavisnosti, teških prilika, zadržavanjem ličnih isprava ili davanjem ili primanjem novca radi dobijanja saglasnosti od lica koje ima kontrolu nad drugim licem: vrbuje, prevozi, prebacuje, predaje, prodaje, kupuje, posreduje u prodaji, sakriva ili drži drugo lice, a u cilju eksploatacije njegovog rada, prinudnog rada, dovođenja u položaj sluge, ropstva ili ropstvu sličan odnos, vršenja kriminalne djelatnosti, prostitucije ili druge vrste seksualne eksploatacije, prosjačenja, upotrebe u pornografske svrhe, sklapanja nedozvoljenog braka, radi oduzimanja dijela tijela za presađivanje ili radi korišćenja u oružanim sukobima, kazniće se zatvorom od jedne do deset godina*."

DRUŠTVENA DEVIJACIJA

Devijantna ponašanja su ona ponašanja koja odstupaju od normi i vrijednosti koje su prihvaćene u nekoj društvenoj sredini, društvenoj grupi ili cjelokupnom društvu. Ono je posledica nesklada između kulturnih vrijednosti koje su nametnute i nemogućnosti da te vrijednosti budu ostvarene.
Društvene devijacije mogu biti adaptivne, sistemske i nekomformističke.

Sistemske adaptacije se odnose na kršenje normi koje imaju za cilj očuvanje postojećeg poretka i nosioci su obično pripadnici vladajućih struktura koje imaju za cilj da kroz normativni i institucionalni sistem obezbijede interesi vladajućih slojeva društva.

[1] https://sr.wikipedia.org/sr-el/Devijantnost(sociologija)

Adaptivne devijacije su tipične za srednje i niže slojeve društva koji prihvataju postojeće društvene vrijednosti ali nisu u mogućnosti da ih ostvare na legalan način, te je jedini mogući način ostvarenja značajnih društvenih vrijednosti neprihvatljivim sredstvima.

I na kraju nekonformističke devijacije podrazumijevaju potpuno odbacivanje društvenih vrijednosti i sredstava za ostvarivanje ciljeva (dva podtipa – konzervativni i radikalni nekonformizam)

ADAPTIVNE DEVIJACIJE

Kao što sam već navela adaptivne devijacije podrazumijevaju nemogućnost da se neke vrijednosti ostvare na legalan način, te se ostvaruju neprihvatljivim sredstvima. Prosjačenje je upravo jedan od primjera adaptivne devijacije. Materijalna sredstva običnu nisu dostupna za život osobama koje se bave prosjačenjem, stoga one krše postojeće društvene norme i traže načine tako što se prilagođavaju ili se adaptiraju na postojeće okolnosti svojom aktivnošću.
Kao devijantnu društvenu pojavu, prosjačenje obilježava socijalna reproduktivnost, marginalizacija i socijalna isključenost. Osobe koje se bave prosjačenjem žive načinom života koji se obično iz generacije u generaciju reprodukuje, „u porodicama prosjaka (se) iz generacije u generaciju prenose i reprodukuju isti nepovoljni društveni uslovi života, pored toga što se „nasleđuje“ i stil, obrasci i vrijednosti sa obilježjima suštinske potkulture siromaštva“ (Milosavljević, 2003:211)[2]

DEFINICIJA PROSJAČENJA

Ne postoji mnogo definicija prosjačenja, s obzirom da se naučnici nisu mnogo bavili ovom pojavom.
Pa tako, u klasičnoj pravnoj literaturi u Francuskoj pod prosjacima se podrazumevaju one osobe koje ne mogu dokazati da žive pošteno i moralno, niti to mogu potvrditi osobe dostojne verovanju. Stara definicija sa legalno–pravnog aspekta pod prosjacima podrazumeva one osobe koje nemaju ni zanimanje, ni zanat, ni sigurno boravište, niti mjesto za opstanak (Milosavljević, 2003).[3]

Prema nekim shvatanjima, prosjačenje je „način života jedne kategorije besposličara (koji su u većini sposobni za rad ali ga izbjegavaju), koji karakteriše traženje

[2] Kovačević, Braco, Socijalna psihopatologija prosjačenja djece, Centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja „Defendologija“, Nikšić, 2018. godine
[3] Jugović, Aleksandar, ZAPISI IZ ANOMALIJE, Ogledi iz nauka o društvenim devijacijama, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2014. godine

tuđe milostinje prizivanjem na stvarne ili izmišljene potrebe“ (Špadijer – Sžinić, 1982: 508)[4]

Moglo bi se reći da prosjačenje predstavlja jedan oblik sticanja materijalne dobiti korišćenjem samilosti. Iz toga proizilazi zloupotreba koja se izražava kroz organizovani kriminal i ekspoloataciju odraslih i djece. Neke definicije govore da je prosjačenje jedino sredstvo za preživljavanje ljudi koje nemaju socijalno osiguranje, što se posebno odnosi na lica bez dokumentacije, ljude sa porodičnim problemima koji su odbačeni od porodica i koji se snalaze na ulici kao skitnice koje se izdržavaju prošnjom ili ljudi koji koriste psihoaktivne supstance.

Prosjačenju je veoma bliska pojava skitnje, naročito u fenomenološkom i etiološkom pogledu, s tim što one nisu nužno istovetne pojave (Peace Studies Program, 2006). Najveća sličnost između skitnje i prosjačenja je ta što je prosjačenje glavni način preživljavanja skitnica i da je skitnja poseban podtip prosjačenja, međutim, ono što je jako važno naglasiti je da nisu sve skitnice prosjaci. Prosjačenjem, kako smo već naveli bave se i ljudi i djeca iz socijalno ugroženih grupa kojima je prosjačenje nekada i jedini način sticanja materijalnih dobara

TIPOVI PROSJAČENJA

Prema načinu prosjačenje može biti

- *individualno* gdje svako prosi za sebe,
- *grupno* gdje se prosjačenje odvija u grupi i
- *kolektivno* koje je organizovano razrađenim metodama (primjer su organizovana prosjačenja djece tokom ljetnjih mjeseci na primorju).

Prema obliku razlikuje se:

- *klasično prosjačenje* koje se ispoljava u traženju milostinje pozivajući se na bolest i fizičku nemoć;
- *aktivno prosjačenje* koje postoji onda kada prosjaci idu od kuće do kuće, prodaju predmete bez vrednosti, traže pomoć po osnovu bolesti, nedavnog napuštanja bolnice ili izlaska iz zatvora

Sa sociološkog stanovišta, postoje dva tipa prosjačenja prema stilu života i društvenom položaju: To su

- siromašni prosjaci kojima prosjačenje nije stil života, ali usled krizne situacije prose i oni koji su se usled siromaštva okrenuli prosjačenju (ova grupa u velikom broju slučajeva postaje profesionalna).
- druga grupa jesu profesionalni prosjaci koji se prošnjom bave kao zanatom.

[4] Kovačević, Braco, Socijalna psihopatologija prosjačenja djece, Centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja „Defendologija“, Nikšić, 2018. godine

Postoji još jedna podjela je prema kretanju prosjaka, a to su

- prosjaci koji prosjače samo u određenim gradovima
- „turistički prosjaci“ – oni koji prosjače u turističkoj sezoni u onim gradovima u kojima je velika posjeta tokom, obično, ljetnjih mjeseci, da bi se nakon završetka sezone vratili svojim kućama
- međunarodni prosjaci koji su dio međunarodno organizovanih kriminalnih grupa i koji prose u više zemalja

ZAKLJUČAK

Primjetno je da problem prosjačenje raste u Crnoj Gori. Ne možemo reći da je prosjačenje nastalo samo kao odgovor na siromaštvo, nedostatak obrazovanja, društvenih promjena i degeneracije jer je ono postojalo u svakom istorijskom periodu i to obično kao organizovana akcija.

Prosjačenje predstavlja problem cjelokupnog društva, jer je ova devijantna pojava povezana i sa drugim devijacijama. Prosjačenje ima velike posledice i po samo društvo Ovaj problem zahtijeva saradnju i angažovanost cijelog društva, državnih institucija, organizacija civilnog društva koje najčešće nisu dovoljno obučene da se bave tematikom prosjačenja.

LITERATURA

Kovačević, Braco, *Socijalna psihopatologija prosjačenja djece*, Centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja „Defendologija“, Nikšić, 2018. Godine

Jugović, Aleksandar, ZAPISI IZ ANOMALIJE, Ogledi iz nauka o društvenim devijacijama, Institutit za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2014. godine

INTERNET LINKOVI

https://sr.wikipedia.org/sr-el/Devijantnost(sociologija)

Defend*OLOgija* MNE
Vol. 5, No. 9 (2020), 153-156

Nevenka Sredanović
Finansijska menadžerka u Dnevnom centru „Defendologija“

UDK: 061.235:336(497.16)

OSVRT NA OBEZBJEĐENJE FINANSIJSKE KONSTRUKCIJE ZA RAD DNEVNIH CENTARA

REVIEW OF PROVIDING FINANCIAL STRUCTURE FOR THE WORK OF DAILY CENTERS

SAŽETAK

Finansije su vazan dio programa i ne smiju biti odvojena aktivnost za realizaciju projekata. Značaj finansijske stabilnosti ima vise parametara i zavisi od održivosti organizacije za likvidnost, normalnog funkcionisanja, razvoja projekata, mogućnosti učestvovanja u raznim grantovima. Upravljanje finansijama obuhvata planiranje, organizovanje, praćenje finansijskih resursa da bi se ostvarili svi njeni ciljevi. Kad govorimo na temu problema prosjacenja kod djece moramo da kazemo da je upravljanje finansijama jedna od preduzimanja akcija kako bi organizacija bila stabilnija i imala veće mogućnosti za rešavanje problema. To uključuje upravljanje finansijskim sredstvima za realizaciju raznih programa, upravljanje rizikom, strateško upravljanje, upravljanje zadatim ciljevima u cilju rešavanja i smanjenja zastupljenosti prosjačenja kod djece.

Ključne riječi: finansiska podrška, održivost, projekti.

ABSTRACT

Finances are an important part of the program and should not be a separate activity for project implementation. The importance of financial stability has several parameters and depends on the sustainability of the liquidity organization, normal functioning, project development, the possibility of participating in various grants. Financial ncludes planning, organizing, monitoring financial resources in order to achieve all its goals.When we talk about the problem of begging in children, we must say that financial management is one of the actions taken to make the organization more stable and have greater opportunities to solve problems. This includes managing financial resources for the implementation of various programs, risk management, strategic management, management of set goals in order to address and reduce the prevalence of begging in children.

Key words: financial support, sustainability, projects.

Uvod

Ovaj članak je nastao kao odgovor na izrazenu potrebu za obezbjedjivanjem finansijskih sredstava u cilju kvalitetnog i boljeg rada Dnevnih centara koji se bave tematikom suzbijanja prosjačenje kod djece i sprečavanje života i rada djece na ulicama. Dobro upravljanje finansijama proteže se kroz cijelu organizaciju. Ona dotiče sve zaposlene, korisnike, volontere i sve one koji su u tom procesu rešavanja ovog problema.

Sa aspekta finansijskog menadžera u današnje vrijeme od velikog su znacanja rad Dnevnih centara koja su zavisna od finansijske situacije, koja je u jednom dijelu bitan pokretač za suzbijanje prosjačenja kod djece. Kad govorimo o o obezbjeđivanju sredstava nailazimo na razne poteskoće. L

Likvidni donatori koji imaju sredstva u periodu neizvjesnosti rizika uveli su mjere štednje čuvanja novca zbog nesigurnosti pa se teže odlucuju da doniraju.Sa aspekta Crne Gore pad prihoda prevashodno gdje turizam cini 70% prometa države i prihoda, a sa saznanjem da je do sada stopa prihoda od turizma na 7% prošlogodišnjeg prihoda koji su bili milijardu eura dovela do toga da su se povećali troškovi zdravstvene usled nedostatka novca drzava nije u mogucnosti biti donator sa većim finansijskim ulaganjima.

Činjenica da su Dnevni centri koji se bave socijalnom zaštitom djece u većini slučajeva licencirani i jednim dijelom finansirani od strane Ministarsva rada i socijalnog staranja, te su i jedine stvari koje će država u nedostatku novca u budžetu isplaćivati, kao što su: zarade na penzije, socijalna davanja. Postavlja se pitanje koliko će biti održivo u nekim momentima jer država prvo reže troškove tekuće potrošnje putovanja servisa, donatorskih sredstava i kapitalne infrastrukturne troškove.

Kad govorim o obezbjedjivanju sredstava iste su otežane usled nastanka epidemije Covida-19, koja je na svjetskom nivo, male su mogucnosti opstanka stalnih donatora, nalaženje novih donatora koji su glavna komponenta za realizaciju projekata koji se bave ovim projektima kako sprijeciti ili ublaziti prosjacenje maloljetnika i sacuvati im bezbjednost od raznih eksploatatora.

Nedostaci koje prijete radu Dnevnih centara osim pogoršanja ukupne ekonomske situacije u državi postoje i drugi rizici i poteškoće kada se dovodi u pitanje finansiranje rada sa djecom koja su u problemu prosjačenja. Susrećemo se sa sledećim poteskoćama kao sto su:

- Negativna reputacija donatora u javnosti,
- Političke promjene u državi, opstini,
- Prestanak potreba za djelovanjem organizacije,
- Problemi prikupljanja sredstava za rad Dnevnih centara;

- Privlačenje donatora za dugoročno finansiranje u cilju spriječavanja prosjačenja na lokalnom ili državnom nivou.

Znacaj i stabilnost finansijske konstrukcije

Kada se govori o značaju finansijskog poslovanja u Dnevnim centrima moramo da kazemo da je to jedan veoma važan aspekt za borbu protiv prosjacenja kod maloljetnika. Dnevni centri koji se bave iskljucivo ovim problemima, a u cilju ostvarivanja ciljeva neophodna su im finansijska sredstva za nesmetano djelovanje a koji će pružiti krajnje pozitivne rezultate. Jako je važna stabilnost organizacije tako da smo uz pomoć medjunarodne organizacije Save the children realizovali program pod nazivom Dnevni centar za djecu i porodicu, koji radi po modelu dječije socijalne zaštite i licenciran je od strane Ministarsva rada i socijalnog staranja u 2018-oj godini.

Dnevni centar radi sa 150 djece iz RE zajednice, od čega je 25 aktivnih koji se direktno bave prosjačenjem i 20 pasivnih korisnika uz povremeno bavljenje prosjačenjem. Uz podršku donatora Dnevni centar je licenciran od strane drzave i radi po modelu socijalnog servisa gdje im se pružaju usluge toplog obroka, tuširanja, kupanja, razne radionice individualni razgovori kako bi djeca koja su izložena problemima na osnovu zagovaračkih sposobnosti boravila u Dnevnom centru a ne na ulici. Od velikog je značaja jaka finansijska podrška koja bi uticala pozitivno na suzbijanju ovog problema je i mogućnost otvaranja Svratišta za djecu koja dolaze iz disfuncionalnih porodica kao i porodica koja su na rubu egzistencije čija djeca su primorana da prose i na taj način mogu da prežive. Kao licenciran servis Defendologija pruža različite usluge kao što su obezbjedjivanje toplog obroka, obezbjedjivanje osnovnih higijenskih potreba (pranje i sušenje veša, kupanje i tuširanje), kao i razlicit radioničarski rad sa djecom i savjetodavni rad sa djecom sa problemima u ponašanju.

Usluge koje se pruzaju u Dnevnom centru zahtjevaju velike finansijske izdatke kao sto su troskovi zakupa, režije, troskovi materijala za radionice, troškovi za ljudske resusre koji su bitan faktor za suzbijanje prosjačenja kod djece. Sa gledišta finansijskog poslovanja od velikog su nam značaja donacije jer uticu na planiranje programa rada sa djecom koja su sa problemima u ponašanju.

Po akreditovanom programu Ministarstva rada i socijanog staranja Dnevnom centru je predvidjeno sufinansiranje iz državnog budžeta, pri čemu bi troškovi dnevnog boravka po jednom korisniku na mjesečnom nivou u prosjeku iznosili oko 332,74 eura , koje se smatra nedovoljnim za programe koje se pruzaju djeci koja su u problemima.

Bolja finansijska stabilnost u Dnevnim centrima bi bila jedan od ključnih faktora za sprovodjenje programa kao i jača motivisanost zaposlenih da ulože svoje napore i vještine u radu sa korisnicima kojima je to neophodno.

Programi od znacaja za prosjačenje u regionu

Po statistici u zemlji i regionu postoje slične ustanove koje se bave tematikom ovog problema prosjačenja kod djece.
U Srbiji je prepoznat licencirani servis Centar za integraciju mladih koji se bave djecom koja žive i rade na ulici. Njihov program je Svratište za djecu gdje pružaju razne vidove usluga kao sto su hrana, higijena, programe obrazovanja, predškolcima i skolcima. Stručni tim im sacinjavaju, socijalne radnice, specijalni pedagozi, medicinske sestre i pravnici.

Kad govorimo o Bosni i Hercegovini nailazimo na veći broj Dnevnih centara koji se bave isključivo programom prosjačenja djece. Programi koji se realizuju u borbi protiv prosjačenja su skoro pa gotovo isti kao i u Srbiji.

U Crnoj Gori jedini licencirani servis za ovaj vid podrške djeci koja žive i rade na ulici je Defendologija centar, koji je počeo sa radom 2012 godine i kroz razne projekte na temu ovog problema postao je jedan od prepoznatljivih servisa u Crnoj Gori.

Defendologija centar ukupno broji sedam zaposlenih radnika i 10-tak volontera čiji broj uvijek varira po potrebama centra i mogućnostima volontera. Specifični programi koje nudi Defendologija centar su rad sa djecom preskolskog uzrasta (ECCD) , Program podrske porodicama korisnika i Heart program.

Svi ovi programi su značajni u borbi protiv prosjačenja djece i od velikog je značaja za smanjivanje broja djece na ulicama.

Zaključak

Za sprovodjenje raznih programa na temu suzbijanja prosjačenja moramo da navedemo da su finansijska sredstva jedan od direktnih faktora uticaja za problem prosjačenja kod djece. Uz finansijsku podršku dolazi do jačanja kapaciteta organizacije kao i veći broj zapošljavanja ljudskih resursa za direktan rad sa djecom i sprovodjenje raznih licenciranih programa obučenih stručnih radnika. Stabilnost organizacije uz saradnju sa drugim institucijama možemo pomoći djeci koja žive i rade na ulici kroz razne projekte sto bi bilo od velikog pozitivnog značaja u zemlji.

UPUTSTVO AUTORIMA

Teorijsko – stručni časopis Defendologija MNE objavljuje naučni (originalan naučni rad, pregledni rad, kratko ili prethodno saopštenje, naučnu kritiku – odnosno polemika) i stručne članke (stručni rad, informativni prilog, prikazi), na crnogorskom, srpskom, bosanskom i hrvatskom jeziku. Strani autori izvan ovog govornog područja, radove mogu objaviti na engleskom i ruskom jeziku, uz prevod apstrakta na crnogorski jezik. Da bi se osigurao što veći stupanj naučnosti, redakcija časopisa Defendologija MNE svaki rad šalje na anonimnu recenziju. Redakcija se obavezuje da će jedan primjerak recenziranog rada sa primjedbama recenzenata blagovremeno poslati autorima radi ažuriranja. Dva anonimna recenzenta će pregledati svaki rad koji pristigne u redakciju, a rad će biti štampan ukoliko se oba recenzenta usaglase da rad zadovoljava visoke naučne kriterijume.

Priprema rukopisa za štampu je vrlo važna, zato molimo autore da se pridržavaju sledećih uputstava prilikom pisanja tekstova za časopis Defendologija MNE.

Rad koji redakcija razmatra za objavljivanje mora sadržavati sljedeće elemente:

– **Obim rada**: minimum šest (6), maksimum 16 stranica, treba biti lektorski obrađen;

– **Tip slova**: Franklin Gothic Book (ili Times New Roman)

– Glavni tekst rada piše se malim slovima, veličine (11 pt) ravnomjerno ravnanje (poravnata lijeva i desna ivica); prored 1, bez uvlačenje novog reda; prored poslije pasusa 6 pt.

– **Naučno zvanje, ime i prezime autora** (bold), instituciju u kojoj je zaposlen i mjesto odakle dolazi u gornjem lijevom uglu, veličine (12 pt);

– Glavni naslov piše se malim slovima, veličine (14 pt);

– Naslovi drugog reda pišu se malim slovima, veličine (12 pt);

– *Ostali podnaslovi* – malim kurzivnim slovima (12 pt);

– APSTRACT: tekst u nastavku 150-250 riječi

– ***Ključne riječi:*** obim tri do deset (3-10) riječi;

– Rad se piše na crnogorskom, srpskom, bosanskom ili hrvatskom jeziku; na engleskom se piše: TITLE, ABSTRACT i ***Key words.***

– **Tabele i slike**: Nazivi tablica i slika moraju biti numerisani i ispisani običnim fontom iznad tabele ili slike, lijevo ravnanje. Veće tabele i slike moguće je prikazati vertikalno na posebnoj strani. Izvor podataka tabela ili sliku piše se ispod tabele ili slike, lijevo ravnanje. Veličinu tabele ili slike obavezno prilagoditi veličini strane.

Tabela 1. Naziv tabele

	Naziv kolone:	
Naziv reda:	XXXXX	

Izvor podataka:

– LITERATURA, centrirano ravnanje. Reference se navode azbučnim redom;

– **Citiranje:** U označavanju referenci i navođenju literature, časopis Defendologija MNE koristi APA standard citiranja Primjere APA standarda navodeći možete pronaći na sajtu Defendologija centra Crne Gore. https://defendologija.wordpress.com

- Rad predati u dva jednaka izvornika (originalna primjerka), na crnogorskom, srpskom, bosanksom ili hrvatskom jeziku, inostrani autori van ovih govornih područja rad mogu predate na ruskom ili engleskom jeziku, kao i u elektronskom obliku (putem e mail-a) uz zahtjev za obavještenje o prijemu rada. Jedan primjerak sa svim gore navedim elementima, a drugi bez navođenja imena i prezimena autora, te institucije zaposlenja; Takođe, potrebno je navesti autorovu e-pošte, odnosno e-pošte korespodenta ukoliko se radi o ko-autorskom radu;
- Redakcija časopisa ima pravo izbora radova i priloga, a u obzir dolaze samo oni tekstovi koji dotad nigdje nisu bili objavljeni ili već nijesu predate radi objave u drugom časopisu.
- Rad donijeti lično ili slati poštom na adresu Defendologija centra:
  Baja Pivljanina, broj 7a (Zgrada Glušica prevoza), p.f 81400 Nikšić, Crna Gora

  e-mail: casopis.defendologijamne@gmail.com